नं॰ कु

१

ॐ श्रीगणेशायनमः आंदोलदिंदिंदिरत्नं दलितांकुंदस्वतोत्तुंदंतोजयंतः अमंदमानंदमिहैंदिरायास्सखेदं
लोलादृदंतोद्गताः आदौभिधानेकृतकोपधानतिबंधनेनेतिकृथैर्नहेयं प्रकाशहीनादपिरत्नखंडात्कामं लंगोः
पदसंभवास्यात् दिव्यावबोधैरपिदुर्गमेस्मिन्नास्मद्विधानामबलत्वेनिकर्षः नानैवचितीनागभजोप्यगमस्य यत्नुः शा
केस्मान्मशाकेनगतं अस्मिन्ननर्वस्तनिवस्कृतोनो समंजसाःश्रोतशिरोगिरोपि प्रत्यंचमर्थेमनसःप्रपंचोवाचांस
माचामतिकोपिकिंवा स्वीयावबोधावधितद्विलासावधानमद्वाक्रमतं तथानो इतीममर्थंतसमर्थनिर्तावाक्यार्थम
र्थोपयितं घटंते ५ भवप्रवाहार्जितपुण्यलब्धसदुक्तिमुक्ताफलमालिकानाम् रूपांतरापन्ननिजस्वरूपकेशिभावा
य पाराशर्यायनमोस्तुनयेकृतनयेतहीनाय ७ नैत्रीकृताग्निमिवात्कुमारस्सर्जनितमेचरतुभावा कवितामिषेणका
लीवशंगता कालिदासस्य ८ भवभूतेर्वाचिकृतिर्व्यभिचारमचोगिरांगुंफाः विधिनापिदुर्निवारंतेषांत्वेलभावभूतनं
९ यः शाकृणशिशैवधिरवभातिसर्वंशालत्तणान्वयतः गुणमात्रयास्मरमः समदंगुर्वथरनिवंधः १० परिशीलितेवस
रसंकविराजेर्बंदभिरवबाग्देवी वाणीनतवेजात्माकथयतिनामेववाणीति ११ जयतियथाजातानीवाग्ज्ञातस्वजात
परिजातश्रीः श्रीलक्ष्मीधरविबुधावतंसचरणाब्जरेणुकणाः १२ नैसर्गिकीत्वलसब्रह्मणारवडुर्गमात्मनोमाया
जीवहृदस्थतनः साऽत्रस्ततेनयाचतत्त्वधिया १३ आरोपितननियमंसमायाप्रिशुनसमदिविलोका प्रतिपन्नमोपनि

षदैन्द्रवं भावांतरे पितथा १४ तादात्म्येन जगन्त्यपि जनकास्तेषामुपादेयाः समास्फूर्त्यैकपदं ब्रह्मानेदात्मका वितथा
१५ मिथ्याभावविहीनावहं त्यनिर्वाच्यतामनिशं यत्तानानुपथे यामहाकवीनां जयति सृष्टिः १६ न नियतिपर्यंतं शक्रः
केवलमथास्य संबद्धः शुद्धे स्वच्छे तस्यं वेलश्र पंचो न मलिनयति १७ विषमदृशो विबुधानां यानु विदिशावनुपदुक्के
कुंकवयउग्रनिसर्गा दुर्वर्णामदीरयं त्यपि रुदिता १८ विशकलितैः परकीयैः पदार्थजातैः स्वकाव्यविम्यस्तैः याचित
कमंडनैरिव न भवति शोभा विजातीया १९ खलहृदयदर्पणे तैलमालिन्यं जायते विजातीयां गुणसंक्रमणविरुद्धं
दोषोद्ग्राहानुकूलेच २० काव्यमयी विबुधानामंतःकरणस्फटिकनिर्मलेयं यथैवैतममपि प्रतिफलति यथार्थतोयत्र
२१ अस्ति भगवतोऽनेककरज्वलननिर्दग्धमहांधकारकांतारस्य त्रिभुवनभवनांतरैकप्रदीपस्य समस्तचेतनचेतन्याग
मनिदानस्य श्रोतस्मार्ताशेषक्रियाविशेषप्रवृत्तिजनकस्य भास्वतोभ्युदयभूमिः भागीरथी प्रवाहमयवालव्यजन
वीज्यमाना राकारजनिकरमंडलसितातपत्रचिह्निता सर्वासां दिशामाधिपत्यमिवानुभवंती ईश्वरीवस्वामिस्वरूपानां
सर्वकर्मफलप्रदायिनी तपस्विनीवास्थिनैकपदाहरिमूर्तिरिव वाजिमुखान्विता सेनेव वर्द्धमानसुपर्णकर्णोपेताकै
लासभूमिरिव वृषभध्वजाश्रिता लंकेव पुरुषाशर्णोत्कटापलाशाकुसमसंपदिव सलोहिता हरलीलेव किराताश्रि
ता रात्रिरिव प्राग्ज्योतिषोल्लसिता मन्मत्तरिवाश्रितवाशिः नर्मदेव मेकलाश्रिता युवतिरंगिवसां जनान्वसिंहतत्र

न॰कु॰
२
२

विद्यासुमत्वाधिगता सीतेव मिथिलोमतिभिः प्रमनावतीव पुरंदराधिष्ठिता प्राचीदिक् नसांचमगधेषु चार्वाकमतमिवा
द्वितीयप्रमाणं पुष्करद्वीपमिव स्वादूदकमिव गतं विप्रपुरमिव विशालं साहित्यशास्त्रमिव बहुविधध्वनिविचारसहितं
अरण्यपदाष्टापदशालान्वितं शार्ङ्गरीकालवदास्तटमिव लक्ष्मीनिवासस्थानम् ज्योतिःशास्त्रेणेव सविष्कंभेन यमुनारू
देनेव वलभीव्याकुलेन सज्जनमनसेव महोन्नतेन साक्षात्कारेणेव ब्रह्मभाजा कामुकेनेव हृतीतमांगनेन केनचि
द्दुपवाकेनेव सुवर्णचदितेन केनापिव क्लिविशेषेणेव सूर्यकांतेन अमेनांगदेनेव तारोत्पन्नेन अपरेणापि चयनस्थलेनवेष्ट
कामयेन परेणासंनिकृष्टवैदूर्यसमवायिना इतरेण प्रातःकालेनेव पद्मरागमयेन केनचन वीरेणेवोल्लसितमारक
तेनगृहगणेन राजमाने, कुशद्वीपेनेव विद्रुमोच्चयवता हरेणेव शंखमालाधृता नभसेव चंद्रयुजा अपरलोकेनेव मुक्ता
वलिमता राशिगणेनेव सतुलेन शरदृशास्त्रेणेव संपन्नबहुव्रीहिणा पार्थिवद्रव्येणेव विजातीयगंधवता अश्याया
नसमयतेनेव पुष्टतरोमेन नीललोहितललाटतटेनेव ज्वलदग्निशिखिनवा नरबलेनेव श्रेष्ठचंदनेन रागिणेवातिवल्लभ
द्देन दुर्जनेनेवातिलघुनायमुनातटदेनेव संभृतकालीयकेन राज्ञेव संततचामरेण वैद्यकेनेवानेकभेषजशालिना ज
लधिनेव लोकावलिकल्लोलकृतकोलाहलेनापणपथेन भूषितं ब्राह्मणकवनितपार्थिवसमवेतं प्रमेयतत्त्वमिवासंभव
द्विपलवाधं जीवन्मुक्तहृदयामिव संसरणसंकटरहितं ज्ञानमिव नित्यविषयसंसर्गिं जलमिव सर्वतोमुखं विसपद २

सिवद्यासमस्तल पद्मपुरं नाम नगरमासीत् यत्किल प्रमाणानां काव्यविशेषाणां प्रमेयमत्येनाविशेषाणां संशयात्मकं
वात्तषट्दव्यपरिमाणपरिच्छेदस्य प्रयोजनं नानाकार्यार्थिनाम् दृष्टांतो महापरिमाणशालिनां सिद्धांतः समरादिकाश्च
याः अवयवः स्वरलोकस्य तर्कसमूह विषयः कविबुद्धीनां निर्णयगोचरः परमोत्कर्षस्य वादो महेंद्रभवनस्य अल्पप
र्यवसानहेतुरत्येन्द्रकानां वितंडात्मकं परपुराणां हेत्वाभासनकरं सोपक्षोधोपायानां छलहेतुः पाखंडानां निग्रहस्थानं
विपक्षाणां चाभूत् यत्र दृष्टिभिरिव रूपोपजीविनीभिः कविसृष्टिभिरिवालंकारसंस्कृताभिः वरभिरिव प्रशस्तवर्णाभिः
मतांतराणुगाभिरिव दृष्याभिः नरगणाभिमानिनीभिः सिद्धमंत्रावलिभिरिवानेकाकर्षणकुशलाभिः असमकविवाणी
भिरिव सर्वथा स्वरसाभिः दुर्गाभिरिव नववियाभिः सद्बुद्धिभिरिवाप्रविप्रलंभनिपुणाभिः निसर्गावदाताभिरिव कुद्धि
मरागाभिः विरक्ताभिरिव कविद्वद्वप्रणयाभिः प्रणामाभिरिवाहृतलोकलोचनाभिः सत्कविताभिरिव प्रशस्तानेक
घटनाभिर्हिताभिः आख्यानपरंपराभिरिवानेकशुकप्रचारयोग्याभिः जातिभिरिवैकशमिवरहिताभिः स्वनवद्या
भिः सुभगाभिः सुकेशाभिः रतिलालसाभिः सुजंघाभिः सुबाहुभिः सुवपुर्भिः सुरसाभिः सुसौरभाभिः कुसुममिश्रके
शीभिः विलाससहजन्मांजितचित्रलेखां तर्जितपुंडरीकांजनहृदयप्रसादो चंद्रदृष्टिं दधानाभिर्जितहेमांगाभिः स्वन्त
सरस्वतीमंडितवदनाभिः श्रीजितकमलालयाभिस्तिरस्कृतरंभांक्रतस्थलायासमप्राणामूत्रतदी विभ्रतीभिर्वारम

त·कु·
३
3

ध्योमिरश्रुवितमनेकाश्मरोविशेषबाहुल्येनदिवमप्युपाहसत् यत्रस्फटिकभवनाभमंडलेषुदीर्घोदांतरालगतइवनीलमणि
मयूखांतरेषुस्वर्भानुमखंडेंदुरांतवितइवमाणिक्यमरीचिमालासमूर्यमंडलांतर्गतइवसर्वमणिकुट्टिमेषुकृतपरभागप्रवेशाइ
व प्रासादहर्म्यकामिनीवदनसंवलनेनकृतकायस्थइवनिशासुचंद्रमायलसत् यत्रचपर्यन्तरत्नकुट्टिमेषुभासमानःप्रति
बिंबसहस्रमवलोक्यतदन्यतमस्यापिनिरपवस्यानप्रोयानिश्चयान्निश्चिंततांसंतेनुर्विभ्रमपाःकेलिदीर्घिकाचक्रवाकयुवत
यः तत्रवांतराश्रिताऽनेकभूभृत्सहस्रविपत्तवलसागरावमनकुंभसंभवायमानदोःस्तंभः वैतानिकवीतिहोत्रनिर्गतधूमवि
तानवितन्यमानवितानकृतगगनमंडपःश्रवणाभिमुखप्रवणायमानकोदंडमंडलनिःसरन्मार्गणखंडितद्विषदनीकनि
र्गलकीलालधारासमासादनोन्मत्तभूरितरमाप्रमुखकहरनिःसरत्कृशानुकीलावलिनीराजितप्रविदारणांगणदक्षादिदेव
तःशत्रुरिवभूभृत्समस्तारणसमीकृतसमस्तमहीमंडलः युधिष्ठिरइव परलोकागमितशल्यःभीमइवहतदुःशासनःअर्जुनइ
वधनुर्विद्यासुशर्मा नकुलइवजनितशतानीकःसहदेवइवदलितसुरभीकः भीष्मइवनिपातितोग्रायुधःकंसइवनिरुद्धोग्र
सेनः नलइवशजितवीरसेनः वसंतसमयइवस्फुरदतिसौरभप्रभावः कामिनीकटाक्षइवतिरस्कृतकर्णःमहावराहइवहृता
द्विषद्धिरण्याक्षःसमंतभद्रइवजितमनोभूःतालकेतनइवतीक्ष्णभार्गवनयाकर्षकःवत्सेश्वरइवखंडितचंडमहासेनःइंद्रयु
म्नइवभीरुभावभावितक्ष्मापः हैहयाधिपइवभासद्भावर्जितशराग्निदग्धभूलतः नगरइवविश्वरूपश्वरणयोगविभ्रमसर ३

टत्वः शांतनुरिव भागीरथीजनितवसुः अंबरीष इव मंजकेशिप्रसादासादितसुदर्शनः शनैश्चर इव चरणतर्जितविपल
च्छायः किरातदुर्गारजनविधिरिवानमितातमंत्रः जरासंध इव मागधस्तूयमानः शिशुपाल इवानर्घदाजनितमखः नारा
यणनाभिरिव जनितशतानंदः शंकर इव हतारिदर्पकः गरुड इव कृतद्विजिह्ववैरः प्रातःकाल इवोदयमानमित्रः सूर्य इ
वानुगतदंडः वैयाकरण इव संप्रसारितवलयोरवितगुणहृद्विर्निपातितमदस्त्वांतध्वांतः स्ववंशमाक्रांतनिशासहितप्र
श्वालंकारिक इव स्फुटीकृतविशेषोक्तिः सांख्य इवाभ्युपगतसत्कार्यवादः प्राभाकर इव संख्यातीतगुणो नित्यवर्णाश्रयहिर
ण्यकशिपुरिव जनितप्रह्लादः प्रह्लाद इव प्रसूतविरोचनः विरोचन इव प्रयत्नरक्षितबलिः बलिरिव प्रकटितबाणः बाण
इव सौध्याग्रशासमहासेनः महासेन इव शक्तिभिन्नक्ष्माभृत् क्ष्माभृदिवोत्तुंगनानामणिमयकटकः कटप्रदेश इव दंता
वलस्रविगलितमदः मदप्रवाह इव तर्पितमधुसूदनः मधुसूदन इवाश्रितनंदको दित्तप्रयोषितप्रद्युम्नप्रद्युम्न इव
शंबरामरविपदः विपद इवासाध्यः महादोषोऽप्यदोषः सदलीकोऽप्यनलीकः सालंकारोऽप्यनुपमः दुर्योधनोऽप्यजनित
लक्ष्मणः सलक्ष्मणोऽपि विलक्षणः रामोऽप्यभयो प्रशासनः सर्वतोऽपि नभुजंगप्रियः मदनोऽप्यतनुशरीरः अनंतनामाऽप्यद्वि
जिह्वः धनदोऽपि स्तुवीरः किरीटोऽपि कदाप्यलब्धनपुंसकभावः जिष्णुरपि न गोत्राहितज्वलनोऽप्यकृष्णवर्त्मा समवर्त्तोऽप्य
`` णचरणः पुण्यदंतोऽप्यप्रभंजनदिगाश्रितः सार्वभौमोऽप्यनुनरदिग्गतः माल्यवानपि निनालंबितकीनाशकाष्टः इंद्रप्र

त·क्र·
६
५

म्नोऽप्यनधिगतमातंगभावः जगत्प्राणोऽपि लोकलोचनपीयमानस्वरूपः गुणपजनोऽप्यगुरुपादः प्रचेता अपि जलभावहीनः चतुरा
ननोऽप्यनष्टभुजः नयजितकुवलयोऽपि नयनजितकुवलयः स्वजनप्रियोऽपि निःस्वजनप्रियः व्याजरहितोऽपि न व्याजरहितः
यशोभीरुचिरोऽप्ययशोभीरुचिरः समानोऽप्यसमानः नम्राहितोऽप्यनम्राहितः नीतिकारकोऽप्यनीतिकारकः अग्रणीर्गुणशा
लिनां ललामकलावतां प्रवीरः प्रवीणानामसाधारणो धारणावद्धीनां धुरीणो धीराणां मान्यो वदान्यानां प्रवेकभूतो विवे
कवतामृदीर्यश्रौदार्यभाजां महनीयो महोत्साहानामाचर्यो वाचोयुक्तिपटीयसां निधानं दिशो दंडस्य पशुपतोहरः परिपंथि
यशसां कामकः कीर्तेर्मत्सर्यमत्यस्य मनःपरवधेत्वलक्तधर्मेक्षो दुर्विनीतेषु मनःपरवधेमूढो दुर्नये दिग्वश्यकर्णावतं
सायमानयशाः पल्लवो राजा राजशेखरो नाम महाराज यस्मिन्सर्वोर्वरगुणपचरितरत्नाकरे शासति महीं गुणच्छेदो मार्गणा
लेषु अंकप्रचारो गणितागमेषु वर्णव्यत्ययः सात्विकभावेषु संकरोऽलंकारविचारेषु वैषम्यं छंदःप्रभेदेषु रेफस्यार्द्धगमनं
शब्दसाधने प्रत्ययलोपो व्याकरणे जातिनिराकरणं सौगतसिद्धांतेषु ईश्वरद्वेषो मीमांसकेषु सन्निपातनं पाणिनीयेषु
शून्यरूपत्वमाकाशादिषु मिथ्याकिरणयेषु सविकल्पकत्वं ज्ञानविशेषेषु सत्प्रतिपक्षत्वं बाधितत्वं च हेत्वाभासविशेषे दुःख
द्वेषोऽधर्मवर्णनं गुणनिरूपणेषु आत्मसत्वप्रतिपादनं सदागमेषु द्रव्याभावो बुद्धदर्शनेषु प्रकृतस्य यथाभावो निःक्रिया
चेतनपुरुषत्वं च सांख्येषु सत्वमनस्कत्वं वैशेषिकेषु स्वतःप्रामाण्याभावो नैयायिकेषु निरालंबनता नास्तिकमतविशेषे

६

मध्यमपुरुषदर्शनमाख्यातेषु उपसर्गयोगो धातुषु भागहीनत्वं नित्यद्वेषु परार्थहरणं समासादिष्टौ दोषोदयो वैयाकरणेषु उ
उदात्तत्वं स्वरभेदेषु बहुवचनादर्शनं तद्धितप्रत्ययेषु पदाभावो भसंज्ञायां विकल्पत्वमेकभेदे अशक्तत्वमुपसर्गेषु अंगदो
षोनाद्यकल्पस्य असिद्धत्वं त्रैपादिकेषु विकरणान्वयो धातुषु प्रवृद्धभावः पारिभाषिकस्त्रीषु सदेनादेशः इति व्यपदेश इदमेतदो
रन्वादेशः शून्यवादः सौगतेषु महापातकस्मरणं स्मृतिषु व्यभिचारश्चिवर्णसङ्गमेषु मिथ्याध्यवसितिः काव्यालंकारेषु त्रीय
माणता निशीथिनीनायके मनःस्पर्शः शर्वरीषु मलोच्छेदस्तरंगिणीतीरतरुषु कलधौतरत्नमिंद्रवारुणीफलेषु उन्मत्तत्वं ध
त्तूरेषु शैथिल्यं बाहुल्येन विसारेषु कलाहीनत्वं कृष्णपक्षचन्द्रमसि उग्रत्वं पार्वतीरमणे मंदत्वं शनैश्चरे हाहाशब्दो गंधर्वसंसदि
वामनपदं दिग्दन्तिनि दुर्दिनं वर्षासु सोष्मत्वं निदाघे प्रवग्रहो दंतिललाटेषु परपुष्टत्वं कोकिलेषु मधुपत्वं भ्रमरेषु समस्तरत्वं म
त्तिकापर्यायेषु अगुरुत्वं द्रव्यविशेषेषु कुटिलता कामिनीकुन्तलकलापेषु सत्वतत्वं वरवर्णिनीबिम्बाधरेषु बंधस्थितिर्मोहन
विलासेषु सेतुसमुद्बन्धनं वार्षिकजलेषु स्तबकत्वं शुभनिमित्तेषु स्ववर्णपरित्यागो भूषणविधानेषु वामार्गभेदनं मम्महिर
देषु विशृङ्खलगमनं तरंगमेषु मदोद्धतता स्तम्बेरमेषु मलीमसत्वं कृपाणेषु विरोधासक्तिः कृपाणेषु कादिम्बं कुरंगदृशां कुचकला
न्तरङ्गमेषु उद्वेगयोगस्तोमुलेषु लामत्ता वतिमध्यदेशेषु मानोमनकाशिनीषु जाड्यं जलेषु आश्रयाशनं हिरण्यरेतसि
नीचपथगमनं तरंगिणीषु कंटकवेधः केतकीदलेषु निस्पृहा निःप्रसन्नीकेषु पंकसंबंधो जलाशयेषु पोतविनाशः सम

त॰कु॰
५
5

दंडग्राहो भस्मैर्भगीरथादिषु करग्रहणोन्निर्वृतेषु अमरकंटकवंतीर्थविशेषे आश्वासोथकमंतितिमिरे सांनिकृष्टतोशिवविरंचि
रंदेषु पंचतंत्रहृदयस्वेषु अगदंतं मधुसूदने परलोकासहिष्णुत्वं वीरेषु अनिर्मलत्वं भुजंगेषु अभ्युदितत्वं भास्वति निराकृतित्वं
वैरिस्त्रीषु निस्त्रिंशत्वं कृपाणेषु उन्मार्गगामिमार्गणेषु अपानाशंकामावस्यासु मलिनत्वं चंद्रमासभेदे निर्ग्रंथित्वं भिक्षुविशेषे
षु वकवृत्तित्वं तडागेषु स्खलितं विनेत्रे गौणार्थपरिग्रहः शब्देषु न क्रियासु दृष्टदर्शनं सामप्रयोगेषु न संगरेषु नीविमोक्षः सुरता
लयेषु न वणिक्त अदृष्टपर्वतं विशिखत्वं च सायकेषु न तत्र हितक्रियापरेषु निश्वासाविर्भावो रतक्रीडासु न शोकोदयेषु
करग्रहणं विवाहविधिषु न ब्राह्मणेषु दाननिवृत्तिर्दीक्षितेषु न कार्पण्यं यत्नेषु करपीडा सुंदरीस्तनकोरकेषु न प्रजासु पद्मभं
गः कामिनीकपोलतलेषु न संग्रामाडंबरेषु संध्यावर्जनं विपत्तेषु नातिपन्नकालेषु स्थापनप्रयासः शास्त्रकथासु न व्यव
हारे तत्कालेऽसंयोगमधुमल्लिकानामस्तनकार्येषु उत्पातदर्शनं मल्लयुद्धप्रचारेषु न अंतरिक्षादिषु याञ्चा निसारासोमानिनीषु न दा
तृषु अश्लीलभाषणमश्वमेधविधिषु रतप्रयोगेषु च न सद्गोष्ठीषु द्विजपरीक्षणं लक्षणविचारेषु क्षतिलंघनं वसुनाकदाह्वेषु
नर्मकेषु समभवत् यस्य भगवतो महेंद्रस्य तया प्रहते देवासुरसंनिपाते नारायणाश्वनिखिलदुर्जयान्दानवेंद्रान्कथावशेष
तमनैषीत् यस्यैकोपि प्रतापो युगपद्देवदेववैरिसीमंतिनीहृदयेषु पाताले विपक्षराजरमणीहृदयेषु भूतले प्राज्वलत्
तस्य च स्मरस्वतीवाक्षितचंद्राननानाम्नी विप्रोल्लसितपद्मकरा गौरीव भूभृद्दरोत्पन्नादेवसेनेव बहुल्यापस्मारा पौलोमीवा

५

भूतशातमन्यो लोपामुद्रेव कांतागमस्थानवद्रोमवारतिरिव पंचबाणसंचरणभूमिः सीतेवानधिगतयोनिसंकरा अरुंध
तीवाविर्भूतरूपशक्तिः लंकेंद्रदयितेव मंदोदरी तारेव प्राप्तसुग्रीवाद्वैपदीवलब्धवेदिमध्या रेणुकेव रामाभ्यर्हिता संज्ञेव
स्वप्रतिनिधीकृतस्वांतराछायेव संतापहरूपा सत्यवतीवोल्लसितव्याससविचित्रांगदा अंबालिकेवाश्रितहृतराष्ट्रा पांडुतले
वसदाशुभरतादेवयानीव काव्यजन्मभूमिः संध्यावलीवाधिगतरुक्मांगदा विनतेवारुणाग्रजनिरसत्ताकरुक्मिणीवमन्मथ
जननी प्रभावतीवरतिकांतानुरक्ता उषेव प्रियानिरुद्धा सुभद्रेव जिष्णुदयिता अभेदपरिशिलितलक्ष्म्यसर्वभावामरादेवीम
लयवतीनामासीत् तथैव वैयाकरणाना देवसंधिविग्रहतत्त्वज्ञः रूपशास्त्रविज्ञाना देवनिर्णीतयानरहस्यस्सिंहवा
देवप्राप्तदेवीभावः योगागमबोधादेवात्मसनसारकोविदः सर्वार्थ्यणीयतादेवलब्धाग्रयभावः वसिष्ठइव सम्प्राप्त
गीतशक्तिः बृहस्पतिरिव विबुधगुरुः भार्गवइव कविपदवाच्यः सर्वविद्विवसात्मात्कृतपराभिप्रायः उद्भान्तेव सामग्र
योगाभिज्ञः वारणाइव दानोत्पत्तिभूः वैशेषिकइवतित्वोभेदपरमार्थः गृहपतिरिव नित्यानुगतदंडो द्वादशमंडलगा
तिश्च सांख्यइवाभ्युपगतपुरुषभेदः द्वितीयमिव रात्नोदयं मूर्तिमानिव विश्वासः तादात्म्यमिव नीरक्षस आश्र
यांतरमिव राजबुद्धीनां उत्पत्तिस्थानमेदइव राज्ञाज्ञायाः हेतुरैतमिव प्रतिपत्राजभीतानां विषयभेदइव लोका
नुरागस्य अपकर्षनिरूपकावधानंतरमिव सामंतानां उद्देश्यंतरमिव राजप्रमाणानां प्रधानामात्यो बुद्धिसिंहः

नकु
९
6

समभूत् तस्य वरात्मा वशीकृताखिलपरिपंथिसार्थस्य उद्गमनशीले वसुधालोके गुरुत्ववतीव पाताले संग्रहस्वभावेव पर्वत
तटेषु प्रसारिणी विभ्रमे सवन निसर्गे च समदेषु नक्षत्रविदपि व्यहन्यत काचिदाज्ञा ॥ कार्त्तिककुमुदबंधवकौमुदीवोदय
गिरिशिखरेषु चंदनद्रवधारेव मलयवप्रेषु सुरासुरसमांदोलितदुग्धसिंधुक्षीरोदधिप्रवाहपरंपरेव मंदरसानुषु तन्मारा
जिरिव गिरिराजप्रस्थेषु दुग्धाब्धिकायप्रहरहरवजलनिधिषु श्वेतद्वीपताराम्यमिव द्वीपांतरेषु प्रसृतहरहासमंततिरि
व कैलासभूमिषु जाह्नव्यभेदरवनयंतरेषु शेषभोगकांतिप्रचयरव पाताले कुमुदद्दलावनस्येव कुमुदाकरेषु पेसवन
रुचीनामाश्रयमिव धारस्वामरावस्मा चंद्रमसः स्वैरनिर्यातनमिव रातसराजनगर्य्याम् जलीयरूपाद्वैतमिव वरुण
लोके त्रिनयनसारूप्यमिव राजराजराजधान्यां रूपांतराणां सजातीयसृष्टिविच्छेदमिवाभिभवमिव लोपमिवायोग्यता
मिव सन्निकर्षप्रतिबंधमिव सालोकारसामग्रीवैकल्यमिवोपेक्षामिव विस्मृतिमिवोत्पत्तिस्वरूपायोग्यतामिव युगपत्प
रिहृतिमिव द्रव्याणां रूपांतरनिरूपितकारणताप्रत्याख्यानमिव शौक्ल्यस्यैकव्यक्तिकत्वमिव रूपत्वसजातित्वनिरासमिव
सर्वद्रव्याणामभेदमिव दोषाणां पीतत्वादिभ्रमजनकत्वमुद्रासमिवाश्रयाश्रयत्वं विनैव नानासंख्येनलपरमाणुरूपस्यात्यव
मिवेंधनादिरूपस्य वह्निरूपाभिभवशक्तिप्रत्यादेशमिव कालिंदीजलेषु श्यामाभावशंकानवकाशमिव पृथिव्याः सामान्य
रूपवत्तानिराकरणमिव विरचयंती कीर्तिरभूद्दलमत्र ॥ केवलान्वयिधर्मस्येव न कोऽपि विपक्षता मानतनानपरं न सपक्षता

मेव सर्वेषु गुणगणेषु त्रिभुवनवर्तिनः पदार्था उपमेयतामेवानुभवितुं योग्यतां दधुर्न पुनरुपमानताम् तस्यैवं जाती
यकविशेषशालिनोपि शत्रुत्वमिति कृताहतशेषपातालपलायितदानवेंद्रनिवहेणाविषयिणीचेतिदृष्टी चिंताचेतसिप
दं बबंध एकदा तु तस्मै महीतेंसहस्रमिव कुलपालिकाहृदयमिव शुकरूधान्तरप्रवेशहीनं पंडितमिवानिगूढपदान्तरप्रचा
रं प्रबलमत्सरमिव मंत्रोत्पत्तिस्थानं श्रवरस्थलमिव सहचरितवेदिकं जीवन्मुक्तमिव प्रपंचासक्तिमुक्तं निशासमयमिव प
तंगहीनं प्रयोगविशेषमिव शब्दनिर्गमप्रतिबंधकं सच्छास्त्रमिव शीघ्रतेयान्तरं भ्रमप्रवेशानर्हं तयासिंहाक्रांतमिव समंदी
मिव पातालविवरमिव तमसा गृहसंस्थानमध्यासीनो राजा दमावथानं नृपतिं निशि समवदत् विज्ञातमप्येतदार्य सम्यगस्मायतिर
ह किल कर्मणामविच्छेदेन प्रतायमाने संसारे जीवानां सुखदुःखोपमतरभोगायतनं देहरूपशरीरपरिग्रहः समुल्लसति। तत्र
च मनुष्यभिन्नाः सर्वेपि प्राणिनः पूर्वोपार्जितकर्मसंतानोपनीतसुखदुःखानुभवमात्रव्यापारिणोऽनंतरकर्मोत्पत्तिप्रबंध
विकलाश्च मनुष्याणां तु प्रारब्धवीयकर्मभोगो विधिनिषेधाधिकारश्च तत्रापि त्रैवर्णिकानामेव सम्भवो विषयकोन्येषां तु
प्रतिनियतकर्मसेवतत्र चोत्पत्तिसमयप्रवर्तकरणत्रयमनुवध्नाति तत्र च यागस्वाध्यायादिकर्मसाध्योत्करणहृदयापनोदश्च इति
धर्मशास्त्रविदोभ्युपगच्छंति। सत्वममापि प्रायेण संजात एव यमपि अनंततीयमणोनस्य स्वमात्रपरिहार्यमिति तन्निदृढोहं सक
लातिशायिनीमपि संपदमिमां न बहु मन्ये। संपदो हि चलप्रायाः कालक्रमेण विभवंतीति तिरोभवंति च नासां हि सङ्गा

वेगस्तव विशेषोऽभावेन न कश्चिदपानिष्टलेशः उन्नतो नतोत्कर्षग्रस्ता एव हि संसारे सर्वोत्कर्षाः तदभिज्ञात लोकतत्त्वानां क्रियान्तेऽप
१ त्यवहमानावकाशः यत्तस्याभावेनानिष्टजनकं तत्रैव महतामादरोपनिबंधउचितः विजातीयानां च कर्मणां प्रतिनियतफ
7 लजननस्वभावतया एकोनमफलसंबंधेऽन्येनापि तादृशेन भवितव्यमेवेति निर्णयस्तन्नष्टो तेन तस्माद् उदयमधिरोहति । यच्च पु
रिनिर्जिता अपि महेंद्रवैरिणो दानवेंद्राः पलाय्य पातालमपि विवसंति तदपि किंचिद्विशल्यमत्र हरति यतोऽग्निरिपुरोगाणां शो
षोऽपि शन्वयमिह हिमासाद्यमहते विदायकस्तत इति चिंता हृदयं विषयांतरसंचारप्रतिबंधसर्वंकं समनुसतीति । एवमभिधाय
वितत वचसि निराजनीतिकुशलो गुरुर्विवार्यानपेतपदप्रायमवादीत् । चिरं निरूप्यमाणेऽपि न मम कश्चिदस्ति विषयो योऽदे
वस्य दुर्दैवात्तायाश्च गोचरतां नानुभवति तथापि देवस्येच्छाप्रतिहतिवारणार्थमेवममवचनपरंपरा । तथा हि यातनावदियं
द्वितीया चिंता देवस्य हृदयेऽभ्युदयमासादयति तस्याः ईषत्कर एव प्रत्यपकारः । न हि दानवानां दुर्जेयत्वमत्र निदानं स्वर्गमप
हाय अपक्रमणेन सर्वविदितेन दुर्जेयत्वस्यैवासिद्धत्वात् नापि तेषां पुनरुत्कर्षशंका सर्वकालमेव तैः स्वगाणीकृता विलोपा
या का नाम मायानामापि प्रबललोकालोकितोऽपि को वा लोको न विकलीकृतः मोघीकृतसर्वशास्त्रं किमहदस्त्वेन सरस्वी
कृतं जगत्त्रयेऽपि सर्वोऽभ्यर्हितः को वा स्वपर्वा न गर्वापहीनो विहितः अपि जन्मभूमिको वा राजन्यः स्वजन्मभंगाद्विषयः स्या
पितः प्रतिचिरंतनमपि किं नाम रत्नं प्रयत्नबलान्नसायतमायविते यदि चैतादृशप्रभावस्य मयोऽपि तेदेवेन पराजिताः स्ता कि ७

मतः परमपि तेउत्कर्षोन्तरमासादयिष्यंति येन तेषां तु कल्पद्रुदत्तशंकाकलंकसंकरः संभवेत् ॥ यदि च वीरस्याभावेन तेषां
सतामात्रमपि देवस्य मनसि नाभिरोचेत एवं च तद्ध्येयत्वाविलंबमाशादेवतद्विलंब इति स्वकीयेच्छान्वयव्यतिरेकानुविधा
यिनि कार्ये को वा दैवे र्मनस्यस्यावसरः ॥ यान प्रथमावितादेवेनोपसन्ना मानभ्यर्हिन विषयैव गार्हस्थ्यपरिग्रहो हि वि
षयोपभोगमात्रप्रयोजन इति रागिणामभ्युपगमः परमार्थदर्शिनां तु यत्नमेव तस्याभाथरणं फलमिति तत्र तावत्स्व
पयोग्यतामवाप्नुवनेनैव परिक्लिश्यते फलोत्पत्तिस्तु सामग्रीसमवधानाधीना सामग्रीघटकं च तदनुकूलमदृष्टं प्रतिबं
धकदुरदृष्टविरहश्चायोग्यतयाप्यत्वानधिगम्यमेव तत्र देवस्य संन्येव दिव्यलोकसंचारसंभवेन सकरप्रार्थनाखिं
नामणिकल्पवृक्षकामधेनवः यद्वाहंदारकविपक्षहंदनिर्दलनोद्भावितनिर्मर्यादपरितोषविशेषो भगवान्वयस्य
भूतो देवराज एव अथवा देवस्य संसृदिसर्गस्थितिसंहरणसमर्थाः सर्गान्तरोपजननशक्तिमंतोऽर्थाय मिवादिवच
सो ब्रह्मकल्पा महर्षयः सहर्षं समवयंति तैरेव तनयोत्पत्तिमंतःसिद्धस्य वैदिकं कर्म निर्मायं निर्मीयतां स्मर्यते हि रा
ज्ञो युवनाश्वस्य वितते पुत्रीयकर्मणि संस्कारविशेषविशिष्टे पयसि प्रमादाद्यजमानेन राज्ञा पीते तत्कुक्षेर्वाप्रतिमप्र
भावो मांधाता समभवत् तथैव ऋष्यशृंगेण मुनिना दशरथस्य पुत्रकाम्यया तदनुरूपक्रियाविशेषेष्वविहितेषु सति
भगवन्नारायणांशसंभूता रामलक्ष्मणतनयाश्चत्वारः पुत्राः समजायंत पांचालराजस्य च द्रुपदस्य द्रोणवधसमर्थपुत्रज

मेने त्वया याजोपयाजाभ्यां मन्निर्मापय यावत्परिनिष्ठापितायां प्रज्ञीयायामिष्टौ धृष्टद्युम्नो द्रौपदी चेत्यपत्यद्वयमग्निमध्याद्देवस
८ मदतिष्ठदिति । अथवा सकलजगदंकुरबीजभूतेऽषु सर्वातिशयेहतमसानत्कर्मात्र्यपभोगसंपन्निजनकोऽपरिछेद्यात्रभावैक
४ देशो भगवान्भूतनाथ एव केन चिद्भुतविशेषेण परितोषितो । तदेवं तनयोत्पत्त्युत्कलात्स्वजनकाः प्रतिकूलतद्विध्वंसहेत
वो वरवडपायाः सलभा एव देवस्य । तत्किमिति तत्र प्रयत्नमपहाय मनस्विंतास्पदं क्रियते । संतति च देवस्य तादृशानि चिह्नानि
पैरीश्वरावतारभूता लोकोत्तरकर्मकारिणो महोत्कर्षशालिनो महात्मानस्तनयाः प्रादुर्भवंतीत्यलमनया चिंतयेति । एतदाक
र्ण्य परितुष्टहृदयो राजा यथाविहितमार्येण तत्प्रमाणमित्यभिधाय तेन सहैवोत्थाय ततो निरगमत् ॥ अथात्र रागातिशयो
ह्लासितबुद्धिधाराजनितसात्त्वाकारप्रचयबलेन सर्वतोभावितत्वेन वसुंधरया बहुशो मनसि स्थापितमिवात्मानं प्रतिबिंबस
हस्रेण वितन्वत्स्वच्छानेकदीपितिदंतुरीकृतपद्मरागोदितात्रविंबनत्वेन हरनयनकृपीटयोनिमध्यगत इव कुसुमबाणो भ
यविशेषमग्यदानवस्थभावनाबलेन सर्वतोजातस्वरूप इव प्रतिबिंबसमुदायछलेन भूजठरांतर्गतः सैतनयनस्काम्भर
निवर्हणसंजातसंरंभया भूम्या स्वयमंतर्गमित इव मीनकेतनो त्सवन्नतभवभक्तिबलेन तन्मूर्तौ धरायामिव जातप्रवेशस्मरण
योरतिमार्दवेन मार्गसंचरणाय तत्प्रतिबिंबमिषेण कमलसंततिमिव प्रकाशयता मणिमयकुट्टिमपथेन । क्वचिदतिप्रसृमर
मरकतमयूखमालाभिरिव जाततिमिरसंपर्कमपतः समस्तवरमाणिकाकिरणसहस्रेण जातप्रकाशं क्वाप्यतिस्थूलनीलो ८

पलसहस्रेण संजनितजांबवफलसंवलनेक्षुविदराजस्काभिरनिमेषाभिर्दिव्यरूपाभिः शालभंजिकाभिः संपन्नासिंहासंदरीस
मवायं वर्षविशेषैरिव दिव्यमात्रप्रसंचारयोग्यैरलौकिकातिशयवद्भिरंतरमंडपविशेषैः सर्वतः परिच्छिन्नं बहुविधरत्नखचितनया
तज्जनवैरिविक्रमिमद्रुमविशेषैः साधितकल्पद्रुमान्वयं सूर्यश्वसमेरुमास्थानमंडपमवाप्य तस्य मध्ये निस्फटिकोपलमया वि
लावयवस्सोभयतोभिमलेखस्सवरकिरणसमूहसंघट्टनेनानवकाशस्येव विभाव्यमानस्समंथनभयेनाप्य पलायितस्सद्रुग्धसिंधु
भागविशेषस्येव रावणभंजोल्लासनग्रामादपगतस्येव कैलासैकदेशस्यराद्गम्भावकंदरांतर्गतिभीत्यस्थ यत्क्रान्तस्थापितस्येव चंद्रि
कामयं चसस्यस्थलविशेषस्समध्ये चंद्रलोकभ्रमेणोपगताभिरिव तारकाभिः कंदर्पबुद्ध्यातत्तेव नायवसंतेन प्रहिताभिः सिंदुवारस्त
बकपरंपराभिरिव मौक्तिकजालमंजरीभिः संजनितोपांतशोभस्य चंद्रकरतंतुजालेनेव समवायिना समारब्धेनोन्नमसिचयवि
शेषेण निर्मितस्य पेरावतदंतचतुष्टयस्य वस्तंभचतुष्टयेविषक्तप्रांतस्य वितनस्याथस्तात् दानवभयाकुलतयातत्समाराधनार्थंस
मागतमिव सुमेरोरेकदेशं मदनभ्रमेणास्यापराधतिरस्करणार्थं मञ्जितदाहशलिकमिव वक्रिकूटं सिंहासनं तच्चरणसंपर्काद्गाग
तिशयसमासादनार्थमिवागतेन पद्मरागमयेन पादपीठेन गीर्वाणसार्वभौमस्वस्याधिरोहणेन सनाथतामनैषीत् ॥ तत्क्षणादे
वचनस्यास्थानमंडपसमागमनसूचको मंदमारुताघूर्णितजलनिधिध्वनिविचित्रो भेरीडुंडुभिध्वनिराविर्बभूव तत्क्षणसंभृतसं
भ्रमाक्षयुगपदुपेक्षितप्रथमप्रस्तुतवस्तुप्रसंगाः कुसुममयाशेरः शेखरचलनाभिघातोच्चलितैस्समधुकरारकुलैर्नभसि मंड

लवंधेन श्रीखण्डोपसर्पणार्थमातपवारणाय वितानमिव वितन्वानैर्गुञ्जितमिषेण विलं वितन्मपसरनेति प्रेर्यमाण इव मार्गस्पाति संवाध
९ तया पुरस्ताद्दंतमसमर्थतया स्खलत्पुरः प्रस्थितराजालंकाररत्नप्रतिफलनमिषेणेवाग्रतो जिगमिषंतः स्फटिकमणिकुट्टिमोदितप्र
१ तिबिंबकैतवेन पातालमार्गेणेव प्रयमंप्रयातुकामाः स्वगमनप्रतिबंधकमनूपालनोदनार्थमिव तदाभरणमणिप्रतिच्छायाछले
न कृतकायाश्च वसुकीयालंकरणरत्नप्रतिफलितत्वेनैव पश्चात्कृताः थिमराजकाः प्रतिबंधकनिराकरणोद्धैपैव परस्परमभ्रषणासंघ
ट्टितमाणिक्यमरीचिमंजरीभिरंतर्हितपरस्पराः अग्रतो गतराजनोदनोपयुक्ततयाऽगणितस्वनोदनव्यथाः स्वशरीरमिति पर्यामा
पिकदेशव्यापकत्वक्रोधादिवान्योन्यसंघट्टनविपातितभूषणोत्कराः पश्चात्तनराजप्रयुक्तनोदनरक्षार्थमिव तदलंकारप्रतिफल
नमायया कृतांतरालाः परममहत्त्वस्पर्द्धयेवाणुमात्रमप्याकाशांतरमददानः सामंतभूमिपालाः स्वस्थानाधिरूढयानदातेयव कृत
नोदनां मौलिमालां शिथिलतां प्रापयंतस्तद्गरिमविशेषाक्रांतानीवेन मांगानि नामयंतो हृदयपरिष्कारकमणिप्रतिबिंबितताट
शशिरस्कत्वेन मानसमपि स्वापकर्षाभ्युपगमस्रुद्भावयंतो जयशब्दमसकृत्सारणपूर्वकमादरेणातिमहीयसा प्रणेमुः ॥ तांश्च सेवकभावा
पन्नानपि महानुभावतया राजोचितेनाचारेण संभाव्य तत्तदनुरूपाभिः कथाभिर्यावद्दासांचक्रे तावदेव विहायसि दृष्टिपातप्रकाशि
तसौदामिनीसमुदायं जलधरखंडमिवाकांडसमुन्नद्दंशपाभिकापिहितमिहिरमहस्त्वसंचारं कालायसशैलमिव स्वेच्छया संचरंतं श्या
कायामिवमूर्ततापन्नं समुदायमिव जगद्वर्तिनीलावयवानां भंगुरभ्रुकुटिभीषणभालाभोगं जन्मभूमिमिव भयानकं विदंति व ९

रितमपसरंतं रजनीचरमपश्यत् । करे च तस्य प्रसारिणा प्रभाप्रकारेणोद्गसता रसविसरेणेव लिपंती दिग्विभागानम्बरभवनेपि
दुर्लभेनाकृतिविशेषेण तडिल्लतामिव विभाव्यमानां गगनमनवेगशिथिलकेशबंधोग्रैवेयकसूत्रे कहीरप्ररोहसूचीशिखा
निवोतां चलतयालंबमानोत्तरीयसिचयां सिद्धमार्गावगाहनजन्मना साध्वसेन दमहस्ततया बहुगुणीभवता तदपहरणभवा
भयेन निमीलितनयनां श्रमप्रतिपन्नास्वेदबिंदुनिवहां मौक्तिकनिवहामथाक्रमं विसृजंती श्वाससमैरभाजसारिणीभिः स
श्वौभिरिव गृहीतदेहां नरावलिभिर्मधुकरावलिभिरनुबध्यमानाम् । हृदयमिव महोच्चलंतात्टशगतिभंग्रेनायकमार्गीं सृजंती
सरसतनराग्निश्रमविशेषानिव नयनोदबिंदुनिवहान्मुंचंतीम् । भ्रमरहितेन वितानविशेषेणेव श्रवणावतंसकमलेन ह्रीय
मानां संबंधसंक्रांतदुःखैः स्वदद्भिरिव हृतिविमुक्तैर्बिंदुभिरनुगम्यमानां अपर्यंताभिरंतर्बाधयताराभिरिव निःश्वाससपरंपराभि
राध्यास्यमानां इरिणैकनिबंधनेन भयहेतुना रात्रसांतरेणेव कंपेन गृहीतां आसादितावसरांतरेण निर्यनाभिलाषेणेव
वैक्लव्येन वशीकृतमानसां रजनिचरदेहप्रभासमूहेनेव मोहांधकारेण तिरोधीयमानां कृतकलकलैर्यामिकैरिव व
लयेन गृह्यमाणां क्रियाविरोधिना परममहतेव स्तंभेन संभाव्यमानां चंद्रसुंदरेणेव वदनेन दिवसेपि सितपक्षां तिमप्रदो
षसौभाग्यमासंजयंती केशलापेन मेचककृष्णामरस्यापामरभावमङ्गावयंतीं भालतलेन शशांकशकलेंकलंककलुष
मावेदयंती भ्रूलताभ्यां केलतीकामुककार्मुकमकर्मण्यभावमानयंती विलोचनाभ्यां नीलोत्पलपलाशमालामपलयं

नकु
१०
10

तीश्रवणाभ्यांमदनस्यपाशवन्तामिवसंपादयंतीकपोलफलकेनदर्पणादर्पमपकुर्वाणांनासिकयातिलसुमनसांवैमनस्यंप्रसंज
यंती कपोलफलकेनदर्पणादर्पमपकुर्वाणांनासिकयातिलसुमनसांवैमनस्यंप्रसंजयंती दशनभासादाडिमबीजानामबीजा
मिवकांतिमावहंताणां बिंबाधरप्रभयापद्मरागाणांछद्मरागतामभिव्यंजयंतीकंठतलेनकंबुनामेवराशिप्रवेशमपदिशंतीम्
बाहुवीरुद्भ्यांमृणालीमपितृणालीकमानमानयंतीम् कुचाभ्यांकलधौतकलशयोःसकलमपिसुखमाकलापंशाकलभावं
प्रापयंतीम् त्रिवलीललितेनावलग्नभागेनभागीरथीतरंगभंगुरंगगनमवगणयंती नितंबबिंबेनमणिशिलारामणीय
कमणीयस्ययासंयोजयंतीचरणाभ्यामतिलोहितनलिनंतिरोहिताहंकारमाचरंतीम् नखमयूखलेखाभिःशशांकखंडखंड
नलेखानिवलिखंतीम् श्रियमिवदुर्वाससोमुनेःशापेनाकृष्यमाणां सुधादीधितेरधिदेवतामिवतिमिरसमुदायेनगृह्यमाणां
विदेहराजदुहितरमिवदशाननेनापक्रियमाणां भानुमतीमिवनिकुंभेननीयमानांचंद्रकलामिवस्वर्भानुनाभिभूयमानांपारि
जातमिवैरावणकरेणाक्षिप्यमाणां देवसेनामिवकेशिनापवाह्यमानां पांचालीमिवजटासुरेणाकृष्यमाणां वेदत्रयीमि
वमधुनाविधूयमानामनन्यसामान्यकामनीयकांकामपिकन्यकामवलोकयत् ॥ अथापन्नवत्सलतयावीररसोद्रेकेणचना
दशाव्यतिकरानोचितसत्तानेनचतद्रूपनिभालनोद्भवेनाद्भुतेनचनवरितरमारायशरासनंसंधायचाजिस्पृगममोघंविश्रव
योयतोभगवान्मृगांकमौलिरिवसंस्थानविशेषशालिनाशरीरेणास्थितावासितावैलक्ष्यापेनरक्तनेत्रवकन्यकांदाशरथिरिव १०

दृष्ट्वा संतप्यमानोऽश्वमेधचनादं नीलश्चवपरस्तं हन्तुमानिवादेशात्तुद्धश्चवलवर्णाकर्णाश्चवचदोकचंभीमश्चववकंतरान्तसापसद
मवसानमतयान् ॥ अथ तयोर्मध्ये कन्यकाननकालोपगृहीतभूमिकान्तरे वशैलखीकृंतलकलापं जटारूपेणाचीनां शुकं हसा
जिनात्मनाहारवीरुधं यत्नसन्त्रस्त्ररूपेणालावण्यविशेषंब्रह्मवर्चसाभेदेन परिणतं विश्राणो मुनिजनमारः समपश्यत तं चाव
रतलादवतीर्य स्वामिमुखमायान्तमवलोक्य विस्मयस्तिमितमानसो राजा दूरादेव प्रत्युत्थाय मुनिजनोचितया प्रणामादिक
याप्रतिपत्त्या विनयपूर्वकं प्रतिजग्राह सततदशनचंद्रिकासमुदयेन तनयान्तरदयतिमिरं निर्मूलयन्निव महीभुजो मानसा
त्सिंचन्निव सुधामयेन मधुरतरेण वचसा विहितानामन्त्रयान्तयोगो विस्मयविशेषवितानतनूर्तिस्वहृन्न जितासो राजानमवा
दीत् ॥ देव श्रूयतामयं वृत्तान्तः अस्ति कैलासस्य कुक्षिदेशे क्वचित्कलानिधिकलालंकारस्य क्रीडाकाननम् यत्किल कल्प
तरुकदंबमकरंदसीकरनिकरव्यतिकरकलितकोशालमधुकरकुलकोलाहलाकुलं शारवणमिति गायंति पुराणविदः
यत्र चात्र यः कोऽपि पुरुषजातीयः प्रविशति स स्त्रीत्वमविकल्पितमाकलयिष्यतीति भगवत्याः सर्वमंगलाया वचसा स द्यु
म्नस्य राजर्षेरिलाभावः संबभूव तस्यामेव चावस्थायां बुधसमायोगात् दुर्वशीनयनव्यापारविश्रामास्पदं पुरूरवाः समुत्पेदे सोऽहं
विंदुसरसि तपस्यतो महर्षेर्गृत्समदस्य सविधे गृहीतब्रह्मचर्यस्तपोनिधिसंततो बहून्वत्सरगणानवात्सं एकदा तस्मिदार
रण्याय प्रस्थितो हरतरंगनदहलादिमतया श्रमैस्तद्वनं प्रविशन्नेव स्त्रीभूतमात्मानमद्राक्षम् ॥ अथ चरमाचलतातप्रस्तुतच

त.क. उरागपुनरुक्तपाटलिम्निलोहितायमानेसांधिवेलेसावित्रेतेजसिप्राप्तायामग्निहोत्रवेलायांतपोवनाभिमुखेषुप्रवृत्तकुशसमित्फल
केषुप्रत्यावर्तमानेषुतापसकुमारेषुएकेनव्याक्तिविपर्ययेनद्वितीयेनचमयासमयानुपगमतिवंधनगुरुक्रोधसंभावनपावके
११ नदह्यमानोयावन्नसवर्तेतावदेवकश्चिद्दुष्टकोमानसकेनजामायदृत्यागिरिपरिसरोपरिभ्रमन्मदर्शनद्विरगोनममन्मथमथो
मामुपलोभयन्स्तांनवांकैरगृहीततत्प्रार्थनेमयिबलादेवंतकामोदिग्गजकराकारेणकरेणवेपमानांकमलिनीमिवपलाशेकरे
मामग्रहीत् प्रथमयोक्तंयस्मादसमयेमांधर्षयितकामोसिततोबहुतरांकालकलामभिव्याप्यस्वकर्मानुरूपंराक्षसभावमेवनमत्र
भवेति सततात्तामममार्षेसामर्ष्यलज्जाभयोभयपराधीनचेतास्तत्कालोपनतराक्षसदशस्ततोदेशादपासरत् तत्रैवांतरेमदश्याग
मनविलंबकारणंपर्येषयन्भगवान्ल्लमदोमयासहवनमभ्युपेतेभ्यस्तापसकुमारकेभ्योममतादृशींव्यतिकरमवगम्ययोगदृष्ट्या
वगततद्वृत्तान्तस्वाभ्यधात् वत्समोऽस्यलज्जयानोपसर्पसिस्मांस्तपोनिधिस्तमपगमस्त्वेंद्रियदत्तानवशान्तवेयंदशासंभूताऽत्रा
ऽतोमयाशापस्योनरोऽवधिर्विधीयतेयोयंभवदीयादेवशापाद्दुष्टकोनिशाचरतांप्राप्तस्तेनक्रियमाणोनंयदायःकश्चिल्लोकोत्तर
पौरुषस्तंहत्वामोचयिष्यतितदात्वसस्वरूपंप्रादुर्भावयिष्यति तेनापिचपरमार्थयोषिद्दुष्टैववनायेप्रवर्तितमीरमानेनमानसकेनना
नस्मात्तममनंतरमेवविमुक्तराक्षसभावेनभवितव्यम् परंतद्वितीयजन्मन्यवथानेनतस्यस्वरूपलाभेनभाव्यमिति अथहंततन्त्र
त्वोदितद्भगवतोऽनुग्रहवाक्यमाकर्ण्यहृतार्थमात्मानंमन्यमानोमहामनेस्तस्यैवाश्रमपदादनतिदूरेवणपतनमेववनेनिवसस्तत्रम ११

एवंदिव्येदेवतायतनेभगवतीं हैमवतीं ह्रीस्वरूपोचितया गांधर्वविद्यया विशिष्टोपचरश्चितानरमासम् तत्रचविद्याधरेंद्र
स्वच्छंदकेतोरविकाचरणोपचरणमाहात्म्यादुपनताकन्यामंदारमंजरीनामसहसखीभिर्विशिष्टगुणावर्द्धकामनयातामेव
भगवतीमत्यहंनियमेनसेवमानाकदाचिन्मामवलोक्यजातविश्रंभाविदितमदीयावदानाचमामपिस्वसहचरीपदमवाप
यत् बलादेवचात्मसमेनभूषणादिनासंमानयामास सततनिशांचरोदशांतेरपिसर्वसंस्कारवशंवदतयामदुपादानमस
नाम्नैवविरराम नशशाकचरतोऽन्नमेतत्कृतरहंसोमसमभमपहर्तं अथयतज्जातनिर्वेदतयातत्प्रयोगपराङ्मुखंमामतर्कितोप
ननुपवादायतनजातेकुत्रगंतमिच्छतिकिंवाद्यविकीर्षतीतियावदुन्नमार्गेणविहरतितावद्देवदेवतासदृशानुभावेनदेवेन
कशरप्रहारेणतंप्रमापयताद्यावप्यावांसदूषणेनराडस्मोचितेविति तद्देवंविघटतिदुष्टतरादिपदुदन्वतःसमन्मारणातिमिस
समभवतः किंचिदपिस्पृहणीयमर्थमस्मिद्वेनपश्यामियेनलेशतोऽपिप्रत्युपकृत्यकृतन्नकलायामपाकुर्यःस्याम् तदात्मान
मिवागणेयगुणगणगरिमाणंत्रिभुवनाभयदानशौंडंशांतनुविवभीष्मंसनामेवयतंजयंभास्वानिवकर्णमैंहंद्रविद्विषो
विमर्दनलब्धलब्धसमात्मजारत्नेजलनिधिरिवजैवातृकंजनयज्जगतोजीवातुमिति राजानेवमभिहितवतिमहर्षौहर्षोल्लास
परवशोऽवगाढगाढमथारसस्कंदईश्वरस्मातलात्सर्वलोकोपरिष्ठात्रीतस्त्ववस्तविनयमभिहितवान् इदंतदविलोकितव
लाहकंवर्षप्रविभावितविभावरीकस्पंदिकोल्लासः अनाकलितकलेवरांतरंनाकलोकावलोकनं अनधिगतविद्रुथा

५.२.

तं·कु·
१२
12

स्पदे(?)स्तथासमाश्वासितं यदस्मादृशैर्मोहतिमिरिकापिहितदृष्टिभिः अल्पदृशांभवादृशां भगवतामेवंविधदर्शनानामेवद्वणं तन्मात्रे
णकृतकृत्यमात्मानंमन्यमानानांचपुनर्मनोरथपथातिवर्तिवरलाभः सुतरामेवविस्मयप्रमोदौसमुद्वेलयति नकलयामिचत
थाविधमात्मनः सुचरितंयेनैतावतः प्रसादोत्कर्षस्यपात्रंभवेयंतथापिभगवतामनुपधिः परोपकारस्पृहैवात्रप्रभवति एव
मनुग्रहविषयतांनीतेचमयिपुनस्तदापादनप्रार्थनमात्रेणतरलतामुपयातिहृदयेनुबद्धमिति सततमनिर्निशाचरग्रहमो
तापेनयापिदितितिपतेरनुभावविशेषेणसुतरांप्रीयमाणोः अमृतकुमारजन्मोत्सवंदेवंपुनरुपाध्यायसमीपापसृतमेवदृष्ट्वा
मद्भुतमिथायतत्क्षणादेवात्मानमंतर्हितवान् प्रथमतरोभजोभावितवयविषयकप्रेमदर्शनाड्डुद्वसंस्कारस्वमंदतामाश्र
यतिहरिदश्वतदीयदृष्ट्वाविवविरम्यमानायांसंध्यायांनदिकल्पेष्विवविघटमानेषुरथांगमिथुनेषुसर्वात्मनाराजानमुपप
मायाः श्रियोवियोगादिवसंकुचत्सुकुशेशयकुलेषु निशाचरनिवर्हणजनितरुधिरजनिकरस्वसंनिधानंदयानेतिमिरलोमे
पकायिपतिकवसंबंधादिवैकीभवितुमारब्धासुहरित्सुनृपतिरुत्थायविसर्जितराजलोकोबहलदीपिकालोकविलुप्यमा
नतमिस्रयामिश्रभावेनाध्वना प्रविश्यासुरोधं देवीमपिविदितवृत्तांतामथात् ततः प्रभृतिनरपतिरतिशयिततपोभिर्विधि
वदधीतसांगनिगमैर्ब्रह्मकल्पैर्ब्राह्मणोत्तमैरजिह्मवृत्तिभिः कृतनिवाससोवाससवाग्रजस्यामासांचदेवतानांपरितोषपोषकाणिका
र्माणिनिर्मापयामास तथाहि केचिदग्निहोत्रभसितभासुरभालभूमयोरहीनरुद्राद्यसज्जोविधिवद्विहितहुताः कृतप्रत्येक

१२

मंत्रसिद्धयो यथावदनुष्ठितविविधन्यासाः क्रमोत्क्रमहोमपर्यंतो विधिमहार्घमहिमानो महारुद्रप्रयोगमयोजयन् केचन कर
कलितकनककलशालिः क्षामदविच्छिन्नधारया ब्रह्मांडमंडलनिर्गच्छन्मंदाकिनीस्रोतसेव भगवंतमपरे मंदं मंदं विस्यंदमा
नाथरघुदाददशानदीधितिव्यपदेशेनात्यंतमवदातं मंत्रार्थमिव विद्वज्जनानां संतानगोपालविद्यामावर्तयांबभूवुः अन्ये पद
वाक्यप्रमाणेषु परां निष्ठामुपसेदिवांसो बहुवारपरिशीलितयाज्यपुराणपारायणाः स्वस्वराः स्वयुक्तनिरुक्तवाचोयुक्तयोऽभि
धानेव रिन्नो मात्रामात्रमप्यप्रेशायंतो हरिवंशं शशंसुः परे जातवेदसिद्धविधौ जातवेदसिरविज्ञातं यथाभिहितं जुहवांबभू
वुः अन्ये शैवसिद्धांतप्रसिद्धवितानवैभवा अनुपजातविधिमंगलिंगसमुदायं पर्यायेण सपर्यामाहुः कतिपये ऽपशमि
तडामराडामरादियागमकुशला अथर्वशिरसः संभ्रमसहस्रादिमखेयाचंडीमाहात्म्यमावेदितमाश्वेडयांचक्रुः इत्येवंप्रायेषु चय
नायमानेषु कर्मसु कदाचिदुत्फुल्लविलोलविलोचनोत्पलाश्रवणावतंसभ्रमन्मधुकरगुंजितैः सारतरैरहस्यं जनांतरश्रवणा
द्दहंतीव शरत्सासमरतारदनकौमुदीसमुदयेनावदाततमां वाग्देवतामिव विघटयंतीं देव्या धात्रेयिका चंद्रिका नाम रह
सि राजानमभ्युपेत्यांतःपुरचारिणीभिरभियुक्ताभिः सर्वैकवाक्यतया विदितदोहदलक्षणां देवीं सविनयं निवेदयांबभूव
ततो नरपतिरगृहीतप्रामाण्यकेनापि विषयविशेषवैभवादंतःकरणोल्लासकारिणा किंपुनरसंभाव्यमानार्थ्यमभिचा
रस्य महर्षिवचसः संवादादुपजातप्रामाण्येन निश्चयेन तेन तथाविधेन तद्वचसा निरंतरमभ्यनावगाहनेनैव विहितरिवांत

त·कु·
१३
13

रपि शिशिरायमाणं सर्वावयवैः श्रमजलकणकदंतुरतया निर्गमयितुमिच्छमानमपि किंचिदिव विलंबेन निर्गतं करेणादाय लो
हितकांशुजालजटिलमंगुलीयकं तस्माद्वसंतमासस्य इवाशोकशाखायाः कुंकुमाकरणं कोरकं प्रसादमकरोत्. सा तु तस्मादं
परिहृष्टमकरंदांतरप्रतिबिंबितबालमिहिरमंडललोहितनलिनलीलाललितेन पाणिना भूमिस्पर्शपूर्वकमनेकवारान् प्र
णमंती चरणाउत्तमांगपर्यंतमवेंडदंशयमानेन नतकांतिसंतानेन समारोपितशिंजिनीगुणा कुसुमविशिखशरासनलतेव
लक्ष्यमाणा कृशांगुलियष्टिहस्ताग्रोगपतया भ्यधिकपरिमाणमपि प्रत्युरसमरीचिकरंबितत्वेन सम्यामिलितमिव दृश्यमानमंगु
लीयकमौषधाङ्कं वितशिखया करशाखया पूर्वबद्देवप्रणम्य राज्ञः संदेशेनेव करहृतिना तेन देवीमानंदयितुमंतःपुरमे
वप्रस्थयासीत्. राजा तु तत्कालोपनतममात्यवर्ग्यं बुद्धिनिधिं विलक्षणेन मुखोल्लासेन हेवंतरवाधसहकारेणानुमिततद्वृत्तां
तमपि प्रत्यादितमुदात्तमात्मानमिव मनोरथानिबंधनेनाभ्यासेन पुनरपि शाहेन विदितवृत्तांतं क्रमात्तेन समभ्यावपणकालिच
राज्यकार्याणि कृत्वा चिंतयित्वा कृत्वा च पूर्वोपक्रांतानां कार्याणां वक्तीरवस्याभिरंतरैव विश्रम्भादतिष्ठत्. अथैकदा चरमाच
लचूडांतमुपगते क्रीडेन काननकुंजरकुलेन रक्तोत्पलैः सह मिश्रिते तदुमादिव करसंपुटकरव्यापारेणाभग्ने मिहिरमंडले मित्र
वियोगापन्नवैराग्येणेव दिवसेन भूर्जत्वचीव शुष्यमाणायां संध्यायां तदभिवंदनपरेणासिद्धजनेनांजलिविलिप्ताम्बुकुंदकुसुम
पंक्तिमिव दृश्यमानासु तारकासु धूर्जटिरत्नमोहिमायां गगनचीवरं वितांबरायां तिमिरलेखायां क्रमोपचितक्रियोन्नपतिरुदि

नेऽपूर्वदिगंगनाचंदनोगण्डाभाजनेक्रमदंबाथवेशायनो चिंतायां वेलायां चंद्रकिरणप्रसंगप्रद्युम्ननिःस्यंदस्यस्फटिक
पर्वतस्येव चंद्रिकाधनरूक्मस्य थालेपस्य प्रासादस्योपरितनाट्टचंद्रशालायामवयवश्वेतद्वीपस्यैकदेशइवेंदुभ
वनस्यभागविशेषइव शेषनागस्याभावतारश्वद्वयोदन्वतोभागभेदइव गंगापुलिनस्य शयनीये सकलभुवनविज
यविश्रांतो विश्रामकामुकइव मीनकेतनो ऽभितो दीप्यमानैः प्रतापदहनप्ररोहैरिव प्रदीपैः परिवृतो वासवलभीगवा
क्षविवरप्रविष्टैरिंदुकरैर्धवलवालव्यजनैरिव वीज्यमानो जगद्विजयवैजयंतीभिरिव वितानकलंबमानमौक्तिकजा
लमंजरीभिरुपास्यमानो यामिकैरिव दूरतरनिलीनवृत्तिकैरिंद्रियैरमच्यमानो मनोभवरूपाभिमानखंडनकुपिते
नेव मनसा ऽभ्यंतरनाडीविशेषप्रवेशान्निलीयमानेन प्रपंचांतरभोगसाहायकसंपादनोद्यताभ्यामिव बहिर्विषयवि
मुखाभ्यां लोचनाभ्यां निमीलिताभ्यां बहिरिंद्रियनिरोधदौःसाधिकैरिव मदुर्गतागतबद्धावधानैः श्वाससमाहृतैर्विजय
लक्ष्मीनिर्भरपरिरंभशिथिलितैरिवावयवैः सुखमस्वपत् प्रथमसमास्फालितशेफालिकाकुसुमपरिमलोपनावि
निगृहीतावरणावशीकरे कुमुदकमलपलाशानामन्योन्यसंभवविभवक्रियाजनके निर्भरनिधुवनानुबंधविभ्र
मवतिजनगाढाह्लादकारिणि प्रवातसमपक्रांते वैभातिके नभस्वाते चक्रवाकविरहाभिचारमंत्रमिव जपत्स्वरे
रायमाणेषु कुशेशयकोरकांतरगाभितिषु मधुकरेषु विजातीयतनन्दने कद्व्यसमवेतरूपसंबंधादिव विद्राणता

मपगच्छंत्यां चंद्रिकायां मंदाकिनीपुलिनकोकमिथुनेषु विरहानलोच्छ्वासपक्ष्मलेयवपुष्मत्सु रायमाणे चरमाचलशि
त· क्रु· खरसुंदरीकर्णावतंसकेतककिसलयाकारे लंबमाने हरिणलांछनबिंबे चक्रवाकविरहदहनविस्फुलिंगकणिका
१५ स्विव विरलायमानासु कतिपयावशिष्टासु तारकासु जरदुलूककोटरप्रवेशव्यासक्तकौशिककुले मंदस्नेहतया नि
15 र्वाणाभिमुखेष्विव यतिजनालसेष्विव प्रदीपेषु विरहितसंकेतनिकुंजकेतनासु स्वभवनाभिमुखीष्वभिसारिकासु कमल
प्रबोधमंगलपाठकेष्विव विरुवत्सु तटतरुविहगेषु तिमिरलोमेष्विव भगवता भास्वता सह कलहायमानेषु मंदेहवृंदे
षु तन्नाशनिर्गलद्रुधिरधाराभिरिव लोहितायमानायां पुरुहूतहरिति प्रवर्तमाने पापहारिणि स्वाध्यायकोलाहले
त्रयीवधूश्रवणावतंसपल्लवप्रायासु ह्रियमाणास्वग्निहोत्रपावकधूमलेखासु प्रभातकल्पायां क्षपायां स्वप्नदशा
भ्यंतरे प्रभाभरोद्भासितभवनाभोगभागं मुनिसमूहेन प्रणम्यमानमुदयदहिममयूखमंडलान्निर्गम्य महस्तरं महोम
हादेवीवदनपद्मयानुदरदेशं प्रविशद्विलोकयांबभूव तावदेव प्राभातिकातोद्यनिनादेन नवघनस्तनितानुकारि
णा जयशब्दमिश्रेण च वैतालिकानां प्रबोधमंगलेन तत्क्षणमिशांसिनैव निद्रामजहात् अचिंतयच्च चेतसा किमिदमी
क्षितं मया स्वप्नप्रमाणमात्रेण फलोपधाननिश्चयस्तावदिदं वनमेवमभवतेषु भवति स्वप्नस्यायं तात्कालिकभावना
मूलकत्वसंभावनायामपि ह्मनिवचनसंवादितया न केवलमप्रामाण्यकलंकता वेवनितेभ्यो मर्हः संति च तादृशानि कानि १५

चिन्ताकृततनुःकृतानियानिसम्प्रमात्रभोगपमेवफलंप्रसवनतश्चापिश्रूयन्तेऽत्यागमप्रवादाः वेलाचेयंप्रभातप्रायायस्यांस्व
प्नदर्शनंफलंनव्यभिचरतीत्याचक्षतेविसंवादहीनवचसश्चादिविकल्पयन्तेवोकटस्मप्रफलोपधानकोटिकस्तानात्ति
मितमानसोऽयथाविहितमदर्मेवकार्यमन्वतिष्ठत् देवीततःप्रभृतिहृष्टैरुपदिशन्नर्मानन्वतिष्ठत् तथाहि प्राभा
तिकतरुच्छायेवनहृदमूलमाश्रयत् चक्रवाकीवसंध्यासमयेविप्रकाहाराऽस्मभवत् कमलमयीवनोत्पलवलमशा
लसंयोगंलेभे स्थलकमलिनीवनजलाशयंजगाहेविभातवेलेवनविर्जनंनिशान्तमासत्तादस्यगलतेवानोद्वेगमभजत्
बालार्कचस्थलीवनकरजरमान्वयमसदिष्टपद्मिनीवनदिवसमशमिष्टशिशिरनिशीथिनीवनत्यायाममतेनात् दे
वतीवनोत्सुकमथस्मकार देवदिव्रितेवनकल्समाचक्रामविनीतेवनभूतौविश्रममातताननकलिमितेवनतपमाल
लंबेह्मयंतीवनकलिंसेदैन्येयात्यिकीवनावयवभंगमंगीचकार देवयानीवनमन्मथकचाद्वात्मप्यासांचक्रेनिद्रा
वकालकलेवनाश्रुविलमाशिश्रियेचंद्रकलेवनविरंवरात्स्यौ परुषाहृत्तिरिवशयनवेलायांसरसपदानासीत् भू
मिरिवनामंगलांगिरमश्चाररायामासमृगव्येवनयीरंजहास तारेवग्रहसंश्लेषणायामवधानंबबंध अपिच सर्वौषधिमि
श्रेणपवित्रेणवारिणास्नातिसमंगलतराशेषधीमेणीस्त्रांगेषुदधार अहरहर्महान्तिवस्त्रनिश्रोत्रियेभ्योविश्राणया
मास तत्रीयासत्रतेनभगवतींकुमारजननींपरितोषयांचकार राजापिगर्भवेशाप्रभयेनतदभिप्रायवेदिनीभिरं

त·मं·
१५
15

तःप्रभृतिकौमिभिर्निर्विद्यमानमर्थजातं प्रतिदिनमपरिहीयमानमाहारयांबभूव अथ देव्याः प्रवहन्नेहसि निश्वाससौरभानुसा
रिमधुकरनिकुरंबकैतवेन स्तनचूचुकच्छलेन च तदंतर्गतविविक्तदंशाप्रसरदंशुजालनिरस्तं तिमिरमिव निरगात् तस्मि
यान्निर्हन्तं चक्रवाकमिथुनमिव पयोधरयुगं पीनतोपचयमापेदे विकसितमुखकमलाम्भोजिनीवाजृम्भत राजकरस्प
र्शयोग्यात्कुमुदिनीव कलेवरलतामंदतामापेदे संनिहिततनुदयापौरंदरीहरिदिवावदाता बभूव तस्मीविनिचयकं
चुकिताद्यौरिव विभ्रमणानलस्य निवहमजहात् तस्माधिसमाहितमानसा तपस्विसंसदि वनवघनानि विरचयामासा
तदानीं च नृपतिस्त्रिविक्रमलीलामिव बलिविलयशालिनीम् कुनृपतिसंपदमिव परिजनकरग्रहणमात्रसंचारिणीम्
प्रसन्नकवितामिव मंदायमानपदन्यासां पवनगतिमिव निसर्गादूर्ध्वगमनासमर्थाम् मीमांसामिव प्रकरणदुर्बलक्रमां
सरसीमिव स्तगुरुतरोदरां मंदाकिनीमिवांतःसंदानितकुमारां केकेयीमिव जातमंथरोल्लासाम् कुंतीमिव पृथुतपां
डुभावां रुक्मिणीमिव कृष्णाकलितकुचाग्रां ग्रन्थिकबुद्धिमिव निरालंबनस्थितिमसहमानां हिमवत्सानुमवमिव नि
वहविविधसिद्धौषधिं वेलामिव ग्रहापहारिमणिगणप्रसाधितां नीतिमिव कृतमंत्ररक्षां गोपालबालकेलिमिव वि
हितस्तनानिरासोपायां देवीमलयवतीमाकलयन्निलयमभूत् तः सकलानां श्वोवसीयसानां समपद्यत साच निर्गम
नसमनंतरमेव कुमारमालिलिंगितकामायाः कीर्तेः कांतेव जगद्विजयश्रियः स्मितरुचेव भ्रमेः कर्णावतंसकेतक १५

परागेणेव स्मरसन्मागात्रविस्फुरितेन सारराजसेव धृतिवधाः कुंकुमचंदनद्रवेणेव औदार्यचंद्रमसः प्रदर्नेद्रकयेव धैर्यो
दधेः फेनपटलेनेव माधुर्यमंदारस्तबकसममसमस्तेनेव सप्तकालेकवलीकृतस्पक्रमदवंधोः कौमुदीसमुदयेनेव अव
गाह्यमानानंददुग्धोदन्वदुत्कलिकाकलापेनेव दुग्धसमानकेसरिकामिनीपयोरसेनेव परिनिष्ठानां कुलप्रसूतिदेवता
नां प्रसादावदाताभिरपांगभंगिभिरिव धवलतामंगीचकार ॥ अथासतमेष्वनेकशः कृतकुमारभृत्याकर्मसु संनिक
र्षमाकलयत्सु गदंकारेष्वधिकवद्धावधानासु हृद्वथाग्रीष्मामेवे जनने मासि शंकयंत्रादिभिरविसंवादिभिरुपाये
राकलितायां कालकलायां ग्रहगतिगणितागमाग्रगण्यैर्गणकगणैर्भागशो गृहीते लग्ने सार्वभौमाविर्भावयोग्यायां
वेलायां समुपकल्पिते कुमारजन्मोपयोगिन्युपकरणे जाते मंदमंदमनुभूयमानायां प्रसववेदनायामौत्सुक्याकलितेषु स
कलांतःपुरलोकेषु मंदाकिनीव स्कंदं रेणुकेव रामं कौशल्येव दशास्यशासनं रोहिणीव रेवतीरमणं देवकीव दानव
सूदनं पुलोमजेव जयंतं शाकुंतलेव भरतं कुंतिभोजसुतेव धनंजयं महादेवी मलयवती सकलजलधिवलयवसुंधरा
सुधामनाईस्तनयमसूत ॥ ततः ससंभ्रमचलदवरोधसुंदरीजनमुक्तावलीगलितमुक्ताजालकैर्लाजसुमनोभिस्संभ्रमकी
र्यमाणावरोधांगणः ससंभ्रमिषद्भिर्माणिकमहद्वैः सिंदूरपरागैस्स्थगितगगनाभोगः वादित्रसंतानविराणैर्लोक
कोलाहलैस्समाक्रम्यमाणदिक्चक्रः श्रोत्रियैरथर्वज्ञैरभिसमाधीयमानबालग्रहः राजा हृदयेन विग्रहेणच क्रिय

न·कु·
१९
16

माणस्नावगाहनः पुरोधसावावेध्यकरनालिकाभिस्संप्रीयमाणशशिबिंबमंडलः द्विजगणैः प्रियश्रोत्रभिश्रयथास्सहस्रु
स्रमाणमहाधनशर्णीपात्रः कारानिरुद्धैर्जनानंदैश्चविमुच्यमानशृंखलः भूषणगणैर्जनसमाजेभ्यः कंचुकितांगनःसम
रइवविलंब्यमानरथ्यः अहंयासइवबाध्याबाध्यविवेकविकलः वसंतोत्सवइवगीयमानबहलाश्लीलपदकः कलिका
लइवानवद्यमानकुलप्रवतिवेश्याविशेषः वेतालावेशइवोन्मादितजनः जलधिरिवसर्वतोमुखदानतर्पितवाडवः
म्लेच्छदेशइवसंजायमानानेकमातंगब्राह्मणसंबंधः सूर्योदयइवसमंताद्दिश्याप्यमानांशुकः अविवेकइवाविशेषदृ
श्यमानसवर्णाडर्वर्णः अश्वमेधप्रयोगइवपुंश्चलीविधीयमानब्रह्मचारिसमाक्रोशः पवनप्रचारइवनिवारितवाह्या
भ्यंतरप्रवेशः हंससंघइवमाणवकक्रीडिताकुलः नभस्सनदीशरइवनिर्मर्यादवृद्धः वसुदेवोद्वारविधिरिवदीयमा
नरोहिणीलदः अद्भुतोदयइवदृश्यमानद्विजराजभूमिसंसर्गः अष्टावक्रसंवादइवमहीयमानवंद्युपशोभितः रामाय
णसंग्रामइवक्रियमाणयातुधानप्रतिकूलप्रयोगः वैयाकरणविषयविशेषइवांतरंगबहिरंगविचारहीनः शर्याति
यागइवप्रमोदोच्चलदस्त्रः समुद्रकूलदिदेशइवांतर्गतानेकमहीभृत्प्रियः यवक्रीतकथाबंधइवार्वावसुपरितोषितदेव
पितृकः जैमिनीयप्रयोगइवाडर्लभदृष्टांतोपनयः अमृतमथनसमयइवविभाव्यमानलक्ष्मीस्वरूपः वेदांतनिबंधइवा
परिस्फुरन्मायमानाकः दमयंतीपरिणयइवदृश्यविधयानादृतदिक्पालः त्रिपुरदाहइवमहासंभ्रममयः राजसूय १९

रवदलयस्पथतिमिष्टिंदधानः सोमवपरवनिहतप्रतिरथानकंडंडमिः निवातकवचनिवर्हणा दिवसरवपरुहूतसूना
मिनेयमानविजयः कुमारजननोत्सवः प्रावर्तत ॥ यत्रसतंत्रीकृतनगतयश्चित्ररथाग्रेसरागन्धर्वादिविगायंतोभविच
दीयमानाग्रहर्षपंत लसतिलकावर्हिर्मिवरर्षणाद्यासरोगणाग्रेनविहेन्नरसंतः दितोचप्रवर्हंतो(वि)विचदीयमानाग्र
हर्षपंत) ऽलसंत यत्रचसरासरमथ्यमानमहार्णवसमुद्गीर्णकोलाहलायंकयामंदरकंदरामंतरनिवासिनाकेस
रिकुलेन कैटभांतकप्रयुक्तसदर्शनोन्मुक्तदानवीजनगर्भस्रावनिदानप्रचंडाट्टहासविभ्रमेणावलिनिलयालयेनदा
नवगणेन समसत्त्विसमयसमदितपुष्करावर्तकप्रभृतिपयोधरस्तनितप्रतिपन्नादिम्बारणा निर्वहेन हिरण्यपुरम
थनप्रहृष्टपार्थप्रयुक्तपाशुपतप्रहरणाप्रकाशितविश्वंभरेलप्रणादडुआपारावारोदरहतिमिभिर्जरन्नरग्राहैः शेषथीसमा
हरणोद्यतहनुमत्सिंहनादध्वांतालंकानिलयेननिशाचरनिचयेन दाशरथिभुजसमाकर्षणाभज्यमानधूर्जटिधनु
र्ध्वनिधियामहेंद्रादिवद्धसमाधिनाभगवताभार्गवेण एवंपरश्चचरणांगुष्ठपीडितदशवदननिःसृतनिष्ठुरविना
दननीघयाकैलासनिवासिनाप्रमथप्रथेनप्रयमाणोमहतामानोद्यानोनिनादःसमुल्लसितवान् ॥ यत्रचसविला
६ सवाडवहिसमदेहलनविधासचंपकदोलामयमिवविलोचनावर्तितेषुनीलोत्पलमयमिवाकाशंदर्शयंत्योमंजीरशिं
ध.श्री. जितेषुचरणाभ्रमितलाभिहतवेदनामिवावेदयंत्यो निःश्वाससमारुतामोदसमावर्जितमधुकरकुलगीतडंदयदङ्गरं

त·कु·
२
17

तदमरुद्धिधीयमानस्वेदवारिबिंडप्रतिक्रियास्तद्वयमेलाखिवभ्रमणलीलास्वनिपतितकर्णावतंसकेतकीकिसलयैर्यथं नो
मनोसिकापत्रैरिवदारयंतोप्रमिविश्रमेषुपिकर्णोत्पलकवरीकुसुममिलनेनानवाप्तमवेवियोगदुःखेभ्रमरारभसम
ग्रहारमौक्तिकजालकैः सामाजिकानां मनोनिवासिनं मकरकेतनं कुसुमांजलिभिरिवार्चयंत्यो वलयावलीकलकलैः
सहस्रदीधितिमिलनवांछयेवोपरिप्रतिष्ठसमानामंबरकोकनदानामद्भुमननोदौमिवविभावयंत्यो वारवर्णिन्यः
समनृत्यन् ॥ अथ प्रमदपरवशो नरपतिराहितस्नानो विशदांबरसंवीतस्सौरभेयीरूपविमेयास्तपनीयं चागणनीयं श्रो
त्रियेभ्यो विश्राण्य बुद्धिनिधिना सार्द्धमंतः प्रविश्य प्रसवपीडया परिणामशिथिलावयवां प्रभायाः प्रभावस्य चातिशयप्रशा
न्तिमिर्मणिगणैर्मंगलप्रदीपप्रतिबिंबैरिवशोभमानां समुद्रांतर्भूमिमिवोत्पादितपीयूषधामिंदुकलामिवविभावितप्र
काशां वीरुधमिव स्फुटीकृतफलां बुद्धिमिवविहिताभ्यवसायां स्वरभित्स्फुकारावलीमिवानुभूतप्रसवोदयावस्थां स
मेरुमूर्तिमिव धात्रीमध्यस्थितनंदनभवमिव संगतसंतानां देवीतदंकवर्तिनमेकीभूतमिवस्वानुरागसमुदायं प्रसाद
वशात्प्रयासमग्रमिव विभातविवस्वंतं तेजोदार्यावर्जितमिव कल्पपादपपल्लवं प्रयोधदलशयनलीलाकालिकमिव बा
लवेषमादिपुरुषं त्रिदशामोहनाय शठीनामेकभावमिव नीललोहितं तिरोहितमप्रवोनरमिव कार्त्तिकेयं कुमारमा
कलय्य समत्ताविनिमेषविरहानंदबाष्पाभ्यांचेतसि कंदलवतानंदेनवचसि गद्गदिकयावगुष्ठिवेपथुनाचयुगपमर्य २

दृश्यतां ततो हरिविरिंचिः सानंदं राजानमभ्यधत्त देव दृश्यतामस्य कुमारस्य जननाव्यवहितोग्रमेव कुमारस्यैव सर्वाभि
भावी महाननुभावविशेषः तथाहि प्रभातप्रभाकरस्येव प्रसर्पतो प्रभा प्रदीपानां प्रकाशमपकर्षमापादयति अस्य
टकंठस्यापि कहदितध्वनिर्बालकेसरिगर्जितमनुहरति गंभीरतया लोचनानंदजनकोपि तेजोविशेषेणाभिलक्ष्या
णोस्य वपुषः परिक्षोभमिव प्रसूते कौस्तुभमणिरिव नारायणावक्षःस्थलमस्य मूर्धेमिहिर इव गगनतलं प्रभया वासभव
नांतरमभितः समुद्भासयति इमेस्यांधकारांकुराइकारतिरोधानकुशलाः कुंचिताः केशाः इदं च चक्रवाकचंचुदलि
तमृणालसंबंधिकतिपयसूत्रसमुदायविकंपद्माकरप्रतिबिंबितं शशलांछनशकलमिवास्य विभातिरमणीयं
भालतलं इयं च तनीयसी नीलमणिमरीचिशलाकेव विभ्राजतेस्य भ्रूलेखा इदमस्यावदातीकरोति गर्भनिकेतनं विक
चकेतकीकुसुमकिसलयानुकारि लोचनयुगं पश्यास्य नासावंशमादितोतिदीर्घफलसंभावनासंभावयदेव भातुकमुद्भा
वयति एतदस्याननतिचिरसमासादितलम्बरसंसीकरकरंबितं रदनव्यतिरेकेपि स्मितच्छायाच्छुरितमिव विलसति वि
मलमौक्तिकपद्मरागरुचकरुचिरमधरबिम्बम् इदमस्य बालरूपस्य भगवतो विश्वरूपस्य शयनानुरूपतया संश्लिष्ट
शेषभोगसमानाभोगं भाति भुजद्वयं इदं चास्य कुलिशलांछितं कौशिकस्येव कुशेशयमधुरं मधुरिपोरिव मसृ
णलेखं सविस्फुरतिमीनसंगतं कमलमिव पुरस्तादस्यंतनिरवकाशतया भीतयेव बद्धमुष्टितया परिहीनकर

अगलम् इमेस्य करतलमिलितोऽञ्जलीदलनयानतसंगतानवमशरावासक्तसरोरुहकेसरप्रसराइव प्रसर्पंति इदमस्यांप्र

न·कु· तिकपरिणाहायाससौरेणाप्रमेयभाविपरिणाहमालभ्यतेवत्सललाटम् एतदस्याचिरविनाकृतनालं नारायणीयमिव नाभि

१८ मंडलं इदं च कोकनदकोमलमूर्द्धरेखावैजयंतीशतकोटिछत्रलांछनं राजसमाजशेखरकुसुमकेसराकर्दवप्रतरूक्रियो

14 पपन्नवमश्रवेनिकुरंबकं चरणद्वयं इदं च सुंदरीवदनमिव सिंहरविडंबना गिरिगह्वरगृहमिव केसरिकिशोरकेणध्वजंदिज

टामंडलमिव कलामात्रेण प्रालेयभानुभासा खणमिव स्कंदेन नंदगोपमंदिरमिवारविंदनयनेन सनंदनेनाप्यधिष्ठित

मनेन तथा मम समधिकं मधुरतमसस्य भावं च ददाति अयं च कर्ण इवासन्नर्जनदृष्टिः अर्जुन इव निर्जितपरिणतहिरण्यपुरः

भीष्म इव वाहिनीपतिमहिषीसंप्रसूतः नल इव निरस्तद्वापरसहायतेजोविशेषः भरत इव बाल्य एवाधिगतसर्वदमन

भावः हरिश्चंद्र इव विश्वामित्रपरितोषणयोग्यः प्रद्युम्न इव शंबराजिकरः हनुमानिवार्भकभावेपि भास्वत्पराभवाभिमा

नः स्कंद इवावत्तानवक्रौंचगसंभवः प्रतिभाति कुमारः इत्यभिधुसत्यधर्मायस्मायमन्ववायोयतः सुधादीधितिरिवमहेश्वर

शिरोमहितोऽयं प्रादुर्भूतः गुणपवतीचेयंवसुंधरायत्रायं बाललीलावहेलितमहेंद्रानुभावो भगवान्कैटभारातिरिवावती

र्णः सुकृतविशेषशालीनि च लोकलोचनानि याति निदर्शनमात्राप कुष्टमदनं मृगांकमौलिमिवैनमनंतरायमाकलयि

ष्यंतीति राजा ततनन्तरं ध्यप्रसादालसपोधनाश्रममिधायकांचित्कालकलां विश्रम्य ततो निरगात् अथ पंचमाव्यवहितो

नरहृतैसमपागतेदिवसउत्सववशात्सर्वलोकेपिदीप्यमानासुदीपिकासिवतारकासुवेचिततारकावराटकावयवाया
मतिरोहितगोमयमूर्तौमातासुषष्ठीदेव्यामिवप्रकाशमानायांप्रदोषसंध्यायांप्रस्तुतकाविष्णनिशाचरेषिवदीपप्रकाशे
ननिराक्रियमाणेषुतिमिरनिकुरंबकेषुपरितस्त्वबालमातृकाहासभासीवककुभिसर्वस्पष्टदृश्यमानायांकुमुदवांधव
ज्योत्स्नायांसन्निहितघाणप्रवेशिवपरितोवामरत्यन्त्सवादित्रनादश्राविष्णकलापिकुलेषुसमस्तलक्ष्मीविलेदनभयादिवदत्त
महेश्वरविद्वेषु शाह्यागमस्वाभ्यासदृश्यमानषष्ठीकः तारकवधसमयस्वाभ्यर्च्यमानबाहुलेयः मायावतीप्रयत्नस्व
वमहीयमानप्रद्युम्नः ज्वलनप्रयाणसमयस्वविजृंभमाणमहाश्वागशाहः साहित्यप्रपंचस्वदीपकाविर्भावभव्यः
समरस्वदृश्यमानप्रवृत्ततोपदः हलधरनिवासस्वसंनिहितमुशलः लिंगागमस्वबध्यमानेवस्त्रीपुंनपुंसकश
ब्दः विद्वत्संगस्वविधीयमानविविधपदार्थप्रतिपादनः देव्यावासस्विवेशनिचविलोकमानवरवर्णिनीमयभावः
सूतिकागृहेजनदृदयेचदृश्यमानारिष्टसिद्धार्थसद्भावः कोषागारैर्लोकलोचनैश्चविमलकमदः स्वरूपतःप्रतिकृतौना
वेसमाणकुमारसहायदेवीकः श्रोत्रियैर्लोकैश्चकल्प्यमानागमकोलाहलः श्राम्यणेर्वाटकैश्चसमग्रघुष्यमाणस्वरनाभि
धानसहस्रः पुरोहितैर्महाजनैश्चक्रियमाणदोषाभिघातः समहाजन्मोत्सवः प्रवर्तते ॥ ततोतिक्रांतेदशमेहनिशोभना
यांवेलायांकर्माणिपरांनिष्ठामासेदुषाब्राह्मणजनेनसंपादितेषुयथायोग्येषुकर्मसुसकलाचारकुशलाभिज्ञाः वि

त॰कु॰ क्लिन्नसंप्रदायाभिर्जरतीभिरनुष्ठितेषु लौकिकाचरणेषु राज्ञा नानाजातीयमर्थसार्थं सार्थवेदाध्यायिभ्यो ब्राह्मणेभ्यः प्रति
१९ पाद्य विप्रभावरीति स्वयमनुरूपनामतनूजस्य कृतम् ॥ स्तन्यपानदशायां च मिलितायं तदधरबिंबमधुकरत्वं वितन्वं
19 धुजीवकुसुममिव रराज ततः क्रमेण प्राद्रुषमिव हस्त्यपनीरदां तस्य तामवस्थां पश्यंतौ पितरौ चातकाविव संतापमत्यक्तो
बभूवतुः रत्नास्तैर्मणिलग्नैरिव तत्करसरोरुहमराजत् तेन चोपसृप्यमानं महादेवी कलेवरं वीरसेनतनयेन कुसुम
दामेव समधिकं मधुरमावमेव धारयांचकार कदाचिन्मातृपयोधरविमलहस्तपल्लवो कनककमलकोरकोपरि परिकी
र्णमरुद्घो बालभास्कर इव व्यलसत् जातु विजननीविभूषणमणिकिरणगणांतरितो मंजूषामध्यवर्ती कर्ण इव व्यरोचि
ष्ट कदापि प्रियासया मातर्वत्सोतरहंकोरेण सविलासमस्पंदमानो वर्द्धनोद्यानवडक ततः पुंडरीकांतश्वालस्तत कदा
चिन्मातृदशनदीधितिहंदांतरितः केसरिणीस्तदांतरालवर्ती बालमृगराज इव रराज जातु चिस्मितरंगलिं वदने वि
न्यस्य पिवन् विद्रुपपतिकरशारिणोमाप्सादयन्मोधात्रेवानुसंधीयते स्म एकदा पयरागमरीचिविच्छुरितो निर्गच्छन्नाशु
शुक्ताणिकृतेर्थ्यष्टद्युम्न इव व्यद्योतिष्ट अमदाकरेण मातृगर्भकावलीमवलंबमानो मंदाकिनीमनुसरन्भीष्म इवारोचिष्ट
कदाचिदंबिकाक्रोडवर्ती तत्स्तनमंडलमणिषु प्रतिविंबिततया बहुलीभूताननो वितताननबाहुलेयलीलाम् कदा
चिद्विस्मनानातेनोपलालितोऽभिमन्युरिव समसते स्म कदाचिच्छुरस्ततया जननया स्वविशेषमस्नेहं निरूपमाणोथ तंज

१९

यश्वरराज जातविडंदीप्यमाणौकदंतोक्रीडेहेरंबंविडंवयामास कदाचनसंक्रंदनाभिमुखोजयंतमनुचकार
कदापिसुमित्रोत्संगगतोलक्ष्मणइवालक्षितकदामहाऽऽगदाभिरक्षितःपरीक्षिदिवैक्षि ॥ अथयस्समयक्रमवशा
द्राजाथात्रीसविधेक्रीडमानेप्रसारितकरसरोजयाजनन्यासनामयाहमाहूयमानेजानुभ्यांचक्रम्यमाणेन[illegible]खविनि
हितस्नेहविकासिततरलतारकंमृग्यस्मितदृश्यमानकुंदकुड्मलकोमलकतिपयरदनप्ररोहमंतरिवबहिरपिसवर्णा
त्मिद्रार्यालीलालेनधारयंतंमध्यमणिभिर्मिश्रस्वकीयप्रवप्रतिबिंबेसजातीयोनरश्मेणैककलोलापप्रसंगेनविलंबमानं
वसंतावतारमिवस्मकतंडकिंशुकमुकुलरमणीयंस्कंदमिवपंचाननबालाभिलल्लमाणंप्रभाततपनमिवप्रत्यग्रक
राक्रांतमस्तलंतमालोकयंस्सर्वलोकानामुपरिवर्तमानमात्मानंमेने क्रमाच्चसंजातनवीनपदन्यासंस्फुटतालंकारसका
व्यमिवप्रचारदवस्थंशुद्धवाकामिवकिंचित्संहतवक्त्रसंकेतग्रहंप्रथमविद्यमिवव्यक्ताव्यक्तवर्णविन्यासंवैशेषिकमि
वात्रमानगम्यशास्त्रार्थंकर्णमिवकुंडलरमणीयंकर्णाभरणमरकतमरीचिरेखयाकपोलतलावलम्बयाक्रांतशि
खंडकावतंसंबालगोपालमिवसमालक्ष्यमाणंमंजीरशिंजितानुसारिभिर्भवनकलहंसकैर्भोगैःपरिवारितमवदातैर
नुगम्यमानंक्रमस्टमिवग्रहणाग्रणायेनप्रसार्यमाणेराजकरनिकरं ग्रैवेयकपद्मरागरुचिशलाकयादीपिकयेव
नातिचिरादागमिष्यतोगुणगणस्यानुरोधेनविधीयमानमहाप्रकाशं भूषणमणिमहस्त्वहस्तैस्तिर्यग्रूर्द्ध्वमथस्ता

त॰कु॰
२॰
20

सुभाविस्तपरिणाहमिव सत्त्रयंतं आस्थानमंडपं मंडयंतं तं निभालयमानो देवस्त्रिदिवालयस्य वैभवमपि न गणयांबभूव ॥
तत उपदेशग्रहणार्हेनेहसि यथाक्रमं पितरस्मैभ्यस्त्राचार्यवर्येभ्यो लास्ता विद्या अनायासादुपशल्लानः स्वाभाविकानां
मार्गानकानां चरणानां परमं प्रकर्षमापेदे तथाहि भीम इव महाप्राणतायां लक्ष्मण इव मेघनादाभिभवे बलिरिवोदा
रतायां कोकिल इव प्रियालापे मदन इव सौंदर्ये सरस्वानिव गंभीरतायां सुधादीधितिरिव माधुर्ये हरिदश्व इव तेजस्विता
यां शुभ्रवार इव सौम्यजन्मतायां आकाश इव शास्त्रागमे विश्वयम इव कर्ममीमांसायां हृदयमिवात्मविद्यायां आत्मेव
प्रमाणोत्कर्षे भगदत्त इव गजशृष्टे नकुल इव हयाधिरोहणे नल इवाश्वाभिप्रायज्ञाने ऋतपर्ण इवाक्षहृदयबोधेश
स्त्रारंभ इव ज्योतिषामागमे वार्ष्णेय इव रथचर्यायां द्रोण इव धनुर्विद्यायां कार्तवीर्य इव शरोत्सर्गयोगपद्ये मधुसूद
न इव चक्रप्रचारे संवर्तक इव शूलोत्सर्गे हलधर इव मुशलमोक्षे नरान्तक इव प्रासमोक्षे निकुंभ इव परिघाभिघाते रा
वण इव चंद्रहासप्रहारे दुर्योधन इव गदासंप्रयोगे भीष्म इवोग्रास्त्रपतनिपाते कर्ण इव महास्त्रशिक्षितायां अश्वत्थामेव यु
धिष्ठिर इव लोपमर्दे राम इव निशाचरोत्सादने भरत इव शैलूषसंततिरस्कारे शत्रुघ्न इव कुंभीनसी सततमदापहारे शुक्र इव क
विले वामदेव इव सकलान्तरविद्यायां ब्रह्मदत्त इव तिर्यग्रुतज्ञाने गणेश इव लेखनाभ्यासे स्कंद इव सर्वदेशभाषाविज्ञाने
बृहस्पतिरिव समनोज्ञशासने मधुकर इव गंधज्ञाने हनुमानिव जलराशितरणे गरुत्मानिवोड्डमने किं बहुना रा २॰

कामस्त्रयाणां निधिरिव सकलास्वपि कलास्वासीत् ॥ तं कदाचिद्रहसि सविनयमासीनं समग्रणयबद्धमानं बृहस्पतिरिवोच
त् कुमार निसर्गतस्ववसितोतिशास्त्रेषु परिचितान्येव धर्मशास्त्रमर्माणि विधेयीकृतान्येवेन्द्रियाणि निगृहीतमेव द
र्पं बहुमेवावधानमाश्रितमेव प्रश्रयमाहितमेवोत्साहः तथापि चापलं स्नेहो वा राजादेशो वा स्वामिभक्तिर्वा सा
धिकारो वा ग्राऽपरोद्धति अतो न मामनभियोज्याभिधायितया ग्रहीतुमर्हसि श्रूयतां महात्मनो महीभुजो हेतवे तेहित
गजीवभृतामपि तास्स्तगणमायावस्थायिनीं संविदं संविदधति मृणालमृदुहृदया अपि भृत्याननुगुणमंगीकुर्वंति
मायाव्यसारिणोपि न मनस्विद्वद्भावमपगच्छंति संक्लेशं सोढ्वंतोपि न प्रथानभावाद्रोधेन जल्पंति शस्त्रशास्त्र
नशीला अपि नासमर्थस्य हतिमपहरंति मीमांसका अपि निष्कृतीन विदधिंति विभुत्वभाजोपि नाभ्यर्हितं कर्म विर
हयंति स्थूललक्ष्या अपि सूक्ष्मदर्शितां नमंचंति महापुरुषा अपि नोदारतां त्यजंति नरेन्द्रा अपि न भूतनिग्रहं कुर्वंति
विग्रहग्रीतयोपि यशसे वाऽऽरभंते महिषीसमङ्गा अपि दूषभावमवलंबंते गणसभावा अपि न द्रव्यमायामिनिवे
शिनो भवंति नदीप्रवाहा वद्धिंश्चलत्सर्वतोमुखाः संपदोपि न सेतुं भिंदंति त्रेतावदप्रपराघव चरिता अपि न कृतघ्नमा
वं भजंते कृष्णवत्परिपालितगोकुला अपि न निहतशत्रुनाका भवंति संकर्षणावत्सजितरोहिणीका अपि न निरस्त
येत्रकाः संपद्यंते भरतपर्णवस्त्ररस्कृतवाडका अपि न कौशलेशतां प्रतिपद्यंते परीक्षिद्धृह्नोत्तरोदया अपि न व्या

त·कु·
२१
२1

लङ्गृहीतजीवनाभवंति जनमेजयवद्विहितभुजंगोत्सादना अपि नवपुष्टभारतयोवर्तन्ते नलवद्वीरसेनोद्भूतयोपिनात्माधीन

प्रकृतिकाभवंति हनुमद्वल्लङ्घितसागरोल्लंघितयशसोपिनकापेयहृतयोभवंति शंबरविशेषवद्रामप्रभंजनाअपिन

रजसासंसृज्यंते सूर्यवद्गृहीतसहस्रकराअपिनमंदंजनयंति चंद्रवत्कलानिधयोपिनकलंकसंकरंलभंते भौमवन्मं

गलस्वभावाअपिननिजकुलेंगारकाभवंति बुधवद्गृहीतसौम्यभावाअपिनपरिगृहीतामिलांमंचंति बृहस्पतिवद्गृ

हीतविबुधगुरुभावाअपिनांगिरसत्वंवहंति शुक्रवत्काव्याभिधेयाअपिउदयमारभ्यवार्द्धकावधिधर्मकार्येनप्रतिव

भंति इंद्रवत्स्तुतमाघवाअपिनयथारुचिप्रवर्तन्ते दहनवत्काष्ठान्मयवर्द्धमानतेजसोपिनकृष्णवर्त्मानोभवंति यमव

द्धर्माधर्मविचारकाअपिनांतकत्वंवहंति निर्ऋतिवन्महाशरपत्तपातिनोपिनकर्परहस्तयोभवंति वरुणवद्रत्नाकरस

महाधिपतयोनजडेश्वरतांकलयंति पवनवत्साङ्कुशाअपिनतिर्यग्वृत्तयोभवंति कुबेरवद्धनेश्वराअपिनदुःखप्रा

प्तिप्रतिबंधकाव्यचरवंतोभवंति बलवत्प्रजासर्गकारिणोपिनावदातपद्महृतितांश्रयंते मदनवद्रूपशालिनोपि

नयौवनवशाविशृंखलप्रवृत्तयोभवंति चन्द्रवत्तेजस्विप्रकृतयोपिनरूपमात्रमाद्रियंते बुद्धवत्सर्वज्ञाअपिनक्षणि

कभावाःसंपद्यंतेस्फटिकवद्विशदांतरणाअपिनजवान्वितंरागमनुकुर्वंति शाक्यवद्भुक्तिमंतोपिनस्वार्थमात्रपरतां

भजंते वेदांतिवदात्मवेदिनोपिनमिथ्याभावमंगीकुर्वन्ति सरोवद्गंभीराअपिनपंककलुषाशयाभवंति पद्मवत् २१

श्रीवसंतयोपि न द्विजराजदर्शनेन वद्धकोशतामाश्रयंति इंद्रवत्प्रजापतयोपि न पराशिवद्रोहिणो भवंति परस्त्र
रामवद्दृढगुणादरा अपि नाकृतव्रणशरीरे प्रणयं कुर्वंति आत्मवच्चैतन्यभाजोपि न परार्थतां परिहरंति अर्जुनवत्स
दासमरविजयिनोपि न कदाचित् क्लीवतां प्रतिपद्यंते गरुडवत्सरागणपुरुषानुचरा अपि न सत्पथ्यानेन पतत्रा
तिमन्तो भवंति समयवत्सर्वाश्रया अपि न विशेषगुणराहित्यमभ्युपयंति समुद्रवत्सरस्वतीनिलया अपि न मार्ग
णदोषं गणयंति पर्वतवदुन्नता अपि न बलभिदभियोगं लभंते कोकिलवद्वागिष्टयोपि न मलिनदर्शना भवं
ति नगवद्बहुनानेकसारमयोपि न गोमत्पयादसदवस्थां प्रपद्यंते उशनोवद्विहितविबुधविपक्षानुशासना अपि
न विषमवमोहमकारा भवंति कर्णवद्धृतराष्ट्रोदयानुकूलस्वनयोपि न विजयं विरुंधंति इक्ष्वाकुवमन्वनुसारि
णोपि नानुचितमहिमदंडं जनयंति गजवद्दानस्पृशोपि न करव्यापारोद्वेजितसमाश्रितालयो भवंति विस्त्रवद्वा
लिनिग्रहविधायिनोपि न विषमक्रमा भवंति अपि च चापवत्सद्वंशगुणप्रसंगादेव समाकृष्यंते प्रातिपदि
कवदर्थवंतः स्वप्रत्ययप्रकृतयो भवंति शुकवत्सपत्रदृष्टनहरितो रक्तकल्पना भवंति समुद्रवद्रत्नाकरा अहार्य
पदाहिणः संपद्यंते सांख्यवत्प्रकृतिजनितबुद्धयः पुरुषांतरमंगीकुर्वंति जातिवत्सर्वसामान्याः स्वयमसामा
न्या भवंति किंच तेषां समविषमावगाहिनी बुद्धिरेव विजयं जनयति मनीषितविलासमात्रमनीकिन्यः सर्वदा

न. कु.
२२
22

सर्वदिग्व्यापी गुणगणएव जनान्वशयति प्रपंचएव परिछिन्नवृत्तिः परिजनः लोकोत्तरप्रकाशजनकानि शास्त्राण्येव
विग्रहं विभूषयंति विलोचनचमत्कारचतुराण्याभरणानि दिग्वारणाभिभावो बाहुरेव दानजलं विसृजति बुद्धिर्बंध
नमात्रं सिंधुराः लोकलोचनातिलंघनजं वालक्लेजो विशेषएव जनानुपगंतं न ददाति साथनसंपत्तिमात्रं प्रतिहाराः
अवदाततममौदार्यमेव जगत्त्राणजनकं वालबुद्धिग्रामोरनमात्रं वालव्यजनानि स्वगृहीतशलाकं नीतितंत्रमेव संता
पवारणकारणं प्रभूतप्रकाशनमात्रमातपत्रं सरसीकरणलब्धधैर्यभावं माधुर्यमेव पदे प्रतिष्ठापयति परिभाषामा
त्रमभिषेकः सुवर्णमयी भाग्यलिपिरेव फलानुमेया भालं विभूषयति खेलावधीरणोपायो वीरपट्टिका अनेकशिवं
सच्चरित्रमेवोच्चैः शिरस्कतां संपादयति कूटमेव मकुटं दिगंतरव्यापी समस्तसद्गंधसिंधुरमधुकरधनिवेरवयशो वि
शदयति सज्जीविकामात्राभिनंदितो वंदिनः अविच्छिन्नोऽधरदहनश्रमसंतानएव दिग्भ्रमो निसमाह्वणोति धनरुक्तिमा
त्रमसौहित्यालन्नदित्तितलोभेदितः लोटः अविच्छिन्नज्वलनः प्रतापएव प्रकाशमापादयत्यनुवादमात्रं दीपिका
समुदायः शरच्चंद्रिकाभासुरो यशोराशिरेव यथावलं विभावयति प्रकारमात्रं हाराः भयपलायितो वैरिवरवर्णिनी
विसरएव दिगंतपर्यंतानधरयति आहूतिमात्रं वारसमूहः शब्दं वरमात्रः सकरवर्तीमहासिरेव विपदान्तापय
ति उपकरणमात्रं सुभटकरवालमंडलम् अनेकमंत्रसाध्याः कृतक्रियाएव हस्तवाहंतर्पयंति वीप्सामात्रसंपादिका २२

वैरिनगर्यः अतिक्रूरा निर्घातसधर्माणोऽथ च निर्घोषा एव विरोधिवारणमदवाहिनीः शोषयंति अन्यथासिद्धा विजय
डिंडिमनादाः वीररसप्राया विपक्षा एव गिरिगुहागृहांतर्गताः शौर्याभ्यासं प्रमाणयंतीति संस्तवमात्रं कविजनाभिलापाः
प्रसत्तयासौ विनय एवाभिजाततामाचष्टे उपायांतरमेव भ्रूविडंकाः शास्त्रसंदर्भाः अर्थगौरवशालीव चनोपन्यास
एवांतर्हृत्तिमौदार्यविशेषं विशदयति उपचारमात्रं वाङ्मोपचारः सर्वकालिकसत्त्वनिवृत्तिरेवास्तिकतां गमयतीति सं
वादापेक्षा यागादिक्रिया सकटकाअनेकजनपदस्त्नयोश्चपा एव दिग्विजयमावसाने कंटकशुद्धिमात्रफलका अपि
कारिणः ॥ असंतसत्त्वभीमस्वभावा अपि नधर्मोद्भवमपेक्षंते दुःशासना अपि नकुलं विदिषंति जातिमंतो निर्गुणा
अपि नगुणाशास्त्रमर्हंति समरभीरवोऽपि विग्रहप्रिया भवन्ति एवंतोऽपि नगतिं लभंते गुरुवहीना अपि पार्थिवाः स्व
च्छंते अस्नेहा अपि जडा भवन्ति निसर्गनिष्ठुरा अपि दहनं वंवहंति नयनप्रकृतिका अपि पवनप्रकृतिका भवंति प
रलोकाद्विभ्यतोऽपि विपक्षमाश्रयंते अलीकवाद्यार्थवादिनोऽपि नयोगाचारतां धारयंति परममहत्त्वशालिनोऽपि
नश्रोत्रमनोग्राह्यविशेषगुणा भवंति कालस्वभावा अपि नातीतानागतवर्तमानसमयान्निर्वाहयंति परोपतापिनो
पि नैयायिकप्रतापा भवंति मितंपचा अपि नलोकमूह्यायंते महाविटपा अपि ना अग्रणीयच्छायतामायांति असितक
र्माणोऽपि नशिशुपरिग्रहमर्हंति अप्रसक्तोत्सर्गा अपि अपवादविषया भवंति दग्धवंशा अपि नस्लथ्यंतां मंचंति

नं कु
२३
23

अहमित्यवगच्छंतोपिनात्मानंजानंति अतितृष्णाअपिनविशेषंधारयंति द्व्यात्मिकाअपिनसंख्यांलभंते सत्त्वरहिताअ
पिनद्वेषंरहयंति साकांक्षाअपिनाल्पयाउत्कलाभवंति असहेतुकपरामर्षाअपिनसाध्यभ्रमंजनयंति अहंकारोत्पाद
काअपिनमहत्त्वंसहंते अपिच नहुषवत्परकलत्रजिघृक्षवोपिनसौम्यान्वयाभवंति शब्दविशेषवत्समर्थग्राहिणोपि
नकृतलक्षणात्वंभजंते दुष्यंतवज्जनितलक्ष्मणाअनरसवितनमनयहितत्वंवहंति विरोचनवत्संवर्द्धितबलयोपिन
प्रह्लादोद्भवाभवंति शांबरवन्मायाविदोपिनदानवशतास्थ्याभवन्ति शुष्कवात्सियामिषाअपिनहृद्दर्शनाभवंति
जलवन्नीचगतयोपिनशीततामनुमन्यंते तेजोवन्नीरसाअपिनकिंचिदपिप्रकाशयंति इक्षुवद्ग्रंथिलाअपिनमाधुर्य
मुद्वहंति तालवत्तृणराजाअपिनमहत्फलंदर्शयंति कदलीवदसाराअपिनसदारंभाभवंति केतकवत्कंटकप्राया
अपिनोज्ज्वलत्वंलभंते कमठवत्त्रयीमूर्तिविरोधिनोपिनविधावादंवहंति अश्वत्थवत्संदमात्रसेव्याअपिनसत्कंजनैरु
पजीव्यंते किंशुकवत्पलाशहृतयोपिनसुराभिसम्बन्धासितत्वंभजंते रसालवन्माकंदभूताअपिनप्रमदावनानुकूलतां
कलयंति कुंदवद्दोषानाहताअपिनतपसाग्रस्यंते समवृद्धवत्संपन्नशाखद्रुमयोपिनदानगंधेनसंसृज्यंते परमा
त्मवद्धर्मरहिताअपिनशुद्धिंभजंति जीववदविद्याविषयाअपिनतात्विकंब्रह्मभावंलभंते शुक्तिरूप्यवत्प्रातिभासि
कसद्भावाअपिनव्यवहारविसंवादंकुर्वंति विचित्रनाटकवल्लक्षणोपिनकिंचिद्विवेचयंति सिंहवत्समदकारिणोपिना

नेकपविग्रामनयोग्यतांप्रतिपद्यंते शुकवन्मनुष्यभाषियवादिनोपि न हृदिंगमता भवंति बालकवत्सर्वोपरागसंधारणा हि
ताअपि न मातर्यनुरज्यंते प्रदोषवद्रागंदर्शयंतोपि न संतापमपहरंति तिलकवदलीकहत्नयोपि न विशेषकाभवं
ति हारवद्धृदयंप्रसादयंतोपि न तरलभावंवहंति षड्वद्दृस्मष्टयोपि न मदस्तिपदवींलभंते शरवन्नीलामलाअपि
नाजिह्मगतंभजंते मधुवत्स्वदानुबंधिनोपि न कटुभावंत्यजंति निशादिवसाव्योतांतहस्त्रयोपि नो ममधुकषगाणा
नामर्हंति शकारादिवद्भूतोष्मभावाअपि न महाप्राणा भवंति वैशेषिकवत्सत्कारणभंगवचना अपि न सद्दर्शनेषु संख्या
यंते अपि च निभालनीयो वैभवस्य स्वभावः येनत्तानवतोप्यात्मनो हेयोऽयं धर्मो महामानन्नं चेतित्रयमुद्भवति वि
भावनीयं च यौवनीयमपि स्वरूपं तत्र हि दशाविशेषवति वाससीव चेतसि प्रविशंती वरवर्णिनी रागमनुभावयति
स्नेहातिशयशालिन्यां मनोवर्तिकायां प्रदीप इव ज्वलत्यहंकारः अपगच्छति बालभाववत्सारकावरणो बहुविधाः
स्पष्टीभवंत्याशाः आविर्भवंत्यां सरस्यामिव सरसतायां गुरूपदेशाः शिशिरवद्दूरे विपरिस्रवंते समुन्मिषदुज्ज्वलभावे
चाभिनिवेशनिसर्गकठिने हृदयदर्पणे प्रतिबिंबितमपि शास्त्रविज्ञानांतःप्रवेशावकाशं लभते दीप्यमाने च संताप
कारिणि जीवनव्यापाराश्रये विषयाभिलाषविभ्रमानो समुल्लसन्महामोहधूमसमूहो विवेकदर्शनामपि किं चित्करो
णि समाचरति द्रव्यभेदसमाश्रयेण मनसि प्रतीयमाना अपि संख्या न साहित्यसंबंधेनावतिष्ठते अविच्छिन्नमदप्रवा

त॰कु॰ २५ 25

इंवकुंजरकपोलतलमिवमनोमलिनपद्माभ्रमराइवबभ्रमोसः समाकुलयंति अपिच यौवनोदयोहिबहुरागपल्लवोऽशो
कतरुरिवमलिनानिफलानिप्रसूते महामानसोथनदद्दिग्विभागइवसमेहमपिमात्मानिस्थापयितमीहते मांसल
स्कंधवंतोमहामानमेघाइवमंदतामुद्भावयति. मकरकेतनसहायोवसंतसमयइववजातिप्रतिकूलमाचरति स्वविहि
तार्थमतापसारोनिदाघदिवसइववत्सलामुद्भावयति विभाविनादयविभ्रमोमोहइवव्याकुलयतिविवेकम् स्वलम
रोषोदयोदुर्वासाइवसमनसोधुर्यमप्यादिशति कृतदमाभ्रत्संगोऽगस्त्यइवनंसरसत्यनुगुणमाचरति विस्तारितो
रुदंडोदुरीश्वरइवजनानुद्वेजयति गंभीरतापन्ननिर्वेधोयवनइवचपलोलाममुन्नावयति संशर्णावयवोराकेंदुरिवां
तर्मालिन्यमुल्लासयति प्रसारितनेत्रोजवनिकाविन्यासइवदर्शनेविकृणोति विरहितबाहुरहरिगौत्रमत्सयइवसांत
सोदामनमापादयति अवधार्यतांचलक्ष्मीः इयंहिदुर्वासोदत्तशापानलकवलितेव जडेष्वेवपदमादधाति पुंडरी
कालवत्तस्थलावस्थापिनीतकंठवासिसरस्वतीसमत्तमनुभूतभगचव[illegible]भिनवेवततोलज्जमानानाहूतादेवप
हिरतिविरिंचमम् कमलवननिवासजाताभ्यासेवनपरिहरतिपंकसंसर्गं कुशेशयपरागहृषितेवलोचनपरुषगुणा
णांगुणदोषानगणयति महावीरकृपाणसंचारसंस्काराद्विवबहुमनाश्छिन्नतिंतांतमनुरज्यते हिरण्यकशिपुवक्षोविदा
मावसरेनकररुहांकुशोकृतभेदेवहेषामसिंहेष्वनस्थितिंबिभाति वनमालासाहचर्यपरिचितामपरिचयेवभंगेषुजने

जानकीजन्मनि निःकारणनिराकरणकुपितेव निरस्तदूषणोग्रसिनादरमादने रुक्मिणीदशायां जातविद्वेषेव न
क्षतस्त्रवोऽभ्रविति शति पितृपक्षपातिनी कुंभसंभवविभ्रमादिव सर्वमहाधरान्तिरोधितं विरोधितं गणयति आत
पत्रच्छायावलंबिनी सततमपरिचितातेषु वतेजस्विनाम न संयुज्यते बालव्यजनपवनवीजनव्यसनसंपन्नतरलमा
त्रपरिचयस्वभावेव स्थिरप्रकृतिक्षलवमपि नावतिष्ठते पुराणपुरुषमनोनिवासव्यसनितया समधिगतलङ्घस्थि
तिनियमेव महामानवत्मनपदमपि न्यस्यति सरसद्रवच्छिन्नेन सामानाधिकरण्येनैरावतादिव मदं पारिजातादि
वाविवेकमस्थैः अवसरं ववसदावेगजनकत्वं चंद्रादिव कलंकं कालकूटादिव प्राणहरणं मदिराया इवासंबद्धभा
षामप्सरोभ्य इवालीकपुरुषानुरागितां कौस्तुभादिव ग्रहजालं मैनाकादिव पक्षपावरणं दानवेभ्य इव मायां ग्राहे
भ्य इव निर्दयत्वं वाडवाग्नितो दाहकत्वं भुजंगेभ्य इव जिह्मगामित्वं शंखेभ्य इवांतःकौटिल्यं शुक्तिभ्य इव वृष्टितोऽन
न्तनदीभ्य इव नीचाभिमुखत्वं विद्रुमेभ्य इवातिरागित्वं मौक्तिकेभ्य इव स्वच्छत्वविशिष्टं काठिन्यं हृदीतं स्वाश्रयेषु प्र
कटयति अपि च भीत इव न सदा सौजन्यमनुमन्यते कमलालयत्वादेव न कलानिधावनुरागमेति सामान्यत्वादेव
न जातिं गणयति चंद्रसहजत्वादेव न नालीकेषु रज्यते मिथ्यावादप्रियत्वादेव न्यायविदो नानुसरति असाधु
संसर्गादिव शाठ्यशास्त्रविदः परित्यजति त्रुटितविरोधादेव सांख्यविदो नाश्रयति विशेषानभिज्ञत्वादेव वै

तं·कुं
२५
25

शेषिकान्मुंचति संतापहारादेवमीमांसकेभ्योवीभत्सते दोषवदात्मकत्वादेववैयासवयिकान्परिहरति अदृढय
भावादेवकायासकान्परिहरति किंचेयं तथार्थर्द्धिडिकमलिनीनाम् भुजंगोपरुषव्याहारहाराहलानां कु
लविद्याकौटिल्यस्य कापट्येष्टिःपारुष्यस्य वसंतवेलाकामस्य दुर्वासोमनोभूमिःक्रोधस्य सौभाग्यसिद्धिर्लोभस्य
तमःपरिणतिर्मोहस्य करिकुंभस्थलीमदाविर्भावस्य कामत्स्वचर्यामात्सर्यस्य सांख्यपद्धतिःगुरुवग्रणानंगीकारस्य
शाहृद्विद्याप्रत्ययविकारणानां लंकाहंकाररादसानां विभावरीविवेकविवस्वतः अमावास्याविनयस्यथाकरस्यस्थैयो
यतस्मरहिर्दुःशासनोल्लासस्य कृपाणधारातीर्थाभावस्य अपिचेयं नाटकेवरंगतस्यादर्शनोमतियोगयापिनसंद
रतोचितचरिताभवति शूर्पणखेवजनकात्मजातिभयहेतुरपिनखरदूषणोच्छेदपर्यवस्यति हिडिंबेवसंततप्रहृता
पिनवकहृन्निविरोधशालिन्यनुरमते विद्युदिवक्षणमात्रोल्लासशीलापिनघनासंगिनीभवति सरसीवांतःपंकशा
यापिनजीवनार्थिभिःस्वच्छंदमवगाह्यते उपनिषदिवमिथ्याभाववहलापिनतत्वपरिच्छेदायभवति द्यौरिवांतर्ग
तवस्मरापिनलोकांतरोपभोग्यासंपद्यते कमलिनीवसतामरसभावमावहंत्यपिनस्फुरमात्रविकासितांलभते व्या
प्तिरिवानुमानेनोपजीव्यापिनानैकांतिकत्वंपरिहरति ॥ राज्यंचमहदकूपारसमानमालक्ष्यताम् तथाहि केचित्रि
शठंकृतनयसिंजनापकाराःकालकेयारवाकलयंति अपरेविजयमात्रसाध्यानिवातकवचारवप्रविशंति अ २५

परेऽपिष्टितहिरण्यपुराः पौलोमकालकेयगणा इवाकुलयंति केचित्सलाग्रागिणोऽसंख्यशिखरजालशालिनो मही
धरा इवाभ्रवभ्रंति केचन शृङ्खचरणा विघट्टयोभुजंगमा इव संगं कुर्वंति अन्ये सस्वजातीयभोजिनोऽनेकयोजनाव
छिन्नमितक्तिमिंगिला इव संगच्छंते इतरे त्वपहतमोहशाङ्कयः कालकूटावयवा इव समाश्रयंते अपरे सङ्कुष्टसका
शास्त्रपिचैतन्महीनामगणय इव प्रणयघनावगणयंति केचिदासादितसर्वतोभद्रकादिमसंपादकामकामस्फोगा इव स्फु
रंति अपरेऽनिलद्राघ्रंताछिद्रमालिमभाजो वराटका इव रटंति अपरे वहिरवदाता अपि अंतरन्तस्संनिवेशाङ्कवर्वर
वसंवसंति अन्ये बद्रमार्घ्यविद्रुमाद्योः प्रवाला इव विस्फुरंति केचन भुवनापचयहेतवोंऽतर्लग्ना वडवानला इव ज्व
लंति केचित्संसंबंधिनामयोगतिहेतवो भ्रमभ्रमाया आवर्ता इव परिवर्तंते इतरे वहुतरोऽम्मनश्चर्वकनिपातशीला भ
ग्रास्तरंगा इवांगीकुर्वंति परे दारुणोपहितारंभा लाभार्थिजनमात्रसहायाः सदाशाः पोता इव लंघितमीहंते केचि
त्सदाविहितनीतिलोपा महाशालिनो महामहसो विद्रुथविभाविनो योगाः कुंभसंभवद्विपत्तत्वमाभ्रनःपात्रमेवे
च्छंति अन्ये सततं भोगतयाभिमुखीभूताः कमलार्थिनो घना इवोपपद्यंति अपरे सारमादित्समाना गोत्रसहाया विप
त्तैरपि संभूय विदशा इव मथ्नंति केचिदमज्जदचलसहकारिणो रामवद्भवसत्रगमनार्थिनोऽतिक्रामंति तदेवं वि
धेपरस्परैरपि तेषामनर्थहेतूनां वयोवैभवविद्यादीनां समवाये यथा विविधभ्रमकारिणि मदिरा इव वामलोच

त·क्रु·
२९
26

नानोन्मादयंति आभिमानिकस्येवेहेतवोऽस्यामामृगयासंगानन्दःदयमंगारयंति आपातचमत्कारजनकाः कनकाभ्यासाइवदंभ
हृतयोनविमलंभंसंभावयंति दर्शनमात्रसाराः शालभंजिकाइववारवनितानितांतमपहरंति दृष्टिदूषकामंडूकवसांज
नसदृशाः खलाः सदंशोपिनभुजंगभ्रमंविभावयंति सहजसंतापसमर्थाः पितवहूर्नोनमधुरेतिकनमङ्गासयंति अन्यथास
रूपंदर्शयंतोनटाइवव्यवहारार्थिनोनविसंवादयंति अनिर्वचनीयमज्ञानमिवभावभूतमनोनात्मनिमिथ्याप्रपंचंप्रकाश
यति विषयग्रहणाभिमुखोपिपदार्थइवबाह्येंद्रियगणोनाभिभवति वक्रस्वरूपतिरोधायकोंधकारइवाविवेकोनांधयति
सर्वविकारजनकोनुरागमइववक्रोधोनस्वाधीनयति अयथास्थानपातपराङ्मुखःशरइवनलोभःपरिहासतांनयति विपर्यय
प्रवृत्तोदुष्टामात्यइवमोहोनमोहयति व्यवनहेतुरभिचारागमइवमदोनावस्कंदति सकलगुणविरोधीपिशुनइवमत्सरोनक्र
मयति मार्गणाक्रमणद्वेषीभीरुभावइवकृपणभावोनस्पृशति सद्रागापहारीतेजःसंयोगइवग्रहणानादरोनावसादयति परप
रिभवपर्यवसायीद्रविणभावइवदर्पोनाहंकारःकलंकयति अस्मन्नतोवेगरिवगुणगणोनाकस्मादधःपातयति अदृष्टपावे
शकारीपिशाचइवगर्वोनिगृह्णाति सर्वात्मनाक्रम्यदत्तपदावेश्येवविद्याननर्तयति अनर्थहेतुरुत्पातइवमान्यावमानोना
शमन्यते आकस्मिकोपनिपातोदुरंतदुष्टविपाकइवप्रमादोनावसादयति प्रकृतिविपर्ययकारीवातावेशइवसर्वपरिग्रहोन
परिभवति यत्किंचनकारयन्नुन्मादइवकुलाभिमानोनाकुलयति नयनमिलनकारीडंनीतिरिवनिद्रानाभिद्रवति मलीम

सप्राह्रिणीपिशाचीवालसत्तानाभिक्रामति चित्तसंकोचकरी स्वभ्रान्तिरिव भीतिर्नवशायति स्थापकर्षसंपादकं सौहार्दमि
वमार्दवंनार्दयति जन्मसद्रूपप्रभ्यावकोभीरुभावइवदीर्घसूत्रभावोनोपहासयति तप्तसिकताक्रमणहेतुःपातकमि
वमृगयासक्तिर्नात्मानंव्यनक्ति कलिनिवासस्थानंविभीतकमिवात्मानस्वात्मनिविश्रामयंति संतापचयहेतुर्निशा
चरीवमदिरानविसहृशायति प्रकाशप्रमत्तविरुद्धोमोहइवदिवास्वापोनस्वापोभवति गांभीर्यविपर्ययात्मोत्तानभा
वइवपरिवादोनावतरति अंगहारवहुलंविपदवलमिवनृत्यंतकवलयति धूतराज्ञेदयापहारकंगंधर्वसैन्यमिवगा
यंवंनाधयति अनेकतमसाविरंजालमिववाद्यंनवध्नाति फलानवबंधिनीवंध्यवीरुदिवहृथाचेष्टानकदर्थयति
विरसपरिपाकंपनसफलमिवपैशुन्यंनप्रसरति विचारानयुगणांमोघमिवसाहसंनप्रवहति वद्धछलःखलइवद्रो
होनमोहयतिगुणात्समाविरुद्धाद्व्योत्पत्तिवेलेवेर्ष्यानाकर्षति दोषानुसारिणीतिमिरलेखेवासूयानप्रसरति नास्ति
कापर्यवसन्नंयोगाचारदर्शनविवार्थहूचणांनोल्मिषति जनश्रवणोद्वेजककर्णशूलमिववाक्पारुष्यंनउष्यति म
हापरागोत्पात्याप्यापनसमर्थमत्यानवात्याचक्रमिवदंडपारुष्यंनोत्मिषति ॥ यथाचनिदाघसमयेनेवदुर्जनेनविश्रा
मदायिन्योपामिन्यइवप्रज्ञानदीयंतेगंभीराशयानिसरांसीवमित्राणिशुष्यंति तापहेतवोदिवसाइवदुर्जनानवर्द्धं
ते रागवहलाःपाटलाप्रसवाइवविटानोल्लसंति गोत्रदाहकादावदहनाइवदुर्जनानज्वलंति तृषार्त्तास्मानकाइ

त॰क॰ २१ 27

वार्थिनानकदर्थ्यंते अतिदुःसहस्पर्शागवत्तुमाइवदुर्द्दमानविलसंति विषप्रायाभुजगारातिःस्वामाइवमहासाहसिकान
प्रसरंति निशांतभेदिनश्चानपाइवतस्करानप्रतपंतितथायतेथाः अपिच भवनव्यापिभिःस्वकीर्तिराजहंसैःसममुन्मूलय
परेषांचामरमृणालजालकं तमःस्वरूपेणाकृपाणराहुणाकवलयपरेषांसितातपत्रसुधाकरमंडलं दिगंतरतिरोधायि
भिर्वाणवर्षैर्निर्वापयदीप्यमानंपरेषांप्रतापतनूनपातं स्वतेजोमहोष्मस्वेदैर्निराकुरुतेषांजाड्यनिबंधनानिशिरोगौरवाणि
शरासनशिंजिनीकूजितसिद्धमंत्रैःस्तंभयवैरिणामास्तावचनानि अप्रतिहतप्रयत्नशातकोटिभिर्महेंद्रइवस्वपक्षविपक्षल
माभ्रंलोपलान् स्वचरणानखरोहिणीरमणाकिरणपरंपराभिःपरिभवनमीयवदनारविंदानि सुविहितप्रतिबंधैःप्रतिरे
नभिरविहेतिनिवेशैः प्रतिजहिसमरसीमनिसामर्षतत्साधनानिधनुर्मध्यनिबद्धदृढतरमुष्टिरम्यप्रकोष्टपद्मरागाभरण
दीधितिधारामयैःसिद्धौषधीपल्लवैःसंमार्जयतेषांमहांतमहंकारहालाहलम् दुर्वारप्रवृत्तिरपवादइवसमस्तासरयांतरंग
वहिरंगप्रचारकर्त्ता इवगाहतमेषष्ठादशाम्भवद्वीपेषुविवर्त्तीर्थेषुविजयस्तंभानिवस्वमारोपयाचलान् चारानितिसम
भिधायव्यरमत्॥ कुमारस्तेनाभिषेकमात्रप्रयोजनार्थेनतद्वचसाइर्वक्षालनेशृहीतप्रामाणपइवजातइवसंस्कृताभ्यासइवा
नुगृहीतइवापनीतमोहावरणइवस्वकार्यानुपधायकतमदोषइवनतःसंपन्नमंतर्हितनिःप्रकाशविशेषंपरितोषविका
सितानयनपुंडरीकेणप्रसारयन्निवर्त्तप्रणम्यगृहीतानुज्ञोगृहमगात्॥ अथापरेद्युरपक्रांतायांनिशीथिन्यांकुमाराभ्यु २१

दयत्रासादिवतारकानीकेविद्रुतेराजहंसविषयतापगमभीतेवमंदतेजसिदिगंतमवलंबमानेचंद्रमसि अपरागादि
वस्थात्मानंप्रकाशयंतोष्वतत्परिग्रहकामास्वरित्स्वविरादेवागमिष्यंतोपरुहृतहयानांमुखेभ्यश्च्युतेषुफेनलवकेषि
वहत्सुपमानेष्विवकुमुदलवकेषुतदीयाभरणपद्मरागमयूखैरिवसमुदायरवसमुन्मीलितैर्शर्वकंककुभिसंध्यारागेउदितव
तिभगवतित्रयीमयतेजसिकृतयथोचितावरणोनरपतिःसमंकुमारेणविज्ञातावसरैश्चप्रतीहारनिवेदितैःसामंतनृपैः
प्रणम्यमाणोमहेंद्रइवजयंतेनसहस्रमनसोसम्हेनसादरेवंद्यमानःसुधर्मासमानधर्माणांसभांपरिकर्मयांचकार॥ताव
देवस्यकेशिनगरनिपातरुषितधूर्जटिनयनविलोपजाततंत्रशामिवसूर्यमंडलंनिर्दग्धमदनकलेवरानंतरकालीनमिववो
मकेशस्यलोचनोत्पन्नंज्योतिः संज्ञासमस्ताहितदेववडुकितर्कसंपर्कश्रयगम्भूतमिवविवस्वतःप्रभाखंडं अंबुधिसरपी
तवाडवानललेहेतिवृंदमिवभगवतालोपामुद्रावल्लभेनकुक्षितःप्रतिप्तम् कल्पांतपावकज्वालाकदंबमिववेगातिश
येनातिद्रुतंगत्वाचिरतरेणप्रतिनिवृत्तं दुर्वासोनिर्मितकृत्यानिषेधार्थमंवरीषंप्रत्यागच्छदिवसुदर्शनचक्रंप्रबलतर
तत्प्रतापदत्ताधिकारतयापकोभ्ययपतदिववैद्युतमोजः तदीयवैतानिकवीतिहोत्रहूयमानहविर्जिघत्सयासलोके
परित्यज्यसमागच्छदिवाग्नेयंमहः तदीयप्रतापैःप्रसभमस्यानात्मातितमिवविपक्षनृपतीनांप्रतापनिकुरंबं अन
वरतसमस्तस्पृष्टहोमद्रव्यसंस्पर्शिनोदरगौरववशेनपतदिववह्निमंडलम् असंज्ञायमानप्रत्येकावयवविभागंम

हनेजोंबरतलान्महीतलाभिमुखमापतद्दृप्तपता ॥ क्रमेण च संनिकर्षप्रकर्षेण संभृतामिव ब्धकिंकतयाशृंगमाणेो संस्थानवि
शेषेमरकतमणिमयूखसमुदायसंभृतानामिव गरुत्मतेवसाविनयविनयार्थमपहारीकृतस्वनामकाश्मरूपाणांक्रमा
रोहहरनमयूरेणात्मसौदःदाग्रवंधार्थमिवसमर्पितसपल्लवर्तिगणाविशेषाणां स्वजीवमहेतनभूतमपिमनोऽसूष्यमाणानां
स्वांतर्गतमपिश्यामसमाहृतंसमसंरंभमसूपमंचतां प्रलोमकन्यकाकर्णशिरशिरीषपरागेणोवरंजितानां त्रैलोक्यराज्यलक्ष्मीति
ष्टमहेंद्रविषयकमृंगाररसेनेवाउलिमानां जालनिधिसंजाततयेवबहिर्लग्नशैवालमंजरीकाणां इंद्रनीलाभरणप्रभाभैरे
रिवव्याप्तमानां दानवेंद्रविजयोद्यतमहेंद्रमंगलार्थिसुरसुंदरीसमुदायोपनीतदूर्वाप्रवालकांतिभिरिवसंक्रांताभिरंकितां
नांवेगवत्पदार्थविजयकेतुभूताभ्यांसुभयाभ्यांकर्णाभ्यामुद्भासमानानां प्रतिचिरंनिर्गीर्णगरुत्मतःकीर्तिमिवफेनव्याजे
नोद्गमतां प्रखरतरखलीनखिलनखेणकारमुखरतयारयलववडर्विनीतंनभसंतमिवभर्त्सयमानानां सप्रेहितस्यानस्य
समकालमेवतदाक्रमणासहिष्णुतयाऽतिविप्रकृष्टगमनेच्छावद्भ्यामिवनिमेषवर्जिताभ्यांचक्षुर्भ्यामलंकृतानाम् प्रतिपरि
स्ववप्रोद्यतयामुखोत्रिस्पृतःसामसमाहृतस्यवेगप्रतिरोधेठुयामार्गमिवनिरुंधानानां प्रतिसमुच्छ्दंतकोमुदीखुलेनसग
मनपर्याप्तिरहितमाकाशस्यपरममहत्त्वपरिमाणमिवोपहसतां प्रतिलोकमेवाग्रतोगंतमसूयलमर्त्तिनदलमहावेगसंरं
भेणेतिचरणाग्रतिविवरलयेवक्षामिमुखभग्रीकृतमुखोनांमुखएवनमनोन्नतीभवत्कंधरानुबंधिभिःसुवेगवंशकरीरैरिवो

परिमाणद्वपदेशविरहदर्शनेन क्रियावाञ्छुवीभूतैः मरकतमयमहापुष्करदंडमण्डलैरिव केसरकेशेरुपशोभिता
नाम् अनवरतदर्भदंतरयत्नवाटसंचरणविहीरिवभूमिमस्पृशद्भिर्यथेच्छगमनानुरूपस्थानवाप्तिचिंतयेव तनुरूपमद्रुपोते
र्गहृदुवेगग्रथंथिहरणाभ्युदितग्रंथिभिरिव सप्रभोगैः स्फुरद्भिरश्वैर्णैरुद्भासितानाम् सातिक्रममार्जनार्थमिव पश्चा
लुग्नस्य जववजनितस्य मारुतस्य वारणार्थमिव प्रतिवारं चलाचलीभवतानुकूलेन भासितानाम् एककार्यनियोजितानाम्
अनपेक्षितपरस्पराणां सरूपाणामप्यसामैकशेखराणां वाहनानामपि मदागतीनां असजातीयानामपि सपौरुषाणां
महेंद्रवाहनानामप्यवारणानां हरीणामप्यवानराणां सुगतानामपि प्रशस्तरूपाणां धराधरत्वादेव वायुविरोधभाजां
गंधर्वत्वादेव चित्रसेनानुसराणां हरित्वादेवाक्रांतगगनानां प्रशस्तहस्तत्वादेव लंघितवारिधीनां बलित्वादेव पाता
लावाप्तियोग्यानां सनाभत्वादेवावगाढसमस्तांतराणां जलधिजन्मत्वादेव स्फुरदावर्तानां अरुणदीर्घत्वादेव जातस्य
तसंबंधानां वेगोत्कर्षनिरोधार्थं शृंखलाभिरिव पारिजातकुसुममालाभिरलंकृतकंधराणां अनिवार्यरयत्वेनेव च
रणालंकारमणिमरीचिकैतवेन निगलितानां उपरितनाकाशपरिमाणवीक्षणार्थमिव शेखरमणिप्रदीपेन कृतो
द्योतानां दिव्यानामश्वानां सहस्रेण समग्रसमानं दनुजेंद्रबलविमर्दनासक्तसंस्थानशोणितरंजितेन राक्षसराजसै
निकवारवाणसंघट्टोत्थपावककणोद्योतितेनेव प्रथिता अनेकशतसंख्यदानवेंद्रदेहसंमर्दगणनारेखाभिरि

तं·कु
२९
29

वारराजीभिरंकितेन विपक्षसैन्यमज्जनास्पदेन शुद्धार्णोघावर्तेनेव नाभिना विराजमानेनेव संग्रामलक्ष्मीक्रीडालायमानेन चक्र
चतुष्टयेनोद्भासितं रावणविद्वेषवंदीकृतेनेव महद्देणोद्भासितं सैंधवकंधरासंबंधस्थैर्यदृढेन बंधनसमुदायेनात्यायत
युगग्रीवासंस्थापितेन मृगवसरह्नेणेव मरकतमरीचिमिश्रशोणोपलदीधितिवितानव्याजेन धूमस्तोमकलुषीकृतं
हालाहलानलमिवोद्गिरता दर्शनाव्यवहितानंतरकालमेव परिपंथिसार्थं भस्मसात्कुर्वतात्यायतस्थूलदेहेन दर्वीकरसा
र्वभौमेनेव कूवरदंडेनाक्रम्यतां नीतं देवव्रतमिव शरतल्पीभूतं भागवतमिवानेकभक्तिमयं तार्किकमिव कल्पितानंतक
तं महावराहमिव सोढहिरण्याक्षनिर्भेदनाराचधारासंपातं नरसिंहमिव प्राप्तहिरण्यकशिपुमर्दितमहास्त्रदहनहेतिसं
बाधं महेश्वरमिव लब्धत्रिपुरासुरविसृष्टप्रहरणवर्षप्रक्रमर्षम् कुमारमिवानुभूततारकासुरदितमलताधिकायुधवृं
दसमवस्कंदं महेंद्रमिव प्रह्लादवलिप्रमादिदैत्यचक्रवर्तिप्रयुक्तसायकनिकायस्पृष्टकायं राममिव साक्षात्कृतलंकें
द्रभुजदंडयुगपद्वलितकुलिशसमस्पर्शवाणवेगं नारायणमिव विज्ञातकालनेमिभुजदंडोद्यतमहाप्रहारसारं विश्वा
वसुनेव गंधर्वनायकेन मातलिना सनाथं निवातकवचनिर्मितमायांधकारसमूहेनेव वासवीयघनादसमागतेनेव
वारिवाहसमूहेन मखमंडपगमनसंगतेनेव त्रेताग्निधूमस्तोमेन स्यानेवेंद्रवर्णीनीनयकनककलपुंजेनेव समदा
यतापत्रेन वैरिणामकीर्तिव्यूहेनेव सज्जमतया समागतेन विनाशहेतुनेव विपक्षश्यासनिष्टभेदनात्तुकूलशक्रीतोपका २९

अथैणोवदार्थ्यौत्कर्षसमग्रपर्यंशोरिवविभक्तिहीनैरवयवैः समारब्धेनकर्णावंचनशूहीनतदीयधर्मावयवैरिवदधीचि
कीकसत्रसरेणाभिरिवकृतारंभेणकालायसमयेनमहतावरूथेनकृतावरणांशुकृद्भूतसमारोहणामेंहरथमपश्यत्
अनंतरंचससंभ्रममत्यायमतिनस्ववासवसंबंधिताया: स्वसमयस्यचानुरूपयोपचारपरंपरयामातलिम्पचर्यक्रं
क्रमानुलेपनमिषेणास्वहृदयस्थमनुरागमिवतत्रसंप्रवेशयन्नुच्छ्तरंसमाश्लिष्यालंकृतसासनप्रतिकृतीभूतास्तनात
रमवादीत् ॥ कश्चिदशेषभवनशेखरायमाणानिदेशलेशसंदत्तनन्ययांथकारसहस्रकिरणायमानेनेयसहस्रस्या
नामयमपनामयंतिवलवैरिणः प्रथमार्जिताः सुकृतसंपदः कश्चिदपाकृताखिलकंटकेत्रिजगतिनिरुद्धेविपक्ष
सामान्यविग्रहः केनचिद्दानवापसदेनमदेनन प्रसवस्कंदितः अपिनामविश्वस्तगीर्वाणकोटिंघातकोटिमपहाय
दत्तनयसैन्यसमदायप्रमापणोपनीतयशोरत्नप्रसादमस्मदुपरिसमासंजयितमयमुपक्रमः कश्चित्समस्तस्रस्तो
लितालितामालामयीपारिजातस्रजमस्मदीयशेखरीकर्तुमयंप्रयत्नः किंवामनोरथद्रुमोनामयविषयंसद्गुणाय
विषयत्वमस्मानारोहयितुमयंप्रयासः अथयपचेलिमानिसुकृतानिसंप्रत्येवविनष्टपदवस्थानिजातान्यंहसांकु
लानि अथैवकंदलायितमपक्रांतान्यंहसांकुलानिविविधकल्याणानि इदानीमेवचरितार्थतामारोढुंवद्धकक्ष
आत्मासांप्रतमेवसाफल्यमनुभवितुमुत्सहतेजन्मनं इत्यभिधायमहेंद्रनिदेशशुश्रूषयावहद्वचसिशिष्टथिवीस्वरेस

त·कु·
३१
30

विनयंमहेंद्रमिवमातलिर्वक्तुंप्रक्रांतवान् ॥ देवयथाऽभिहितंसर्वमेवकल्याणमपरिहीणंत्वत्रशात्रवस्यमतिवदानवेंद्र
स्थमहाथतममसानिर्मलतनिदाघदीधितौदेवेसंगरेसहायेकरवप्रसंगोवैरिनिबंधनस्यैवमनस्यलेशस्यापिकिंतत्रश्रूयतां
यदर्थमहंमहेंद्रेणेहप्रेषितः भुवनत्रयविजयलक्ष्मीनिवासप्रासादेन दनुजवरप्रहरणभंगनिदानेनमममेरुतटपरिण
हिनावक्षसाताहशमेवदेवस्यवक्षस्तटमवधत्स्वयत्रस्मरवरवर्णिनीकुंतलकलापकुसुममालिकापरिमर्दनोत्पन्नपरिमला
त्वयाभ्यामथरीकृताश्रमवल्लभकरपीवरभावाभ्यांबाहुभ्यांदेवस्यसप्रणयंपरिरंभेणपरिवेषमिवपीयूषमालिनोविदधानो
देवस्यशरीरेतःप्रोत्प्रजास्वराज्यांगेषुचसमस्तेषुनामयमत्रत्रुस्मभगवानमुविसूदनःसमादिशति अस्तिहिमवतोभाग
विशेषेऽनेकगुणभाजनंसरोयस्त्वराणावेदितोविंदुसरइतिसमामनंति तत्तीरवासिनश्चमहामनेर्वडवस्यरसहस्रपर्य
न्तमव्यवधानेनकृतसमाधेर्दृत्तमदसंतकस्यभगवतस्तपोवनेतद्दर्शनोकलिकयामयातयातव्यं अतोदेवेनापिरमणी
योद्भुततरश्चायमस्तवोविषयतांनयनयोर्नेय इतिराजानितदाकर्ण्यअहोयमतरोस्मियदेवविधेमनोरथपथातिवर्तिनि
विस्मयातिशयेहेतौदुरितहरतासंपादकेवीजभूतेजगदुत्तराणामानंदकंदानांमात्रुषात्रुभवानहेंपिविषयेमांसंविभागित
मावहतिभगवान्बलसूदनः अनवधयःखलपरमेश्वराणांभक्तजनानुग्रहाभिलाषाइत्यभिधायविशेषतोमेत्रिमत्त्वेराज्य
भारंनिधायकृतपरिक्रमःसमवेतमातलिनाविश्वात्रनाक्रमेणचमाहेंद्रंस्यंदनमध्यरुरुहत् अथोत्कलिकोनरललोच

३

नेषु मर्त्यजनानवलोकितकुतूहलसान्द्राकारोल्लसितविस्मयरसपयोदधितरंगावगाहस्तिमितमानसेषु सानंदं दृष्टो द्वीवि
केषु अनवद्यं गगनलंघनक्रमेषु पश्यत्सु नागरैः समं सामंतमहीवल्लभेषु अतिक्रम्य नयनपथमंबरमाचक्राम । अथ
रातो विशेषविलोकनकुतूहलमाकलय्य मंदीकृतवेगेन रथेन गगनवीथीं गाहमानो महेंद्रस्य वाजिभ्यो ग्रासिता सुधा
मधुरां राजिं वचसां तनुवर्णसामाजिकीमतनोत् । देव भवदीयवैतानावीतिरोग्रधूमवल्लरीभिरिव परस्परसंपृक्ताभिर्वि
हितारंभा गगनतरंगिणी निपतितशैवालवल्लयरश्रीवभासमाना भवदनीकदलितमेदिनीमंडलसमुत्थायकश्मलिपारा
निरोधाय विहरतां सिद्धमिथुनानामधनिकृतारश्रवकाचहृतयः शचीरमणप्रणयविषयतया वारंवारं विस्तारितैर्वि
लोचनैरिव सौदामिनीसंपातैः सबहुमानगौरवं भवंतमवेक्षमाणा विलोकंतामिमा बलाहककलेवराः प्रतिबिंबितासू
नमश्चक्रमंडलतया विकचकुमुदकदंबकरंबितासु इंद्रनीलमणिमयदीर्घिकास्विव तासु विरहंति बहुभामिः सुरत
भस्मराः श्राद्धविशारदैश्च नीलयवलडफ्लायमानाभिरेताभिरेव विद्याधराभिसारिकाणामञ्जविथीयंते द्रुदयगमयः
३६ अयं च भगवतश्चक्रवाककामिनीहृदयतापनिर्वापकस्य पुंडरीकमंडलमंडलीनिद्राभंगनिदानस्य सम्यग्योमयतयेवस
५.श्रु. कलकर्मणां निःपन्निहेतोस्तिमिरोदन्वदाचमनमैत्रावरुणोः सहस्रकिरणस्य गगनसमारोहणपादपीठाकारः सवितृ
किरणसंपृक्तसूर्यकांतमणिस्थलीज्वलनाकूपोदयोनिनादग्यामिर्वालतरुणराजिभिरिव मरकततटमरीचिमंज

रीभिरिरुद्धासमानः अत्रस्रुतातटतिपतच्चंद्रिकापरामृष्टचंद्रोपलनिस्यंदमानवारिसारिणीपरिशर्यमाणकेलिदीर्घिका
लवमानस्वरसुंदरीसमाजकेलिमरालः कर्णावतंसकमलनिमीलनकुपितविद्याधरमनस्काशिनीजननिर्मितस्तसमा
स्वादनमंदिलसैवातककलंककुरंगकोऽयतः समदीप्ततामदयगिरिः अत्रहितकालकंदलितकृशाणुस्वसूर्यकांत
दृषदंगणेषुचंक्रमणमाणोरजनीषुसरससदंतर्मज्जनलग्नवडवानलज्वालावलीवलयितइवलसतेबालनलिनीवल्लभः
अस्यविविधमणिमयानितटानिप्रतिबिंबितनिदाघमयूखमंडलतयागर्भितभाविदिवसभानुमंडलानीवलसंतिभा
संते अत्रसततउदयमात्रव्यपेतविप्रलंभाअपिनेशातिमिरनिकुरंबकैरविमंदेहनामधेयैराक्षसविशेषैः किंचिन्मरिक्लि
श्यमानमालोकभानुमंतंनमदमत्रभवंतिचक्रवाकयुवानः अस्यचानेकजातीयरत्नमयान्यपितयनिवालमिहिरमयू
खैलेखारंजिततयापद्मरागमयान्येवप्रतिभांति केवलंज्वलताज्वलनेनानुमीयंतेस्फाटिकानि अपिचात्रविनदत्केसरि
कुलकोलाहलसमाकर्णनाकुलकुरंगकस्यसंनिहितदिव्यसुंदरीवदनमंडलसालोकारविहितयाक्रियेवमरकतमणि
मयूखमालामयीस्नानतामनुप्रविष्टस्यस्फटिकभूमिसंचरणेकेनवेनादृश्यतामिवोपगतस्यमाणिक्यमरीचिमालिका
स्वीतिहोत्रदेहेतिसस्नेहेष्विवानिर्वेदान्निरस्तदेहस्यसनयनलक्ष्मीलेयानुशयादिवदेवीनांक्रीडाचकोरकैर्विलप्यमानचं
द्रिकाविमनस्यविधुरचक्रवाकतरुणकरुणकूजितांकुरितकृपसिद्धांगनाजनोदीरितनिंदोक्तिश्रवणविलक्षसद ३१

थितसंगमलज्जमाननवीनसुरसुंदरीजननिक्षिप्यमाणचूर्णमुष्टिलक्षितोथीकृतरथतुरंगमस्यसप्तधादीधितेर्विभाव्यतेऽभ्युद
यकालीनानिकदर्थनानि अयंचसंपादितलोकयात्राविशेषाणांसकलविशुद्धिकारणानांसकलतमोपहारकाणांकोक
कुलदुःखदायिनांरंजनकानांविकसितारविंदकदंबकानांदिवसानांनदीप्रवाहाणांचायमत्यनिस्थानं ॥ अथायमग्रतः श्वे
तकियत्तामयथाराजनितसोहित्यास्त्रिंशयालसततयासंभूयवर्तमानइवकुमुदपीठयोनिकूटः अनंतब्रह्मांडनिर्माणपर्याप्तइव
कलधौतस्तोमः सततंसंसृज्यमानजंहरसप्रभावादिककांचनीभूतवाह्याभ्यंतरमृत्तिकासमवायः समयप्रवाहइवानेक
वर्णाश्रितोरविरिवनिर्विशेषलोष्टजातरूपः सकलाश्रयाणामपिदिविषदामाश्रयः सर्वतमसोऽपिग्रहगणैः प्रदक्षिणी
क्रियमाणः परीतादहनायमानप्रलयकालानलः कवलपाषाणायमानांतरिक्षतलः निवासकोषायमाणब्रह्मांडमंडलः
अनेकजगदंडमयइवसृष्टिसंहाररूपाभ्यांप्रकाशांधकाराभ्यांग्रस्यमानपरिसरः प्रत्यक्षीक्रियतांकांचनाचलः अयंच।
प्रलयानलहेतिसंहतिदग्धोनिपतितइवाकाशस्यैकदेशः उत्पत्तिभूमिरिवतिमिरलेखानामनंतानांकूटइवयवना य
नानांस्तोमइवतमस्विनीनांश्यामीकरणांजनपुंजइवदशानामपिदिशांकलंककोषइवानंतानांक्रमदबांधवानां धा
णेंद्रियविषयोपनिषत्रियानभूतैस्तरुणस्तेरमकलेवरसंनिकाशैः सरससमास्वादनाभिमुखाखिलसधापानकुला
याम्नायमानरसातिशयैः फलैरुपचीयमानाजंबूद्वीपव्यपदेशनिमित्तनिमित्तमालोक्यतांराजजंबूः इयंचोत्तुंगस्य

नं·क्रु
३२
32

लनिपातभग्नानेजेन्द्रफलामतिभयसारसेन प्रवहंती कस्तूरीपत्रभंगमकरिकेवदिशउदीच्याः कर्णावतंसतालपल्लवावली
वकांचनाचललक्ष्म्याः सागामनिबंधनविंध्याचलाहंकारखंडनकरवालवल्लरीवविभाव्यमानाज्वलितानलसंयोगिनीवधूम
लेखोपशालिवर्णावलीवाचलेंद्रस्पर्शिखरपतयाल्लमंदाकिनीस्पर्द्धया समुपागतेव कालिंदी तेजस्तनयास्वर्णस्पनि
शृंगरूढानदूयादर्वामरखभावेव तिमिरवीचीकादंबिनीधूमविवर्द्धमानविरहपावकदह्यमानप्रोषितभर्तृकदिग्वांग
नाजनाशास्यमानापवपार्विलोकातांजेन्द्रसरित अग्रेसेवशिरसिस्खलतेंद्रनीलमणिमांसलमयूखमंजरीमिषेणास्वसम
न्नतिप्रतिस्खलतयाब्रह्मांडकपृहमपिधायतद्दुपर्यपिगगनांतरमिवनिर्मातुमीहमानैः स्फटिकोपलाभ्यंतरप्रतिबिंबि
ततयातिरस्कृतोत्तुंगभावमंबरमिवाधोविदधानैः मरकतमरीचिमालिकानांतिर्यक्प्रसारेण सपरिणाहपर्यासंह
रिदंतरमिवजनयितुमिच्छद्भिः स्वीकृतपरस्पराश्रियैरिवमिथः प्रतिबिंबितैः प्रवणाग्रिनाम्नाश्रयैरिवकपोतपालि
कासमाश्रितकपोतपालिकासबरवैः कार्यतयानष्टतादापन्नैरिवविटंकशालिभिः स्फटिकमयैर्मकालाभिरिवस्वच्छभा
वादावरणशक्तिहीनैः विदद्भिरिवानेकविद्याधरैः कलापैरिवाभ्युपगतहाहापदाक्रियैः प्रमरैरिवादित्यसंदरैः स्वले
रिवविस्मरमाणीयैः तेजोभिरिवसदाभास्वरैः तार्किकैरिवलब्धसाध्यविचारैः लब्धैरिवांतर्हतानेकवस्तुभिः नितरद्वे
रिवतत्पितामहैः जीवच्छरीरैरिवांतर्हतामरुद्भिर्हरगणोरुद्रासमानाविभातमरावती इतस्त्रायंप्रणाणप्ररूपयोर्न ३२

रनारायणयोर्निवासस्थानं गंधमादनगिरिः अस्यच्छायापि प्रतिनिशं दीप्यमानाभिर्महौषधिभिः प्रयुक्तमस्फाटनिर्म
क्तशिलीमुखवेसंघमुखवेसंघ इन्नोल्लिखितचरणगुरुचरविशिखोद्धांतपावकशिखोज्ज्वलमिववपुरुपलक्ष्यतेइहैवमारु
तोपनीतसौगंधिककुसुमानुबंधचंचलीकृतपांचालीवचनानुरोधेन राजराजविहारवापिकायांवृकोदरोपद्रुतब
हुलमेवयक्षाणांलक्षंतत्क्षणादलापयत् एतदुत्तरस्यदिवसंशार्वरीनिर्विशेषतयासमग्रासमानैरश्वैरिवचंद्रिकाप्र
तानैःप्रतिक्षणमिन्नानांस्वयंभुविंबानांकोशइवविधात्रानिर्मितःप्रलयानलरेतिक्कथनायतनभावापन्नइववत्तोवेद
कूटः आदर्शइवनिखिलब्रह्मांडश्रीणां अद्वैतमिवश्वेततायाः जन्मभूमिरिवस्वच्छतायाः अभ्रंचतांचदशव
दनबाहुदंडोत्पीडनोच्छ्वासितमूलदेशानिर्वंधनांतरालनिर्गतानामिवशेषफणानांमंडलरत्नशोभानामभ्रंलिहा
नांमयूखपरंपराणांमिषेणमंदाकिनीसहस्रमिवगगनतलाभिमुखमस्यदंचयत् हीयमानचंद्रिकंक्रमदवाथवं
कौमुदीसहस्रैरिवसमाश्रयन् शीतनिदाघदीधितिकरप्रसारविषयमप्यतिक्रम्यवर्तमानमपरितनंतमःसं
घातमिवभेत्तुमप्यक्षमानः भगवतोभीमस्यायंमूर्तिविशेषइतिप्रेमागगनतलमिवलिहानःसंततहरधारणजन्म
नातिशयेनेवप्राप्ततत्साकृप्याःकंदइवचंद्रलोकस्यउपादानमिवश्वेतद्वीपस्यमूलमिवमंदाकिन्याःप्रवाहाविछेद
इवतीराकूपारस्यतारुण्यमिवचंद्रिकाणां संघातइवघनसाराणां शशिशेखरानादरणजन्मनिर्वेदनततो

त·कु·
३२
33

वार्थंपुंजीभूतइवकुंदकेतकीकुसुमानोत्करः मदनमयमौलिमंडनचंद्रलेखाप्रणयेनराशीभूतइवकुमुदसमुदायः
हरवृषभपरितोषायसर्वदाकृतसंनिधानइवशारदंबुदस्तोमः भवानीप्रणयेननित्यसंनिहितइवहिमशैलः प्रति
चिरप्रोषितबंधुवर्गावेक्षणायेवाभ्यागतः शेषभुजगः प्रतिचिरनिरवकाशतयावेगवशेनभ्रमितलमहीध्रनिर्गतर
वपातालरत्नकांतिसमुदायः प्रतिबिंबदर्शनोत्पन्नप्रतिवृषविभ्रमहरवृषभविषाणकोटिघट्टनोल्लिखितशिखरः प्र
तिभक्तिवशात्प्रतिमाछलेनांतर्गतत्रिपुरहरदेहइवालक्ष्यमाणः प्रेक्ष्यतामयंकैलासः अत्रहि हैमवतीप्रतियातनास्व
उत्संगगृहीतहेमातरतारकांतकांतरामखेतरग्रहणकोपाविलहृदयोसाक्षाद्धैमातरापाप्योतमोमातरंतत्परित्यागा
र्थमायासयंतीनयासांगादवतार्यमाणोस्वसदृशांतरपरित्यागनष्टावपिषण्णरपिसांकाधिरोहणायमातरंकदर्थय
मानोभगवंतमंथकविध्वंसनंमदनगर्वदूरूपहासयतः इहाप्येकलेवरैकादपिअपर्याप्तपरितोषावपिगौरीमहे
श्वरावत्रबिंबकैतवेनसहस्रधाभवतः इहैवदानजलपातविततमहाद्रुसमारंभसमाकर्ण्यमानहेरंबबृंहितविरचित
गर्जितभ्रमः कुमारमयूरेणकदाचिदपिनमोत्सवाद्विरमति अत्रचाविभाव्यमानदिवसरजनीविभागेषहरावसानेबो
धयंतिकूजंतःकौमाराः क्रीडाकुक्कवाकवः अत्रचप्रणामार्थिषुमहेंद्रादिवृंदारकेषुपरमार्थालीकहराविवेकमग्न
हृदयेषुसाक्षात्कृतस्पपहसंतिहेमवत्नीसहचर्य्यः अत्राधिराजनिबद्धशाः समदितेषुकुसमदनीप्रियतमस्यप्रतिबिंबेषुरूप

साम्याद्विभाव्यभावमनुभवन्स्तत्रसकलंककुरंगकाङ्गदिश्यकात्यायनीकेसरिणाप्रहितेषुप्रतलप्रहारेषुविफलतामा
कलयन्तविहसंतिप्रमथयूथनाथाः ॥ प्रसैवपादेदेशेऽमंदोकदकमपिमंदोदकंनामसरः प्रस्फुरतियतोऽमंदविनिद्र
मंदारमकरंदतंदिलीभवदिंदिंदिरवृंदोपगीयमानगुणापकदंतवदनसमदयमदविंदुचंद्रकसंदोहस्यंदरीसंदते
मंदाकिनीसरित् ॥ इतश्चप्राग्रतस्यांदिशिशाद्वसमूहरवधातमयोदिव्यौषधिदीपिकासहस्रप्रनष्टकतारागणोमणि
भद्राभिधानयक्षसेनान्याधिष्ठितोविविधरत्नकांतिमंदीकृतचंद्रप्रभोगिरिश्चंद्रप्रभनामधेयोदृश्यतेयतोविहारव्यासक्त
सिद्धसुंदरीपयोधरादिश्रुणितहेमारविंदमकुलमनुगतार्थकमच्छोदकंनामसरः समस्तितनः प्रभवतिहरिचंदनवि
टपाधिरूढचरणोदिव्यपत्ररथेनचैत्ररथेनोपवनेनपरिष्कृततीरासरिदच्छोदका ॥ कैलासाद्दक्षिणस्यांदिशिलाव
एपंकरवमनःशिलाप्रायोमणिवराभिधेनयक्षपतिनाधिष्ठितोशिखावलग्नवलाहकतयास्थमकलघरवजाज्वल्य
माणोजातवेदाजागर्तिलोहिताख्योमहाशैलः यत्रकांचनकमलसमाहारसमानाभिहारतिरोहितप्रियतमाननान
वेक्षणमोहितदिव्यतरुणांलोहितसंज्ञंसरः यतः प्रसरतिदिव्यांगनाचरणप्रहरणविकसदशोकालंकृतेनविशोकना
म्नादेवोद्यानेनप्रसाधितपरिसरस्तीरकुंजसंपतितकृतगुह्यकाभिसारिकानयनसौहित्यविशेषालोहित्यनामानदः ॥ तत
एवपश्चिमोत्तरस्यांनीलप्रहेतिनाम्रेहतिस्फुतेनब्रह्मलथामनानात्तरवाहनात्वजीविनायक्षाधिपेनाध्यास्यमानः संचरास्ति

न.क्ष.
२४
B4

इसंदरीजननिकृतवैद्युतविलासो वैद्युतो नामाऽचलः यत्र स्फटिकोपलच्छेदस्यंदरसलिलं मूर्तिमदिव यशो यौवनाश्वस्य
सिद्धसंचारयोग्यं रामणीयकदूतमानसं सरो मानसाभिधानं विद्यते यतः समुद्भवति शारवणोद्भवास्य सेव स्कंदस्य भग
वतोऽरुंधतीहृदयदयितस्य तपोभिर्यास्मभूता कल्पवल्लीनिकुंजांतरालनिलीनविद्याधरीसमाजेन वैभ्राजेन वने
न विभ्राजितो पातं भागा सरित्सरयूः ततएव पश्चिमतो नीललोहितललाटतटज्वलदनलकीलाकलापैरिवांत
रितमाच्छादयद्भिर्जातरूपस्वरूपैस्सानुभिरनेकसंख्यैर्दीप्यमानस्तरुणादित्यरुचिररुणाभिधो धराधरः यस्मादुन्मि
षति शशिशेखरवृषभविषाणचर्षणोल्लिखिततीरं मनाविलोदकं शिलोदं नाम सरः यतः स्फुरति रतिरमणमदमत
त्रिदिववरवर्णिनीकुचशैललुलितोदका शैलोदकीति विदिता दीपवती अथायमद्रीन्द्रेण कैलासं यौवनालसविद्रु
मविलासिनीश्रवणावतंसकेतकीकिसलयहृद्यांतरालहुतिवदनविजृंभमाणविधुंतददंष्ट्रोदरविद्यमानसुधादीधि
तिमंडलापिशंगभावं मेचकतां च समाचरद्भिर्वहुभिर्यातरूपैर्दुमालकैस्तमालैरलंकृतः नृसिंहग्रसनरभसाधिगत
शरभभावभवाभेदभावादिवाष्टापदमयाशेषशिखरः विहरदमरवर्णिनीरतिरभसभग्नहारावलीगलितातिस्थू
लमुक्ताकलापैर्वलाहकानामप्यविषयेषु प्रदेशेषु प्रसंजितवर्षोपलनिपातव्यतिकरः मकरकेतनमणितटीपरिणत
दंतावलदंतमुशलाग्रघर्षणेन मुहूर्तमवरंतलनिपतन्मंदाकिनीप्रवाहसहस्रस्वसंभाव्यमानः अभिनवोल्लसितहर्षा २४

पल्लवविभ्रमाविलीभवत्सहस्राकिरणावाहलिह्यमानहरिन्मणिमयूखांकुरः मध्यतस्त्वधोभागतयापरिशीर्णपरि
तनावयवतयाचकिरणजालपरिहृतीनंकेशवशिखकेलिह्यमानमधोमुखमलूखलमिवमृगांकमंडलंदधानः
नितंबनिषण्णसिद्धजनदृश्यमानदावानलधारासहस्रधारकलशविलासः शिवसंज्ञोगिरिः यत्रमंदारकुसुमपरिम
लोद्गारचारुतरमारुततरंगविक्षिप्यमानतरंगोद्दितबिंदुसरसंबिंदुसरस्तिकास्ति ॥ इत्यावेदयन्नेवमानतौवानलौल्य
मदलंदनजंघालरयोद्धुराहरिहयस्यहरयोमुहूर्तादेवदेवमार्गमपहायतपोवनपरिसरंपरिस्कृतवंतः राजानसमं
श्रमंमातलिमात्रसहितीयंनिर्मायस्यंदनममन्दानंदकंदलदंतुरांतःकरणःपद्भ्यामेवपरिक्रामन् पवनमिवा
विर्भूतजवं रुद्रमिवप्रहृष्टसुमनोगोकुलमिवलांगलिकुसुमोपशोभितं नगरमिवदृश्यगणिकंतापसमिवदृश्यमा
नधमनीकं दुर्जनमिवदृश्यधमनीकंवद्धग्रंथिकंनंदनमिवसदेवदारुणीसहितंचैत्ररथमिवबकुवेरास्वेदाणीयं
दंडकारण्यमिववैदेहीवाससयोग्यं वेत्रकीयमिवांतर्गतवकंहास्तिनपुरमिलोलूसदर्जनं काम्यकमिवष्टतपला
शाकिर्मीरम् सज्जनमिवसुसिद्धसरले आस्तिकमिवष्टतजातिभावम् विराटनगरमिवसमदितकीचकं क्वचि
न्नृतिमयमिवव्याघ्रपाकौशिकोद्दालंकव्याघ्ररामहारीतकर्कपिंजलभारद्वाजशुकशांडिल्यशोभितं क्वचिद्राजम
यमिवधार्तराष्ट्रशशादशास्यकाशिवंडिमंडितम् क्वचिद्दानवमयमिवहृष्टपर्ववलिमहिषबलकालनेमिमयु

जैवशंबासिंहिकासुतोद्गासशंक्कविहन्नमयमिव मालतीमन्नमशुक्रकरवीरैः तैकरवीरैः कृतं क्वचिद्राघवसैन्यमिवगव
यपनसमुत्क्षेपणाकृतसुखवेसंक्कविडरगभ्रमिवानंतककोटकतक्षकेलापत्रैरावणपद्मक्रान्तसमग्रकं सज्जधात्रीकंप्रसू
तिगृहमिव धर्मस्यशीलस्पष्टहीनभूमिकेनाधरंगमिवसहमानां समवेतधवलीलालयमिव त्रयीवधाःसमवेताने
कवर्णसुयंवरांगणमिवसत्क्रियापतिंवराद्याः प्रकाशितक्रकचपत्रंसर्वावयवपाटनस्थलमिवकलेः सज्जितशात
प्रासंभेदास्पदमिवाऽधर्मस्यस्पष्टपकिंशुकसकुलाईचंद्रंनिर्वासितावासंमिवदुर्वासनानां समुदितक्रूष्मांडमावेशादे
शमिवदुश्चरितानां संपन्नपंचककोरकरंतमांगारश्यनमिवदुःखोनां प्रसृतरकेतकपरागंमोथ्यपदमिवक्रूरदृ
ष्टीनां विकासिकुरवकंभर्त्सनकेतनमिवकुसृतीनां स्पष्टपयत्नप्रस्तरंपेषणाश्रयमिवद्वेषस्य श्रदभ्रकंदंतदलण
श्रियकप्रमलभावस्य कूजत्परभृकंविदारणमंदिरमिवदारुणतायाः श्टहोनार्तगलस्थासावरोधमिव व्यसनानाम्
विततजालकंबंधनस्थानमिवदुःस्थितीनां समुच्छ्रितस्पेनमभिचारमिवदुराचाराणां समुच्छ्रितकारकंभर्जनस्थान
मिवदुराचाराणांजनतायाः बद्धमूलं तेवधसदनमिवमदसप्रसारितालीकंवंचनाधिकरणमिवचंचलतायाः
कृतानवद्यपदक्रमैरसंकीर्णावयवैर्यहैर्गजगणैरपि निवेदितवैदिकभावं परागमसितसितदेहैर्हंसभेदैरपि
प्रकाशितपाशुपतस्वरूपंप्रसपदलगंधवहैः कुसुमैरपिसमर्थितमीमांसकसीमं अप्रमेयात्मभिः शालैरपि विघटि

तौपनिषद्भावं सर्वोपादानप्रकृतिभिः कपिभिरपि परिचितकापिलदर्शनस्वभावं पौरुषेयश्रुतिवादिभिः शुकै
रपि प्रसंजितपातंजलस्वरूपं परिणतकषायाभिर्हरीतकीभिरपि दर्शितसांख्यभावं लांगलिकाभिरपि स्तवककंचु
किताभिर्गृहीतकाषायमिव लक्ष्यमाणं लताभिरपि स्थितत्रिदंडाभिः प्रकाशितयात्रिकभावं पंचशिखत्वादिव
हिंसाविहीनहर्यंतं क्रोडत्वादिव क्रांतमेदीभूतवराहं अच्छत्वादिव सौम्यभल्लूकं चक्रित्वादिव विमुक्तशिखंडिवि
रोधमयूरं द्रोणत्वादिव परिहृतोलूकविरोधकाकोलं वृषभजन्मत्वादिव नकुलविश्रंभार्हमूषकं व्याघ्रत्वादिव मातं
गस्पर्शविस्रब्धसिंहं सप्रतिचारत्वादिव श्येनभयानभिज्ञवर्तिकं पंचाननत्वादिव बद्धाष्टापदसौहृदमृगेंद्रं शुकत्वा
दिव भयानापन्नकीरं द्विजसमाजोपजीवैर्द्विजैरपि धार्यमाणवडुशावं कैश्चिदत्रिभिरपि शुक्लैः कैश्चिद्गुरुभिरपि
पातानर्हैः अन्यैश्च क्रतुस्नातकैरपि पातानर्हैः सकलाभ्यर्हणीयैः अपरैर्वशिष्ठैरपि सरस्वत्यवाप्यमानैः इतरैर्गौतमै
रप्यनभिनंदितशापानंदभावैः परैरंगिरोभिरप्यजातदीर्घतमोन्वयैः कैश्चित्कृशाजिनैरपि कर्मस्वत्रपश्चैः के
श्चित्कमलसंदरैरपि रामानत्रुसृतैः कैश्चिद्भुतभुग्भिरपि अकुलवर्त्मभिः कैश्चित्सर्वहितैरपि विहितपराकैः कैश्चिद
गस्त्यैरप्यनाश्रितदक्षिणाशैः कैश्चिद्दंडालीनैरप्यप्रामस्कंदैः कैश्चिन्मकरशीलस्थूलैरपि कलशस्थूलधामैः अ
पैर्वडवाग्नगम्यातिथेयैरपि कुंभीयानैः कैश्चिज्जरमेदवद्भिरपि अहारिकैः अन्यैरनेकयुगावसानसाक्षिभिरपि

त·कु ३९ 36 अप्रमत्तैः इतरैरनालंबनैरपि शिलीकहृनिभिः कैश्चिद्दत्तातिथिसत्त्वरैरपि पलाशाशिभिः कैश्चिन्निःकामैरपि फलभोगिभिः
कैश्चिद्भोगरहितैरपि च्युतपर्णाशैः अपरैर्दत्तसर्वाभयैरपि विहितजीवनाशनैः कैश्चिन्निराहारैरप्यनरलैः कैश्चनवंधर
हितैरपिरुक्षिपैः अवदाताम्बंतैरपिश्यमपैः इतरैरकमलैरपि क्षतोदवासैः परैररक्तैरपि शरीरक्रियारहितैः कैश्च
नहिंसानिवृत्तैरप्यात्मदंडैः अन्यैरापाशवद्भिरपि श्रिततपस्सैः कैश्चनोपरिगमनोन्मुखैरप्यधोमुखैः कैश्चनपंचाग्निम
विभिरपितापरहितैः कैश्चिन्नालीकहृनिभिरप्यवराटैः अपरैर्नीरागैरपि मित्राभिमुखैः कैश्चिन्तपःदाणैरप्यनिरा
कृतिभिः कैश्चिद्रागद्वेरप्यनभ्युदितैः कैश्चिद्दिलेशयैरप्यनभिनिमग्नैः कैश्चिन्निरपेक्षैरपि सामप्रयोगव्यासंगिभि
स्तपोधनैरलंकृतं तपोवनं पश्यन्नेव संपन्नपावनमात्मानं मन्यमानः कुतूहलायमानमानसः संभ्यमानइव नतनम्रत
लाद्भुतालोकनेच्छयाकृष्यमाणइवाश्रिमाद्भुतदिदृक्षारसेनाहूयमानइव साध्याध्ययनध्वनिना विहितप्रवेशमंगलइव
सामगीतिभिः प्रसज्जइवाग्निहोत्रदहनधूमैः पूज्यमानइव मंदसमकंपविटपसंपादिनागंधवहेन प्राविशत् अग्रतो
गत्वा च भवनभंगभयेनवलयिताभिरिव विस्फुरत्पावकज्वालावलिभिर्बद्धसमयसलिलवासलग्नाभिरिव कमलकिं
जल्कराजिभिरुपशामितक्लोकककरसाभिरवगाढानेकशतक्रदाभिर्जयभिर्विराजमानं अलीकवटश्यपवयोः
सहचारस्थानमिवो निषदसिद्धांतानगणां भालेविद्याणां नवसात्ताकाराभन्नस्यकिमर्याक्कदिलमलिनसमहामोह ३९

स्पष्टाकलशयुगलेनेव भ्रुवोर्द्वयेन विभ्राजमानं चिरतरमतिसंनिधानवशेन स्वांतरालमार्गनिर्गच्छद्दीप्तिसंसर्गादिव
श्यामतामापन्नं कनीनिकाकिरणांकुरनिकुरंबमिव पक्ष्मलोमकलापं कलयंतं विषयांतरसंपर्कप्रमादेशविंडुम
हशाभ्यां नयनयोस्तारल्यरजःसंसर्गप्रतिबंधककाचावरणाभूताभ्यां तारकाभ्यां विराजमानं शरच्चंद्रिकावदाते
ईरणापारैर्विभ्रमाविलसस्सकललोकसन्मार्गमिवोपदर्शयंतं दुःखत्रयोपतापमिव शमयंतं मोहांधकारमिव
निरस्यंतं प्रमोददुग्धोदन्वंतमिवोद्वेलयंतं शांतिकुमुदिनीमिव विकासयंतं कुबुद्धिकौशिकसंसदमिवांधयंतं क
ठिनानपि हृदयचंद्रकांतान्द्रवत्वमिव नयंतं चक्रक्रमेलकानीवचटयंतं बाह्याभ्यंतरकरणसंयमपाशाभ्यामि
व कर्णाभ्यां प्रकाशमानं आकाशावच्छेदिकाभ्यां कर्णशष्कुलीभ्यां जगदनुजिघृक्षारसाद्विद्यास्वरूपमिव वहंत एवं
तं मिथ्याज्ञानवासनानिराकरणोपयोगिना यवफलेनापि तिलकसमेन रमणीयदर्शनेनापि बद्धवेलमनुभूता
हिगतभावाग्रेण योगाभ्यासस्थाणुनापि प्रसक्तव्यामकरशाखासंयोगेन विहितागणोपकुंभकेन नासादंडेन मं
डितं अपाकृतप्रकृतिविषमनानाद्भुतरत्नगर्भाणां निरस्तसेवनप्रल्हादकानां विहितलोकोत्तरपदन्यासानां हरीकृतस
हस्रदोषार्जनानां मनभिमतस्वरभावानां मविसंवादिभावहलानां हृष्टहीनतथागतभावानां कलिकलुषापाकरण
कृतामच्युतानां वरवाकानां प्रादुर्भावहेतुना किसलयेनेव प्रशाखानेकशाखासंबंधेनाधरेण बंधुरं स्मरनाप्रभागासी

त०क०
३२
37

नसरस्वतीकराभवणमालासंबंधिनमिवाद्यमालागुलिकानिकरवंतपःसंबंधकृतसंनिकर्षमिवकुंदकलिकाकदंब
कंवदनोदरस्थितेर्वाग्यपारावारस्येवमुक्ताफलकलापंदशनमंडलेदधानंसर्वार्थप्रकाशिकामत्युज्ज्वलामिवमंत्रसं
ततिंसरस्वतीश्रवणावतंससिंदुवारमंजरीमिवदशनकौमुदीदिग्धदिशंतंबहुलेनवलतस्थूलास्थिसंचयइनादिव
निम्नमध्यभागेनविवुकेनचकासंतं स्वभावोज्ज्वलेवहुगुणेनिबद्धग्रंथिंजीवात्मानमिवमूर्तंविद्यासमूहमिवसूत्रम
यंयज्ञोपवीतमुद्वहंतंदामोदरोदरमिवकृतभवनपानेशेषजन्तरमिवपवनशरणीयं नितांतसंलिमंकुलिंधारयंतं
सकलाभिलाषशरणस्यामर्ष्यशिलार्थमागतमिवकल्पद्रुमकिसलयं मिश्रौषधीप्रवालमिवविहितसहजजगदभ
यदानंकरद्वयंवहंतं उपरिगतचरणद्वयेनोकगुमेनजलवासलग्नकमलमिवलक्ष्यमाणं अनेकयुगाभिव्यापक
तपोगणनलेखाभिरिवधमनीभिःकमनीयकायंगंगाजिनेनेवभगवंतमंथकविध्वंसनेनकृत्ताजिनेनसंवीतम् भा
स्वंतमिवजनितयमंमीमांसकमिवपरिस्फुरितनियमं अनृयममिवबद्धासनं वर्षाकालमिवकृतकदंबपवनाघ्रा
मे शाह्निकमिवनिरूपितप्रत्याहारंसूत्रमिवकृतबहुधारणं व्यग्रमिवनिर्मितध्यानेसलोकमिवावाधितसमाधिं
वशिष्ठमिवपरिगृहीताक्षमाले ग्रहमिवकृतविग्रभाजकार्यं अंगिरसमिवसंजातधिषणान्वयं मरीचिमिवप्रभु
मस्वरशरुं ध्रुवस्थमिवमनुष्यधर्मजनकसवितारं पराशरमिवसत्यवत्यामनुरक्तं जावालिमिवलब्धजटा ३२

वंधं विभांडकमिव परिमार्जितऋश्यशृंगेहृहृदयमिव विभावितगुणपश्लोककथं याज्ञवल्क्यमिव ब्रह्मवादिवल्लभं
श्रगाल्लिमिव स्वेत्मिताहार्यवृद्धिं वाल्मीकिमिव कवीनामग्रगण्यं सौम्यमपि तेजोविशेषभावहेलितहेलिमंडलं तपसि
नमप्यदीनं निर्विशेषदर्शनमपि निरस्तविभ्रमं कृतभेदनिरासमपि मंत्रकृतामाद्यं द्विजराजमपि तमसि न प्रगत
प्रीतिं संततमतपसमपि जाड्यहीनं शुचिमप्यतृष्णाणं दमाशीलमप्यनुपाम्नवासनं करुणात्मकमप्यशोकप्रकृतिं सदा
चारमप्यपरिहीणस्थैर्यं योगासक्तमपि विविधतनिर्मलं निस्तमस्कमपि कौशिकप्रणयभाजं सदयमपि तातानलस्पृष्टक
र्माणं समदर्शिनमप्यदंडधरं अभिनिवेशहीनमपि सदानिर्बंधं प्रकीर्तकमप्यसितोज्झितं सर्वतमप्यपरिगृहीतकाल
कूटम् अनात्मभवमपि वेदात्मनिस्थानं जलशायिनमप्यगदं नीरागमपि सरागहृतिं मारजितमप्यनंगीकृतविलास
वादं सदममप्यभीमं नारदाभिन्नमप्यनाकलितकलिकालकेलिम् अक्रममर्यादमप्यतिलंघितानेकसत्त्वसमयं अवि
छिन्नगुणपजीवनं जाह्नवीप्रवाहमिव गुरूणां अनुभूतविषमहेतिमप्यवासंभीष्ममिव धर्मानुशासनस्य विघटितघन
तमस्कं प्रभासमयमिव कलुषभावस्य अनवद्यपदसूत्रंप्रयोगमिव सर्वयागानाम् विहितसहितभावममृतपानमिव चरा
लानाम् विभावितदृग्बाधं प्रमोदममिव मत्सराणां गृहीताजगरव्रतं कर्कोटकमिव कलेः सेवितवीतिहोत्रं धूर्जटिललाट
तटमिव कामस्य कृतसंततोद्वासं कमलमिव शीतलतायाः धृततपस्याग्रभावं माघमासमिव संतापानां विश्वरूका

नं॰कुः
३८
38

येशायस्थितमिव पातकानां भावितभवनवैरसंपारावारमिव सरस्वतीनाम् अनभ्युपगतबाह्यार्थशून्यवादमिव रागाणा
म् निरुपाधिमद्वैतमिव मत्सरिणां भगवन्तं हृष्टमदमपश्यत् पार्श्वे च तस्य महेन्द्रपदाधिगमहर्षेणमिर्दैयमेघाशैवैरिव
महोज्ज्वलैर्मार्गणाभिरुद्धासमानेन दानवच्छेदोदीरितदहनविशदिताशापदावदातभावेन मकुटेन सकार्यैर्गणैश्च शिविते
वगौतमविरोधाच्छिरस्थितेन प्रकाशमानम् दुर्वासोदत्तशापसाध्वसादिव शोभीकृतयामेदारक्तसममालिकया वि
राजमाने तत्सौरभागसारिभिरुत्पमक्कटच्छदितैरिन्द्रनीलोपलैरिव मधुकरनिकरैर्गुञ्जद्भिरुपगीयमानहृत्प्रवथावदाने
विपुलकृतलक्ष्मेनानरागलग्नेन रुचिविलोचनकुशेशयकलितेनाखिलसिद्धप्रचारप्रायेण सर्वाङ्गव्यापिना नेत्रसहस्रे
णमिव निःप्रयत्नादुपस्थितं वेदमिव शाखासहस्रेणाद्दृश्यमानम् करहतिसमस्तानीयान्तरदर्शनादिव प्रतिमद्दर्बलता
महाखरसमरसंरम्भानगीर्णमिव हेतिसहस्रमुद्यतावद्धकोपेनाप्यशनिनाशतपर्वणापि विघटितदानवेन्द्रदर्द
यं दधिताननमविषपाथसमयसंबद्धमिव फेनपटलमिव करुहहस्रग्रहसमलं समन्तात्संबद्धं विभ्रता गोत्रोच्छेदज
नितसमवायान्वयायमिव प्रतिबिम्बितेन यतः नीलनलिननिकरं कलयता सवैयर्थ्यसमर्थकजैमिनिविहितामी
कृतसमवायेन मैनाकपक्षच्छेदानवाप्तिकृतादरशयादिव विहितवडवाहिनीपतिपरिलोभेन कुलिशेन परिरह
मकांभ्रमराशुपप्रियिनीविकारवेदग्धीविशदितकंजरकरनाभ्यां शिशुपद्मसमागमपवनप्रशमवसानपाटवप्रकटित

इद्राकपतिसदृशाभ्यां वरीयोग्रगण्यनीयाभ्यामपि पवित्राभिज्ञाभ्याम् भगवद्भ्यां चंद्रचूडचक्रपाणिभ्यां स्वयमेव वि
भावितसत्त्वभावाभ्यां तनयप्रणयादिव नित्याग्रपक्षविजयाभ्यां नमस्प्रणयेनेव विहितांगदालिंगनाभ्यां वि
पुलनादिव देवशर्मदयितारत्नानयनाभ्यां रूपिपरिरंभानास्वादहतदेहनकांस्येवाभरणमणिभासारंजि
ताभ्यां दंभोलिभूषिताभ्यामप्यभिद्धुराभ्यां भुजाभ्यामङ्गाममानंतविभ्रवनभवनाभ्यंतरीकरणगोपुरकपाटमप्य
नर्गलावष्टंभगिरितटविकटमण्डलव्यस्तरुजोन्नतवेदनं महासौरभशालिनो हरिचंदनस्यांगरागेणामलया
वलसमाहृतेन संततसमरकर्माभ्यासलग्नेनेव शिलीमुखवल्कलेन विलसितं वत्तोवहंतं आदिमिव विश्वस्त
स्तंभधर्ममिव सकलाश्रयाभिनंदनीयं नरकासुरमिव प्रमथितादित्यकर्णकुंडलं यो दारमिव स्वीकृतपत्र
शरीरसंबंधं बालकमिव समारब्धसिकतासेतुं अर्जुनमिवात्तमूलविरोचनभवखरभावं सुमेरुमिव स्वामि
स्वीकृतजेतुकं तडागमिव स्वायतनपुष्करावर्तकं चनकालमिव स्वीकृतचित्रशिखंडिसंभवगौरवं धाराधरापि
ष्टानारमपि प्रमनितथनंजयं कौशिकमप्यनभिनंदितविशंकुम् इद्रश्रवसमप्यनभिनंदितकर्णं इंद्राणी
हृदयाभेनरहितमप्यकलषभावं वलशालिनमपि बलारातिस्पष्टवीरभावपाकमपिपाकशासनं नार
दप्रणयिनमपि कृतपर्वतपक्षोच्छेदं कृतहल्यासंगमपि प्रामहृषभावं त्रिदशेश्वरमपि सहस्रनेत्रं भवन

नं·कुं
३९
39

त्रयायिपमप्यस्मरः समुदायसेवं नारायणमाजन्मपि निवर्हितविश्वरूपं नरेंद्रमद्राक्षीत् ॥ अथ ससंभ्रमं तदभिवंद
नोत्सुकेनेव मौलिमणिमयूखच्छुरितेनातिततरमेव स्पृष्टभूतलेन शिरसा साभरणमणिप्रभाच्छलेन भुजलताभ्यां तथा
वद्धदयेन तं देवलोकनानास्वादनचिंतयेवाधोमुखीभवता लोचनयुगलेन तावुभावपि हृद्दारकहृदं देवं दनीयो
द्वावपि ववंदाते भगवदभिप्रायवेदिना चानेवासिजनेन विहितयथानुरूपाभ्यर्हणौ स विनयं तदभिमुखमा
सांचक्राते ॥ ततो मित्रानुपजीविनीभिर्मधुयानुपभोगपाभिरपरिचितपद्माकराभिः प्रसादपरिशरिताभिरपांग
पुंडरीकपंक्तिभिः स्रजयन्निव नरपतिप्रतीकानि प्रत्येकं प्रसरता सरसतोनासीरचरेणावदाततमेन गुणसमुदा
येनेव दशनदीधिति कदंबकेन प्रकाशयन्नाशाः प्रस्यंदमाने दुर्लभवरप्रदानस्पृहासंपन्नसात्विकभावेन कल्पत
रुपल्लवेनेवाधरेणाभयामूकीभूतपतत्रिमधुकरकुलैः श्रवणावतंसवधानैरिव निश्चलविस्फारितकृशमलोचनैरा
श्रमानोकहैरवेक्ष्यमाणो निजातिक्रमशंकाजातभीतिभिरिव वक्रमसमयवशीकृतैर्भूतेंद्रियमनोभिरनुविधीय
मानेत्थं भगवान्नरपतिमदो जगाद ॥ देवकश्चिदशेषधर्मालंबनमाश्रमाश्रयश्चनिरामयमात्मानदनुसारीस्थितिसमुदा
यश्चानाकुलो वाञ्चरोधजनः तदुभयफलं वासवदेहेनर्थमेश्चवसारवानयं कुमारः आत्मसंबंधमात्रेण सर्वजन
कं विलमिव वासवस्य राष्ट्रं बहुप्रयाससोधितानुद्धयश्चानुपहताः प्रजाः विषयोपभोगनिःस्पृहाणींद्रियाणीव वा

स्वाधीनान्यपि काविकुलानि शृण्वतामर्थग्रहणोपयोगिनो विचारविशेषा इवानुपहतगतय अप्रतिताबाध्यपथा या-
कानि इयो वा सद्विषयकमनोरथा इवाविसंवादिप्रवृत्तयो ऽर्थिजनाः अथो गतिसंपादकाभावप्रतियोगिनः प्रताप
विशेषा इव बाहरतिशंदीप्यंते ऽन्यः लोकयात्रानिर्वाहकाणि सद्व्यसनानीव वानविदेशाकुलीकृतान्यायस्यानानि
धर्मसमृद्धिनिबंधनं कोशा इव वाम्नायानपेतो दंडः संकरनिवारणकारणं सदाचारा इव वानपस्थतो भेदः सर्वका-
र्यभ्यंतराय स्नाना इव वानकलयंति मालिन्यममात्याः अशाखिफलोन्मत्तिहेतभूतानि भाग्यानीव वा नोपकुर्वन्ति
कानि मित्राणि अथ जन्मजननव्याहताः खल्वेते धर्माय कतिपये श्रवभवाः शेषु दृश्यन्ते तद्यथा अधर्मानुपहित
मर्मभेदमैश्वर्यं अहंकारकलंकशून्यं विभवं अप्रकीर्णेन्द्रियगणेन तारुण्यमदान्मुद्दयाकदर्थितो गुणग्रामः मनो
वृत्त्येकरूपा वा स्वाहृत्तिः फलाभिसंधिनिरपेक्षः परोपकार इति तथाहि ककुत्स्थः संग्रामसीमनि सहस्रमथ्यका-
र ऋतुपर्णो कलिद्रुमविचारासक्तिरभूत् नलो वीरसेनाभ्यकालीनराज्यसंपदासीत् हरिश्चंद्रो गाधिनतयति
रूपितविपत्तिमनुबभूव भगीरथो ऽसमंजसजनिरभूत् अजो ऽप्यंतरापन्नहरिणीविरहादप्यात्मानमजहात्
कार्तवीर्यः सर्वप्रमत्तसहस्रदोषआसीत् जनकविशेषः करालतां नपर्यहरत् अंबरीषः सदर्शनेन ब्राह्मण-
मवहेलितवान् सगरो बाहुविरहितप्रवासीत् उषंकंतउपदानवीनतयो ऽभवत् भरतः शाकुंतलोपहितमृति

त॰ कु॰
४०
40

रभूत् संवत्सरपत्नीभावस्येव प्रथां प्रापक्रमः संवरणयोग्यजन्मेवावर्तिष्ट समग्रग्रहः सेवितमनुभूतवान् मकरः सं
वर्तमपि स्थितमसमतं तरासीत्॥ यस्मेवं धरापया विरात्मनुमां थास्यया तिप्रभृति महामहीभृतां समानकलः पतिरा
सादितो सिपारिमांडलमृतोपि महस्मरात्सेपरमाणवो ये भवदीयकलेवरावयवानां समवायिनः गुणवत्सग
णानाहीसेगुणाये भवति भजंत्सनुगुणानं सकृतभोजिस्थतत्स्यानां वनदेवतानां नयनानि येरतिचिराज्जगौरयश
वदेवः सविषयतोनीत इति विरराम राजातु विस्मयानंदाभ्यां युगपदुपरुद्धवृत्तिः स्तदभ्युपगमात्स्वरूपसिद्धिम
स्मानेनेव प्रमोदाद्बहिः प्रसर्पता विज्ञानविशेषेणेवामंतमसलेनरदनेंडकौमुदीहृदेन रागातिशयवनयानी
रागस्य महामनेरयतोभयादिव षेपमानेनाननयरपुटेन प्रमदसमासादितगद्गदभावया वाचामुहिदितिराकरण
यथभूतयेव भारत्यावभाषे भगवन्मोगजधर्मसंनिजन्मेन लौकिकसंनिकर्षजन्मना वप्रत्यक्षेण गोचरीकृतपदा
र्थसार्थततानां भवादृशां परतो निःप्रयोजनतच्छक्तिविरहाभ्यामवकाशपदवीदुर्लभप्रर्मेचलक्षणो वचनरचनायाः
भगवतो निभालनेनासकलभूतवेरणविभाविताप्रसंभावेनेव केवलं नरलयति महदाश्चर्यमेगोहि जनयति द्विजन
स्यापि श्रात्मसंयोगवमनसोज्ञानवत्वाभिमानं एवंभूते च विषये किं निवेदनीयम् इदं हि श्रुवपपादितस्पर्शान
ईश्वमाभ्नमजन्म प्रशंकनीयो निष्प्रागमः स्यपरितनावयवो युद्धविजयः इतरानिरूपितमेवधर्यम् अपन्नमाज्ञोप

४०

भोग्यंफलंज्ञायमानंतापोभयरहितःप्रकाशः समाविर्भूतजीमूतंनवघं समर्थितपाथोनाथंपीरवं पदस्मादशैर्भ
गवतश्चरणद्वयमात्तात्कारणं तथाप्येवंविधानामाम्नायानामिवप्रामाण्यानपेतानांमंदाकिनीप्रथमप्रवाहाणा
मिवमर्त्यलोकदुर्लभानांराजहंसस्थानामिवमंत्रस्थानाविर्भावभाजांप्रामाण्येनामिवानाश्रितदोषाणांपरमम
हत्वमृतानामपिसद्भूमिभाजांमर्यादानुगतानामप्यनतदिक्षुमूलकानामन्वयानुभावकानामपिनिराकांक्षाणामास
तिमतामपिगिरांहृदिवर्तमानानांयोग्यानामपिविवरीतमशक्यानांप्रसादपरिष्कृतानामथः कृतस्तथामनुरभा
वानांभाषितानांभाजनत्वं तथाहि प्रणयप्रकाशनमात्रमेतदितिविषयसद्भावमपेक्षतंतदभिनयमात्रमितिप्र
योजनाभावपराहतं समस्मिन्निमित्तेन्मदभिहितमितितिरंद्वियजापिमतान्नाशंकनीयम् निःप्रयोजनमेवोक्तमिति
वशीकृतमनसस्तुज्ञापनीयं निरभिधेयमिवव्याहृतमितिमनजयभाजिविपरीतं यथाश्रुततात्पर्यकमेवेति
हीयताद्गुणाभावप्रत्यक्षबाधितं मंधैवास्यघाषृहीतमितिप्रवधानाधिकाबाधितंपताहशाफलहेतरहृष्ट
मस्मासनाम्नीतिअनुमानंभगवद्वेदाणारेतमृतादृष्टानुमानेनबाधितं तदेवमपरिच्छेदवदेवद्दृदयंकेवलम
गाधमथाकृदवीचिनिचयावगाहनमेवकरोतिनमनागपिकिंचिदत्रप्रभवति इतिमहिनवाचिस्वैवदेवा
वतिष्ठमानेराजनिबद्धतरमनेहसंसंनिहितत्वमसहमानश्चोपहताहंकारोमहामनेलस्वनिजसावधानोहेणा

त॰ क्रं
४१
41

महसांमहिम्नामिहिरःसमाक्रोशेहचरमहरिन्महीधरं जातनकिरणाप्राभुर्याचसंध्याः ददर्शदकाणांदिवसोदिन
करकराभितमायादिवःस्वेदविंदवस्तवतारकाःप्रादुरभवन् पुरुहूतविरहामनायाःपुलोमजायावेदनानिवेदनाति
र्थीतमालदलपत्रिकेवघनसारसरमलिखिताक्षरमायाःसर्वस्मोककभिप्रादुर्बभूवतारकादंतरांतरातिमिरलेखा
श्रयसांधिवेलक्रियाव्रतोथाडतिष्ठमानेभगवतिशुभ्रमदेकृतप्रणामोपुरुहूतमहीभृतासमंचित्रभानुनाघ्रात
पोनिधिनाघ्रातदंतेवासिनानिवेदितस्यकस्यचिदाश्रमतरोर्मूलेविहितयथानुरूपकर्मागौतमत्रिसृष्टेनवन्येनफ
लमूलादिनासंपन्नाभिहारैःसर्वहृन्नाभिःकथाभिर्गोष्ठीमथ्नवबंधनौपीठघमयीमिवनांरात्रिंविभावरीमतिवाहयांब
भूवतुः अथमैत्रैर्वैजयंतजदिनकरणामणिप्रभाप्रवाहस्वप्रादुर्भावमपेक्षितपापचयोपचितपाटवेपाटलिम्नि
विंडसरोवीचिनचयांतरालावगाहनसंजातजडिमनिचक्रवाकमिथुनमूर्छोपनायिनिनलिनदलविबोधनवि
त्रुयभावपरिचयार्थमिवपरामृष्टपुरंदरालोचनसहस्रेवहतिविभातिकेगंधवहेभाविहरिसंनिधानभयादिव
व्योमविपिनादपसरतितमःकलभसमुदायेतिमिरकासरकुलेवहिमगिरिगुहागृहोदरगृहसमागमप्रसरतिशोध्याप
धवौ निवृत्तायुष्मतिंतिग्मकेतुदीधिकंदेखिवप्रसर्व्यमानेहूषर्वयिष्णुवरशममाधौभगवतिशुभ्रमदेखुकनय
नतुर्भगेप्रादुर्भवतिभवनचंद्रविम्बपितान्यैवेषुतिमिपद्मकमदेषुप्रसरमातपेक्रतयथोचितक्रियाणादेवे

नराजशिखरेण विस्तातनदंतर्हस्ति दिव्यतनदेशावलोकनाकांक्षेणेवा सर्वैकवाक्यतया वलात्रुपरोधयंस्तपो
धनाननुलंघयंस्तदभिलाषोननुपन्नग्नाश्रमसंबंधिनो वनचराननोकहांश्चाप्रमाद्यत्संभाव्यमानाश्रतिकेभ्यः कु
रसभावेभ्यो दिव्यसत्वेभ्यो विहायसाहसंचापलं चेतोनातिदूरे क्रान्तार्थयकौतूहलमित्यनुज्ञातः कुमाराश्चिरभा
नुः शिरसि निधाय शेषामिव तन्निदेशं ततो देशादेकपदे निरगमत् अतिक्रम्य च तपोवनं कुलकुलाकुलेन
तमालमालामलिनेन कर्णिकारस्तवकाभरणकृतवर्णकेन स्फुटत्कुटजजटिलेन गंधफलीसंबंधकृतप्रदीपा
नुसंधानेन वंजुलपुंजप्रसंजितमंजुलभावेन संततहिंतालसंतानेन वलीमत्स्यकलकवलीक्रियमाणमहोर्मा
लम्भनलपतिततालफलशकलेन विकसितकेतकीपरागानुक्रियमाणकर्पूरेणाम्नामधुकरातिलंघ्यमान
कुसुमिततिलकेन लवलीलतांगीकृतलवंगतरुसंगेन करवकानुकृतकुरुविंदांकुरेण गोमेदकांतिकंटका
यमानकुरंटकेन कोकिलकुलकलहरितझांकारेण सिंधुवारस्तवकविहितमौक्तिकसंस्तवेन कपिकपिलकपि
त्थकेन निर्झरसंतानारण्यकलकलाडंबरस्फुटडिंडिमफलेन मनुनेव दर्शितोल्लाकुणा ग्रीष्मेणेवापोढको
ल्लासेन रामेणेवाविर्भूतकुशेन प्रमत्तेनेव दर्शितामयेन दावेनेव विशादितानेकगर्भेतासमद्रेणेवप्रकाशित
विश्वकेन प्रियेणेव रक्षणेव वर्धुतानामोदेनंदनावनेनेवाविष्टगंधमकुलहरिभिणा सहस्रेणेवानार्यतिक्रोदय

न॰क॰
४२
42

वता कलिकालेनेवाकलितहृदयारकेण सिंधुतीरेणेव शाखिशालंकृतेन भिल्लेणेव हस्तसमग्रहांतेन प्रथितशिरेण
तीर्थप्रयागेणेव मदीयमानलोमशेन उदधिकंठेनेव दृश्यमानविद्रुमलतेन नगरेणेव हृद्यविलासिनीशालि
ना स्वर्गेणेव प्रेक्षमाणरंभेण गजराजेनेव स्थूलचंद्रावरेण नालिकेरेनेव रुक्ष्यघोकानुयायिना मद्यालसासे
तानेनेव सान्नकैण स्वर्णकारेणेव विरचितरुचकविन्यासेन हृतहृदेणेव संगतकितवेन कामुकेनेव सहच
रीसंयुक्तेन गोद्वारकर्कटकविहचरणमर्कटचेष्टास्मयमानविद्याधरेण वनदेवतागीताकर्णननिमीलितकुरंग
केणावनाधनाकतिपयनलपरिच्छिन्नमध्यानंगमाप्नुतः केतकीकुंजपरागसिकता भीरजतशर्कराभिरिवक
रंबिताभिः कोकमिथुनविरहदहनकणिकाभिरिव भूतिगर्भाभिर्दिनेशरथभ्रमयावस्थिताभिः समुद्रत्रमागताभि
रिव वडवानलवालहेतिलेखाभिः कश्मीररजोराजिभिरिव ः सरमिथुनक्रीडार्थमास्तृताभिः प्राभातिकभास्व
दाभाभिरिव कमलवनानुरागेणास्थिरीभूताभिर्विद्याधराभिसारिकाचरणालक्तकलेखाभिरिव लग्नाभिः प्रवा
लपंक्तिभिरिव रुद्रसमुद्राद्बहिर्निर्गताभिरशोककलिभिरिव तीरतरुपतिताभिः कलहंसकुलविभ्रमविधायि
नीभिः कमलकिंजल्कराजिभिरिव मंदमारुतविधूयमानाभिः कनकवालुकाभिः परिष्कृततीरं तमस्विनीभिरि
वतिमिरप्रायाभिर्बलाहकावलिभिरिव चपलांतर्भावयोग्याभिनमोवल्लीभिरिवापिहितदिगंतराभिर्धूमाव

४२

लिभिरिव दर्शनानन्तरुरूपाभिः राजपट्टमणिभिरिव वनदेवतानूपुराभिः प्रलयांधकारावयवालिभिरिव नासादि
तनेजोभिभवाभिर्विधुंतदरसनाभिरिव निरूढमांसलकरप्रसराभिरञ्जनशकलैरिव विवावरणयोग्याभिस्तमालवीथी
भिर्ग्रथितपर्यंतं प्रतिबिंबछलेन तलभागगवेषणार्थिमिव भिरिववेतसतरुभिरुपशोभितोपांतं अन्यासादिता
यो भागेन महावराहेण वराहोत्तरापदेशा दिग्दितकायस्थेनेवावगाह्यमानं स्नानाईकलेवरावलग्नकेनकौ ऽलिथव
लैर्गन्धसिंधुरैरदभ्रैरावतमिव लक्ष्यमाणं पंकसंकरक्लिष्टशीतकायं कालिमशालिभिः काननकासरकुलैः कलितका
लकूटं दंष्ट्रकिनीपलाशपुटपातिनीः पयोविप्रुषो मकाश्वासंयोदयानं कोकनदछदच्छायविच्छुरिताभिस्त्रताभिरे
व विद्रुमावलीभिरिवावलीढं वारिविहारिभिर्मत्तमातङ्गदर्शनीयैर्मग्नतरुणीरूपैः अवसानमग्नसिद्धमग्नमिव विश्रा
णं महातापसान्वयकुञ्जरकुम्भसंभवमदप्रवाहानिवेकैः केनकल्लोलेनप्रक्षालयंतं समदयमिव सर्वेषां समुद्राणां
एककार्यमिव यावतां जलावयवानां पयोधिपानव्यसनविस्मारकं द्वितीयमिव निवासास्पदं वरुणस्य उदन्वदाच
मनाभिमानखंडनोपायमिवागस्त्यस्य सा पुद्गदयमिव सज्जभावस्य समाहारमिव शीततायाः प्रत्यादेशमिव निदा
घदाहानां अनवरतमच्चरतावेफेनपटलेनांभोनिधीनां गांभीर्यमिवोपहसंतं संततमस्पतडिरत्नत्रतेस्तरंगकोणाद्या
तैर्जलधिविजयोत्सवडिंडिमिमिववादयंतं दुर्योधनमिव श्रुतानेकशाकुनिकघं भीष्ममिव शिखंडिनमवहितमि

तपत्रोपभुज्यमानासंख्येशष्कं द्रोणमिव प्रभंजनोद्भूतपार्थतमहारस्यमानभारद्वाजं भीममिवागणितकर्णपमानव
त॰क॰ ककोलाहलं कार्णमिवोल्क्रमितकालपृष्ठं निदाघदिनमिवदृश्यमानमहिकोलासंवर्षासमयमिवकादंवप्रसवकरंवि
४३ 43 तांतरं मैनाकमिवाकलितक्रौंचं समरमिव संजाताशिरावित्संयोगं ग्रीष्ममार्गमिवोत्क्रोशमार्गगामिशृद्धमाणपवनशा
लंकालिकाश्रणामिवोपक्रम्यमाणकमठवार्तनदीप्रवाहमिवकर्कटसंक्रांतिरजनितरजोयोगं उपरक्तचंद्रमसमिवा
न्वितश्रणमावयवपुष्करालकासंगपुकेवनमिवदारुहस्तकलानेघमानेककसैन्यमिवबहुमद्गुरूपशोभितं तार्किकमिवावि
र्भावितानेकघादिभंगं वार्षिकदिनमिवचित्रशिखंडिमंडलावगाहनोपहितनीरस्थारं मिथिलाप्रदेशमिव कुशध्वजकर
काभिमर्षणक्षतशीतांगजीवनेवासवमिव सर्वतोमुखसंभृतबालखिल्यांजलिसरस्संभवभृतिकाव्यंमिवप्रनेतः कल
हंससेव्यमाननालीकमकरंदमाधवं सत्यवद्दनविहारमिवसावित्रीकरस्पृश्यमाणानेकप्रसूनं रेवाप्रवाहमिवसहस्रक
रसंयोगेनापि प्रमकनर्मदानुरूपभावं कृपाणदारिकमिवविसमयाम्यवहारविहितातिथिसत्कारं कर्षकमिवजलथा
रामिकपोड्कंश्रावणमिवोन्मज्जदश्वमदधिनास्फालितप्रवाहंशरन्नदीपुलिनमिववैभवद्दृषभमहघाणोल्लेखनसहस्रस
हंमहादानप्रकरणमिवहिरण्यगर्भरथचक्रांकमचारयोगपंमीमांसाशास्त्रमिवोद्भाविनमहेश्वरमज्जनाज्रक्कुलप्रमाणं
महाभाष्यमिवमतिमिराकलितसर्वदावैषयंतं त्रांक्रिकं केवलजलमयमिवब्रह्मविवर्तभूतांतरहीनमिवप्रकृतिपरि ४३

णामं अनवस्थामिव वारिपरंपराणां कैलासावभ्रंकषपरमाणूनां संततहरमौलिचंद्रकरसंयोगेन ज्जलीयतयापरि
णतानां कार्यमिव स्थलजलसमुदायं प्रतिदर्शमर्कसहवासेन द्रवीभूतानामनंतानां चंद्रकलानामेकत्रसंकलि
मिव स्तथा रसनिष्पंदितं सर्वांबुवादमिव याबद्धलोंडवतिवारीणां समुद्रांतरमिव सममिः समुद्रैरेवावयवतमापन्नैरार
ब्धमगतस्याश्रमेऽतन्नानामनिर्वचनीयानामनेकेषां जलानां समुदायमिवैकत्र विन्यस्तं आपादकमिव प्रकृतिप्रसि
द्धस्याप्यंभसर्वतादात्म्यस्याभासमिवागस्त्यपानभयेन निगूहितानामनेकेषां पयःप्रवाहाणां कोषमिव भविष्यदंबुसर्गा
णां निधानमिव पुष्करावर्तकपरिहरणपर्याप्तानां पयःप्रचयानां संपातमिव विराट्समुद्रस्वरूपप्रस्वेदितस्याश्रमो
त्पन्नस्वेदबिंदुवृंदानां राशिमिवादिसर्गोत्पन्नानां मंभसां कूटमिवासंख्यानां वेंडसमुद्राणां जामदग्न्यशरोत्सारितमि
वोदन्वदेकदेशमवयवांतरसंयोगेन महत्त्वमापन्नं समुद्रांतरमिव मत्स्यावतारस्य नारायणस्य यथासुखविहारा
र्हं जलमयमिव भगवतो भर्गस्य नित्यं शरीरं बिंदुप्रायसरोंतरत्वेनान्वर्थसंज्ञं बिंदुसरोभिधानं महापगाकरमद्राक्षी
त्॥ अचिंतयच्च चेतसा अहोऽस्य हृदयस्यास्य दयांतरानुबंधितस्वभावः प्रथमतस्तावन्मानुषसंचारानर्हस्य देशस्या
स्य दर्शनमसंभाव्यं तत्रापि मंत्रकृतां तपोधनानामाघस्पृहासरशोवारकसममालिकापरागकृतोपरागपदन
त्वमस्याथादीयितेर्महातपस्विनो भगवतो गृत्समदस्य महेंद्रेण सहितस्य दर्शनं न त्वचवेदसमानोदर्याणाममतिपाव

त॰कु॰
५५
55

नानंतानुग्रहाणामव्यभिचारिणां तत्संवादानां समास्वादनं ततोऽप्यस्यैवंविधस्य महासरसः साक्षात्कारेण फलितमे
वमेतस्मिन्नीयावेदनात्स्पृहयातारल्यमूलिकापि समादिष्टा फलपर्यवसायित्वमेव संपन्ना अहो महत्त्वं सरसः इदं हि साक्षा
त्क्रियमाणमप्यथ इयत्तया परितावतः प्रकर्षस्य किं विभ्रम उत स्वप्नः आहोस्विदिंद्रजालं किमुत मायेयमेवंविधैर्विकल्प
शतैरप्यदेप्यशामाणत्वेन मां संजयति किं पुनराख्यायमानमनुमीयमानं वा श्रोतस्वतरस्यैवंविधमहत्त्वप्रति
पादके वाक्ये योग्यताहानं अनुमाने च दृष्टांतसाध्ययोरप्रसिद्धिः अहोः पर्यंतत्वं पयःपरमाणूनां अपर्यवसानं च तदा
रम्भद्रव्यस्य समस्यैतदवरोधादेव जलमंशावयवविनिर्विहितं विधिना अथवा नित्यपक्षायस्थूलजलविशेषः अनयैता
वतामवयवावयवसंयोगानां जननेनैव विधानान्तरायः पर्यवसन्नं स्यात् तथा च द्व्यंतरस्पृष्टेः को वावकाशो भवेत् सति चा
स्मिन्नगस्य सहस्रैरपि पातमशक्योऽप्येवं समुद्रा अथिभिः कालकैस्त्यानबंधना विपत्तिरूपाना अहो माहाभाग्यमं
दराचलस्य येन सरसस्तद्गंभीरभावपरिच्छेदप्रतिष्ठाप्राप्तवान् अस्य हि गांभीर्यलेशोऽपि तेन परिच्छेत्तुं न शकितः अहो ह्रस्यव
हनवेदादनिच्छतोऽग्रेवालभावोऽयः समसंयाविशत अथ हि कृतप्रवेशोऽथर्वमुनिनापि तेनास्यापायितमशत्तमस्यैव
प्रतिफलकैतवेन प्रविश्याभ्यंतरं स्नानावसरलग्नशंकरशेखरायमाणस्य यादोऽधितिकलाविगलितपोषणावयवस
मदायमपादायवयवलपतेच्चर्मदीधितिः शर्वपरिलोणवईयतिरोहिणीरमणं नूनमितपवमशश्वमृणालिकाप्र ५५

णालिकामिव दशस्य निर्दम्भमम्भोजिनीकरो विधुकांतदृषद्भ्रः कंदलयति वारिनिस्यंदं द्वंद्वमेथयति च मन्मदयमद
नंतमिति नूनमेतन्निर्माणाभ्यासोपयोगिनो हस्तलेखोपप्लवविधेर्हृदयस्येति अथ संतापातिशयात्तु रूपं शोऽभिमानम
ग्राम्यवन्यपिपतंगेतन्तुणा त्वरागेण गंधगजकलभरवावगाह्यजलदेवतामिवंदनशर्वकंतद्धारिहृहीनाचापनीयत च
मम्रतरसातिशायिनातेन हृहीनाचचकोरश्वेंदुदीधितिं दंडमस्मरणामिमणालानिरामणीयकातिरेकामदवलोकनस्पृ
हयाः नुपहृस्यमाणोप्यवसाने गृहूपसर्पणान्वरयारयाहृढयाधैर्यमाणोजानसंकल्पमतरखापिहरितस्मनदीयतटपरि
सरस्सालताकोटरपेताशर्वकंतत्रतत्रप्रतिपं मदत्मिवमभात्तरमात्तणोचितामस्तनदूमिषुवीतविश्रमोवश्राम ॥ अथ कौ
वेर्यीकक्कुभि निरंतरलग्ननिविडपत्रतया पर्णशालायमानस्य जलधरखंडमलिनस्यापि श्रवैरपिचादनवर्षातपाव
काशस्य तपोभ्यासादिवोर्ध्वमावस्यापि स्वविषमस्कंधसंस्थानस्य बहुफलस्यापि कर्मरहितस्यानेकप्रसवस्याप्यनपह
हीनस्यानेः पलाशपरिहृतस्याप्यसौम्यदर्शनस्य प्रभूतकांडस्याप्यकांडोपजातदर्शनस्य द्विजगणोद्घुष्यमाणानेकश
स्त्रस्यापि व्याकरणमशाकस्य परिचयसंभृतविश्रंभैरोमंथायमानैरेणशावकैः परिष्कृतपर्यन्तस्य पुटकिनीपलाश
प्रायदेवतासमभाजनोपकरणभाजनपरिष्कृतमूलस्य छायायातो बहिरातपप्रकीर्णस्नानवल्कलस्य महतः सहकार
नोकहस्य तले श्रियमिव बहुपग्रामसनां प्रतिष्ठापनीयदेवताप्रतिमामिव तत्कालोन्मीलितविलोचनां हरिमूर्तिमिव भ

त॰कृ॰
४५
45

जंगं हिंषिवयमिवर्तमानामनपहितविकारंवशीकृतमानसमिवयौवनंदधानांरागमयमपितपस्वप्रतिकूलंवारिर्व
ल्कलमिवांतरेपिविषमविशिखंवहंतींकालप्रहीनंसरोजलमिवपावनंगुणगणांविभ्राणां निवसिताकृष्णावर्णाव
ल्कलतयाजंगमकंदमयीवीरुधमिवोद्भिद्यमानबालपल्लवांतपस्विनिरतामपिविच्छिन्नप्रायाकारां विगतकवरीसंतिवे
शाभ्यासेनकेवलेनमदायीकृत्यकृतधूर्जटिकेनत्रिषवणस्नानादमलकाईभावेनकेशकलापेनमदनचामरेणेवप्रये
जनाभावादाबद्धग्रंथिनाशोभमानांधूर्जटिक्रोधोषर्दह्यमानकुसुमधन्वनोभस्मावशेषकणसमुदायेनेवतदुज्जीव
नायवदनेंदुमंडलमथयाभिषेकमेकत्रसमादधानेनभस्मपुंड्रकेण विभूषितभालमूलमिंधैर्यावद्धतयाममकृतालसेनापि
स्वभावधवलात्परिमलवेनचित्रविलिखितेनेवविरान्मुक्तांजनशलाकेनापिकनीनिकाकांतिसंकरात्कलितकज्जललेखे
नेवनयनयुगलेनलक्ष्यमाणां अभंगुरसंगतिलाभायतपस्यतेवशीलसंदादागतेनचक्रवाकमिथुनेनविमलकमलका
कलापमृणालोपयोगेनवल्कलोत्तरीयांचलतिरोहितेनस्तनद्वयेनविरोचमानांचंपकमालामिवातपपरिक्लिष्टां प्र
दीपशिखामिवपवनेनाघूर्णमानां कांचनकमलिनीमिवतडागादुद्धृतां सहकारमंजरीमिवसाश्रयविश्लिष्टां सर
स्वतीमिवदुर्वाससःशापपरिभ्रष्टां रतिमिवमदनशरविरहदूनां दमयंतीमिवनलविनाकृतां सत्कवितमिवानभिज्ञज
नसमाजेपठ्यमानां स्मृतिमिवसम्यगननुष्ठितसंस्कारां मालाकारिणीवृद्धिमिव विशिष्टानवगाह्यमानप्रकारांप्रस्करे ४५

तीभिस्तपःपावकरेखासंततिभिरिव काश्मीरकेसरसमवर्णाभिः कायप्रभाभिः परीतां लेकेशस्ताधस्मविधीयमानदह
नप्रवेशामिव वेदयंतीं कांचनारंभकैरिव चंपकभागैरिव कुंकुमसमवायैरिव मनःशिलोपादानैरिवावयवैर्वि
हितारंभां परनिंदानिभृतेन तया समशीलतया परिवादिन्या समाश्रितपार्श्वदेशां द्वितीयेव वयसि स्थितामपरद्वितीया
वस्थां सकन्यामप्यजातच्यवनसंबंधां काममपि कन्यकामपश्यत् ॥ कृतहरलाकृष्यमाणमानसस्थानतिहृदादेवस्थिता
तन्नयनपातयोग्ये प्रदेशे विनयावनम्रेण शिरसा नानावर्णकुसुमोपहारमिव चूडामणिमरीचिजालेन दिशन्प्रण
नाम। सा तु दृष्ट्वैव प्रथमागमादप्यतिशयभाजा तस्यानुभावविशेषेण संजातगौरवा स्वागतमभ्यागतस्यात्रा
स्रतामनुष्यतामयं जन इत्यभिधाय पल्लवमयमासनं तस्य दिशंती पुरतो भूर्जदारुमयं कोकनदकोरकमिवक
रकं वारिशर्णि विन्यस्यंती प्रोल्लसद्भिर्नखमयूखजालकैर्मृणालदंडखंडानिव सृजंती ततो रूपजनहार विचित्रभाग्यस्त
भगवति कृतमभिनिवेशविशेषेण दर्शनप्रसादमात्रपरिपालितैः स्मितजने निःप्रयोजनमेवोपचारांतरं संवा
दस्त्वथायसमसंपन्नसौहित्ये च पुनरुक्तमिवाभ्यवहारांतरमिति दीर्घशिष्टश्च विशिष्टविनयादविनाभूतः संनिहि
तपवस्थले कृतप्रणामं न्यषीदत् अथ सार्द्राभ्युत्थानविस्मकलितमनरीयवल्कलं करकहमरीचिवितनमिवं
दासि स्थिरीकृतमिव करेण वामेन विन्यस्यंती दक्षिणेन च विवृतया विस्पंदमानं विंबाधरं दशनदीधितिकदंब

न॰ क्र॰
५९
46

देवन्निर्तितिरीटधानानातद्दर्शनसंभ्रांतमादरातिशयाभिर्गीतकामेमनस्त्वनिस्थालानावमरीचिनिचयेनदृश्यमानमिते
वविरकालनिरुद्धायानिर्जिगमिषंत्याः सरस्वत्याः श्रमापनयायकमलातपत्रमिवकुर्वाणानिःश्वाससौरभानुवद्धाभि
र्मिलिंदमालाभिर्गुंजितमिवाणाविधीयमानवाग्देवतानासीरामहाभागधर्मोयमध्याश्रमप्रदेशोयोलोकोत्तराणुभा
वेनभवतासमाक्रांतः कृतार्थानिवनदेवीनांनयनानियेषांविषयतमायुष्मतासमासादितंफलानुबंधीममापितपः
प्रयासोयेनभवानतिथिरुपलब्धः नचास्तितादृशोयाकिरस्यारण्येवासिनोजनस्ययेनानुरूपसत्कारेणांतःकरणंपरि
तोषमासादयेत् दर्शनमात्रेणचात्रदृष्टीनेवास्मिन्जनेऽनुग्रहंतनामावर्तयत्महाभागः श्रुतंमयामधुमालिन्या
नामप्रियवयस्यायावनदेवतायाः सकाशात् यथामहाभारतस्वसुपर्वस्पृहणीयेभारतेवर्षमगधाधिपतिरपरः
वत्सराज दानवभयात्त्राणादेवतारीणांवाघ्नवारिप्रवाहावग्रहोदेवोराजशेखरोममकुमारेणचित्रभानुनाभग
वतोशूलमदस्यपादमूलमुपपन्नश्रुतिनदत्तसारेणचानुपहतशक्तिनाकुमारेणोवतेनकुमारेणोवभवितव्यंमहाभा
गेनेतिममाध्यवसायः प्रादुर्भवस्यार्थकथायामर्हतिप्रवेशंनवेतिनिगद्यविरमत् ॥ सत्तदेवतानामपिविस्मया
याधिनातेलविंडेनेवस्यहसैवसर्वतोमत्वंप्रसरतातेननुनंतेनसंपन्नपरितोषाभगवतिकथंवामहातपसामनोरू
नयोविसंध्यादिमः सम्भवंति तथैवेदंयथानिरूपितमार्यायाप्राग्भवीयशुभकर्मणांवल्लयमेवंविधोविपाकोयेन ५९

भवादृशैरप्यनुग्रहगोचरतामानीयामहे स निचमहत्तममवायेन कालो मनो पिशाच इव तदानीमेव दूरमपसर्पति वि
भ्रमः अथ च महत्संयोगे च ह्लानमिव सहसैव समन्मयतेथार्थम् संजाततृष्णासंगं च संकल्पितमपि बलादेवोल्लास्य
कौमुदी वक्षमदको रकोदरं समाच्छादयन्ती प्रविशति मानसं दुर्लभवस्तुस्पृहा शुद्धमाणो चदूदयेन हारश्च वसन्मका
ल्मकरन्दावशेषो विभ्रमावर्जितः प्रविशत्केन वा वारयितुं शक्यः सरलभावः गुरुयत्नावरुद्धं चक्रकम्बमिव मनो बला
त्प्रविशन्नपि निमिमन्त्रिव विरोधिभिरेव साध्यत एव विवेकः तदियमार्या दर्शनादुत्पन्नासंभावनातिशया मम कर्षकोटि
मारूढा यावत्स्वतारल्याभ्यां सहकृता स्पृहा प्रेरयति मां बलादेव प्रश्नेष्वाशमत स्मावदयं देशो मानुषाणाममविषय एव अ
पापि स्वदृष्टं तेनात्रागमी येन तथापि दिव्यानामभिचारिणा आकृतेः प्रसन्नमेव प्रतिकूलमिति न भवत्येवात्र भवत्या
मात्रपि जातायां न कौतुकाशंका तत्किं वद वंशमेव स्पृहावती स्वरूपयोग्यया भगवत्या गंधर्वकुलमनुगृहीतं उत पद्मा
वत्येव मनोहारिकया ससौकुमार्यागमानया विद्याधरवंशो विभूषितः अथ वा भूमिष्ठयैवेन्द्रपर्वणाभिरूपया दा
नवान्वयो बहुमानमानीतः अथ रोहिदेव यामेव काव्योचितजन्मनाऽऽविभूतानां सनाथितः किं किन्नरवंशमेवक्र
तशाङ्कनिसहचर्यया गुह्यकवंशकुलमलंकृतं उत देववंशमेव जननान्वयेन स्वीकृतं कंदरमालिकया दैत्यान्ववायो
मंडितः अपि चेदृशां खंडः खलु भाव श्मेति शिरोरुहार्थी तदर्थं पृच्छामि विषयोऽयं धर्माधर्मयोर्न तत्र मोलरूपो ऽः

नै॰ कु॰
४१
47

त्वोभावस्तत्वमस्तालोकारमाद्याधीनः स च श्रवणाद्यायत्त इति तावदालंबनत्वेन विषयसंबंधपराधीनस्तत्कर्षापकर्षयो
स्तस्य रूपतः कारणतश्चानेकविधं तत्र प्रायेण कस्यकानां गुणावतिभर्तर्येवाभिलाषो भवतीत्युत्कर्षमिदं तत्र भवत्या
प्रार्थ्यमानोऽपि दुर्लभ इत्यसंभाव्यं रुक्मिण्या इव गुरुजनानुरोधेन तदप्राप्तिरिति तदर्थमपायांतरोपक्रम इत्यप्रवि
चारितरमणीयमेव तथाहि अनुरागस्यानर्हविषयतया सविरुद्धविषयतया वा गुरुजनः प्रतिबंधीयात् तत्राद्यं
भवादृशीनामनाशंकनीयं अनर्हता हि जात्या कर्मणा रूपेण वा स्यात् सत्यपि वा तपसा पितामहप्रथितं शाकटेश्य
नुपायेऽप्यत्र निरपेक्षत्वात्सर्वकारितायामेव पर्यवस्यति द्वितीयं तु विरोधनिरासद्वारा सत्यपि तस्मिन्गुरुजनस्य विवा
हप्रवृत्त्याधायकतया वा संभवदपि विरुद्धरोधनिरासोपायवदपि विरुद्धपरिग्रहवद्गुरुजनानादरपर्यवसन्नत्व
साम्येन तद्दाताद्दग्वा न कश्चिद्विशेष इति न सदुदयाशंकारोहणार्हम् स्वाभिलषितस्य वस्तुप्रार्थनकाम्यया ऽयमे
तावान्प्रयास इत्यपि शिरोवेष्टनेन नासास्पर्शान्नातिरिच्यते स्वाभिमतार्थगुरुजनेन दीयमानया शरीररक्षणार्थं
तपोऽभ्युपगतमित्यप्यस्यायाससाध्यमहत आयासस्यांगीकार इति तदेतद्बुद्धिलाघवम् रहैवाभिमतं कं चिदुत्सर्ं
त्वास्तदसिद्धेनादृशा कर्मारंभ इति सोऽयं शांतिकर्मणि वेतालाभ्युदयः तदितरमभीष्टमनासादयन्त्या दीर्घकालं
तपतिक्लमेतद्गृहीतमिति तु भिक्षुमिवापलायमानस्याशीविषमुखे निपातः सर्वप्रत्याख्यानस्य कस्यचिदप्य ४१

र्थमेवमपक्रांतमितिहृदकृत्वांप्रभातं विस्मयस्तु गुरोर्यथादेवेदं तपस्त्वय्याश्रमकालं स्वधर्माविरोधिनप्रवनतपस
स्तदनुगुणानं हि स्मयते स्मृतिस्मृतीतिहासपुराणेषु स्त्रीणां च बाल्ययौवनवार्द्धकेषु पितृभर्तृपुत्राधीनत्वमेव पर
मो धर्मः तैः कर्मदशापन्नानां नायं नियमस्त्वपि बालयतारणमात्रम् जीवन्मुक्तिदशायां परिवादिन्यादिविष
यविशेषावसक्तेरनुपपत्तेः एतेन लोकसंग्रहमात्रेण तपोर्थस्त्वपि निरवकाशं विहितकर्मणामेव तदनुष्ठानार्हत्वा
त् तपोविषयानुबंधो चतुर्गपम्मार्गस्थयेऽनवकाशो अथ पूर्वजन्मसिद्धसाधनसंपत्तिर्वा सिद्धादेशो वा शापो
वा कश्चिदेवंविधप्रवृत्तिहेतुस्त कथनं विनानवगम्यम् कथयति चानवरतरोदनोच्छूनं तेन यत्नस्थयं हृदय
मकृतविदासंगं महावस्माकर्णयंत्याश्च प्रसर्पद्भिः श्वाससमारुतैः वेपमानं चाधरदलं नयनव्यापारविशेष
गम्या च विरसस्यनुपतातास्यष्टमेवाचष्टे ऽभीष्टं कंचिदर्थं सिद्धिहीनं रस्यमनुपपत्तिप्रतिसंधानसंबाधमनोभे
न किमपि निर्द्धारयति अतः प्रसीदतु भगवती किमित्येवंविधे वयसि तपो निर्वर्त्यत इति न चाशंकनीयं किमेते
न ज्ञातेन कार्यमिति क्लेशयिष्यति हि अनुपेतावणीयवस्तुविषयो यं संशयो निगूढः पाशमेव यावज्जीवं मामम्
तत्त्वदर्शनेन पापरूपमिव तत्कथनेन संशयरूपमपि मम मालिन्यमपसार्यतामिति व्याहारमुपसंजहा
र॥ अथ सा तेन तस्य वचसा पूर्ववृत्तमपि सा तत्तादिवानुभवंती प्रवाहानुसारेण विच्छिन्नप्रवाहांतरेव स

त॰कु॰
४८
48

रित् गद्गदरुद्धकंठतया वक्कमशक्नोद्धियनिर्गच्छदिववेगवदश्रुतिरोद्धुमपारयंती निश्वासोत्कंपितकुचयुगले
स्तथवल्कतयावाइवीरुधविम्बसंती तिर्यगावर्जितवदनपुंडरीका विरहवेदनावेपमानकोकयुगला विषममि
लितस्तथांशुविंबमतिविवेशोत्मलिनीमद्रूपाश्चर्यदर्शनोत्कंठयेवनयनमिलितस्पविस्मयातिशयेनद्रवीभवतो
तरणस्यवारिमयंपरिणाममभिवर्षती अनेकशः स्नानावसरे विलग्नां विंदुसरोवारिधारामिव निःसारयंती तपस्वि
स्थंडिलशयनसममयंतः ग्रामप्रवेशोवर्षतां बलाहकानामासारपरंपरामिवोद्गिरंती भंगपंतरेणजीवितमिवोत्स्र
जंती गद्गदंष्ट्राहृदयस्ततरं अनिर्यदंतंभसधाधाराहृदयमिववदनचंद्रंदर्शयंती उभयपार्श्वलंबमानचामरमिवना
स्तावंशंप्रकाशयंती संसक्तकर्णावतंसकेतकमिवकपोलतलेप्रतिफलितमुक्ताफललतंदर्पणमिवविशद
यंतीनघानिर्भरतरमरोदीत् यथातदुद्वोधकमात्मानं यत्किंचित्कारिणमिवापराधिनमिववशायाश्चिनीयमिवा
मंस्तचित्तभाजः अथसमयात्नुभवाभ्यांमंदीभूते दुःसहे दुःखवेगे धैर्येणलज्जयातदैमनस्पपरिजिहीर्षयाचनिरु
द्यतच्छेधंमुक्ताफलच्छेदस्वच्छेनाकिसलयांतरपतितप्रालेयकणलोदानुकारिणाकामंडलवेनवारिणासंप्रक्षाल्य
वदनमनवरतरोदनोपरताक्षुणीवलोचनयुगलेवाद्रजलंप्रवेशयंती उत्तरीयवल्कलदुकूलांचलेनसंमार्ज्यतद
नस्रोरणमंदीभूतनिश्वासविकारतयाग्रपरुद्धकंठीतदभिमुखीभूत्वाबभाषेमहाभागमहात्मनोजननानपदायक ४८

सेवापरस्य स्मारस्मिकी समदेति परदुःखेदेन जितात्मा संक्रामति हि सखुत्तरे दर्पणो विंबमिव प्रतिबिंबरूपेण सहृद द
यानां स्मृतानतिरिक्तेन स्वरूपेण परात्मसमवेतमपि दुःखं सहृदयजनाय निवेदयिष्यमाणस्य च दुःखस्य मंदीभवि
ष्यतो निर्वाणाभिमानस्य प्रदीपस्येवायमेव स्वभावो यदुद्दामतयैव द्योतनमिति नेह महानुभावेनात्मनोतिक्रमलवो
विशंकनीयः ॥ श्रूयतामयमापातरमणीयो परिणामविरसो कटंकिनः पनसफलस्येव मंदायाममधुरहस्यप
रिणामः अस्ति भगवताबलसूदनेन गुणगौरवोपग्रहेण गंधर्वसार्वभौमपदप्रदानप्रकाशितप्रसादातिशयो दुर्यो
धनबलनिवातकवचकुलदाहधनंजयो विचित्रपौरुषानुबंधश्चित्रसेनो नाम गंधर्वराजः तस्य सुंदोपसुंदासुरयोरन्यो
न्यमथनतिबंधनया भुवनविदितसौभाग्यभूमावप्सरोवंशतिलकायमानायां तिलोत्तमायामनस्त्रोमंदयंति
कानां मडुहितरं मामवगच्छत महाभागाः अत्रैवांतरे विद्याधरेंद्रस्कंदकेतुर्नयनानंदयन् मारांजनलेखया देव्या चंद्रले
खया सह विशिष्टापत्यकाम्यया भगवतीं गुरुजननीमंबिकामुपेदे कदाचित्तस्य प्रदक्षिणायां मातातदाविर्भूय प्रसादतुरगो
दत्तडककलिकाभिर्विहारचूडामणिचंद्रमंडलादाचांताभिर्मकरंदवंतीभिस्संदिकाभिर्विप्रसमसत्तराभिरपांगभंगीभिरि
वस्तपयंती स्वश्रवणावतंसपदाभिषेकयमानां मंदारस्य मंजरीं मकरंदबिंदुच्छलेन तद्वियोगखेदजनितान्बाष्पश्रवता
निववर्षतीमादाय जगदभयदानवदान्येन दक्षिणेन गजवदनकुंभस्थलसमास्फालनसंक्रांतसिंदूररागेणेव स्व

न·क्रु·
५९
49

भावारुणेन पाणिना मधुकरगुंजितया जेन गृहीतवरालतामिव प्रशस्तांकितनप्रशस्तितिशतोवडोज्वलेर्जयशब्दमव
रस्य चंद्रकेतोरादरप्रसारितप्रमोदोत्कंपितकरेसमर्पयामास ॥ सततां शिरसि निधाय तदानीमेवांतर्हितायां
सकलविद्याभ्यर्हितायां भगवत्यां जगदंबिकायां बहिर्निर्गम्य तत्प्रसादसंपद्यातकेभ्योरलितकामः स्फटिकरु
द्दिमप्रतिबिंबितबालनलिनीवल्लभमंडलैः स्फटिकमणिमयभाजनप्रभेणानिदधानः प्रवतन्त्वणाद्विगलितनिद्रोवि
शृंखलप्रमदाईचेतास्तेन स्वसद्मनेदेवीचंद्रलेखामप्यानंदयांबभूव अथानतिचिरादेव तस्मात्कमलांकितक
रश्रीरिवद्रुग्योदयैः प्रशिशिखादीप्तदेहा समीवतप्रसाररैरोलात्कविविधासंचाररहितदैवयानीवदानवाचार्यात्
विद्ययाभिलषणीयादमयंतीव विदर्भराजाङ्गीमात्रीलोत्पलपरिमललालितापांचालीव दहनान्नरादाविर्बभूव कन्या
भवनत्रयललामभूता चंद्रिकेव कं चंद्रलेखोदरात् तस्याश्च समानुरोधेन नामानुरूपे समये मंदारमंजरीति नाम सं
केतयामास ॥ अथातिवहति नातिवहावनेहसि स्नेहसिक्तमानमानसाभ्यां पितृभ्यामपत्यांतरविरहादेकस्वा
होभूतप्रयत्नाभ्यां सम्प्याधिकमाधीयमानोपचारयोरावयोरीषन्मात्रावशेषबालभावयोर्गुणावन्द्रुतं समागमं मन
सिकृत्य पित्रनन्ताप्रयुक्तयोः सहचरीभिः सह सकलेभ्यो भाग्यापिदेवतां भगवतीं सर्वमंगलां परितोषयितुमेतत्प्रदे
शमागम्यापौरुषेयप्रतिष्ठोदारालायपणीसा सालाकारसर्वकं परितोषयंस्मोऽर्दि अतेन साञ्जास्संसमानेवयस्तिद्वृतिःश्री

५९

लसंवादोद्देशिके सामानाधिकरण्ये चेत्यैतैः प्रत्येकमेवसमाख्येहेतुभिर्मिलितैः सद्भिरसंख्येयगुणो महत्सौ
हार्दमदजृंभत तस्य संगेन चात्र चिरतरविदग्धदिवसावसाने चक्रवाकवत्परस्परविरहेण संतप्यमाने
चावां सर्वदिवसीयवार्तानुध्यानेन भाविदिवसकेलिकलाकलापसमाकलनकल्पनया च कथंचिदति
वाह्यातिदीर्घायमानां निशीथिनीमान्तरे व परस्परं संप्रजल्पनानाविधैः केलिकलापैः सार्वसमासीने हैमव
तीपरिचर्याप्रसंगेनातिवाहयां बभूविम भयां समसमयम् अथैकदा रावण इवोपहितपलाशप्रश्नोत्कटो
ह्रासे भीमसेन इव सौगंधिकाहरणकृतमनःप्रथमे नलिनीप्रवेशे कमल इव कर्णिकारचितशोभे हर
कथानिबंध इव प्रकटपाटलिप्रसंगे युवतिवदन इव साधतिलके कृष्ण इव कालीयकाक्रम्यमानसंरंभे
प्रतारक इव जातरूपसंपर्को विदारकूटे मलय इव कृतमालोदयरमणीये कुसुमितसहकारानोकहकु
गत्कोकिलकुलकलकलाकुले विकसितकुरबकोदरासीनमधुकरविडंब्यमानराकानिशाकरांतर्हि
निकलंककलापे अशोकतरुदोहदाभिमुखे वरवर्णिनीजनचरणाभिघातरणदरुणमणिनूपुरारा
क्रियमाणमधुपशिंजितमनोहरतदीयकुसुमावतारे युवतिजनश्रवणावतंसपदापन्नचंपककलिका
नुगम्यमानाविकुरनिकरांधकारदीप्यमानदीपिकाविलासे मकुलव्याकुलवकुलकुले प्रकटितपाट

नक्र॰
५०
50

लापटलपाटवेग्रथितस्थितिकाशुखे किंशुककोरकविभ्रमानशुकतुंडिपांडित्ये मधुमधुरमाधवीविथी
यमानषट्पदबंधयसंबंधेबंधुजीवाबंधबंधुरे वनलक्ष्मीकनककर्णिकारमणीयकर्णिकारे सिंदुवारसं
दर्भसंदर्भेकुंदकलिकाकलितवनदेवीस्मितविभ्रमे विश्रुतिप्रादुर्भावे सुरभिमासे विरहविधुरविदेह
नंदिनीसहचरीभूतलंकोपवनाशोकलतिकाप्रवालपरामर्शिणि लवंगभंगसौरभभोगीकातिरिणि
निविडितद्रविडकामिनीकपोलफलकपुलकप्ररोहेमलयजोन्मलनमिलितपरिमलशालिनि जर्ज
रितमत्स्यनिर्जरेविरहपांडुपाण्ड्यवधूगंडमंडलावलंबितालकलतातरलताविधायिनि आंदोलित
ताम्रवर्णीतटवितताम्रपर्णीसमास्फालितकावेरीकल्लोलजाले कार्णाटिकारतिनाटिकासूत्रधारे
पंपाकल्लोलसंतापापहाभाविनि गोदातरंगोदारसीकरशालिनि मालवीकुचकलशालंकरणनिधुव
नश्रमवारिबिंदुमयमुक्ताफलजालकापहारिणि कुंभसंभवतपोवनावगाहनायिगतयेवाग्निहो
त्रधूमलेखयासत्यशिखरसंगादभ्रागतयेवबलाहकलेखया मलयपर्वतान्मानवमनसादूरसरंमेव
विरहिनिवहमोहनदृष्टसामर्थ्ययाऽस्मितभुजंगनायिकयाविध्वंसवंधलग्नयेवगंधसिंधुरगंडस्थ
लदानजलदृषम्रवपरया बलादाकृष्यमाणयेवमानिनीमनोमानलोहशृंखलया सौरभातृसा

५०

रादवलग्नयामधुकरमालयानुस्त्रियमाणे केरलीकेशपाशसंचारिष्वनुभूतकृपाणपत्रवनप्रवेश
वैद्रचंद्रमुखीनाभिमंडलप्रवेशेषु प्राप्तपातालगुहांतर्भावे महाराष्ट्रवरारोहानिवहवलीरुहावरोह
णेषु समधिगतगिरिशिखरपाते प्रियतमपरिरंभपुलकितलाटललनाकलेवरपरिमलनेषु साक्षा
त्कृतकंटकशयननिवासे कार्णाटकामिनीकर्णावतंसकेतकीकिसलयाकलनकलासु समासादि
तकरपत्रपाटनप्रयासे विरहितविरहनिवर्हणजनितपातकविपाकमिवानुभवति यामश्चाकलित
स्वेलाचलकल्लोलिनीकलकलोल्लासे चंदनवनरवपरिशीलितमलयमेखलाकलापे वर्षासमयर
वविहितदर्दुरस्वरबोद्धमेनीललोहितरवस्पृहाशिशिखिकरमंजुललाटंगनेरामसेमश्चावाक्कि
तचंदनगंधमादनसङ्गावेसमुद्धतरंगरवप्रवालोल्लासकारिणि हैहयाधिपताविवावगाहतोमि
तेरेवाप्रवाहे दशास्यविश्वोपहितमाल्यवदनुसारेदेवकीहृदयइवप्राप्तसौकलिकांतरेतापस
इवविहितप्रस्तवाणास्वानुपरिचयेकेसरिणीवरयस्कृवितकेसरे ग्रहत्वादद्वीवयतमहेंद्रागमनर

त॰क्रं
५१
51

लभावेवलाराविववलात्कृतगौतमीसमासंगकेलौ हनीवमद्मसदारामासंगे वालकृसरवकदंबा।
क्रीडाकृतामोदेनलसेताविवोपरिशदेवकृतसागरतरंगपरिषंगे किरातश्वमातात्कृतस्र्दलव
हनविहारेचंद्रमसोवविश्रुकदूदयंकवलयति कलयतितितिवलयमलयमारुते निम्नवदेव
पर्यायसमर्यादिकमार्योपचारंक्रमार्योवनीयकामनीयकदिरत्नयावशाम्पनीयमानाःसमा
वाभ्यां यथानिजस्पृहंविजह्रुः अथविषयसंवादस्पस्पृहाप्रवाहहेतयाहृरमतिक्रामतिदिङ्गदारस
संताने अयंमंजरीरजोविच्छुपिततनौरभातृवंयिमधुकरप्रारब्धप्राकृतरूपकठुहूकंठकुहरितम
नोहरशिखरः सहकारतरुः पथज्वलदुल्मुककलापप्रमकलुषितमनश्चकोरकचंचुचुंब्यमानकोर
कोशोकानोकहः अयममंदनिस्पंदमानमकरंदविंदुसंदोहसंदरःकुंदनिकुंजः इयमसाधारणाट
भ्रमभ्रपनिरुद्धथवलभावामाथवीलताइयमालिलितत्रायसमालिह्यमानसमनस्कमधुपालिमल
कमालिमशालिनीनवमालिकापालिः इयमियमत्राभिहितस्पृहाग्रहसहकृतरिरेफालिसमास्फालि

५१

ताशेफालिका पवनतमालमालांतरालकृतालयतया कोरकसंचयकंटकितः संपादितशंपाभ्युदय
संपच्चंपकपादः अयं मकुलसंपद्वशंतमधुपदविधुरवधूकपोलमधुरभावो मधूकतरुः अयं कंट
कग्रथितचरणो निश्चलशिलीमुखव्यग्रहणो लोलवल्लीमुखोवलिविरुध्यमानकंटकविटंकरकृतचमत्कृ
तिरंकोलद्रुमः पवनविमर्दसहनतया चिरमपेतम्लानिभिरलंकारो वितैः कुसुमैरुपहितचिरंटिकाप्रीतिः
कुरंटककुटः अयमसौ निस्समसौरभतया गत्य निवर्तमानैरस्मैः स्वभ्रमादभिमुखीभवद्भिर्भ्रमरभारैरस्मृतप
रिसरप्रवेशनिर्गमो वर्णिकामात्रसारः कर्णिकारकः इदं कुसुमपरागासिकतिलंतकतलं अयमवि
रलदलांतरालयोग्यपवनप्रवेशोऽनवकाशितांशुमदंशुजालो वेतसलतामंडपः पवनकुसुमसमूह
निरंतरोदरन्ध्रवधूममलिनो मधुकरोपजीवनीयो बंधुजीवकः अयमंधकारमेचको निरस्तवक
शोभस्तवकशोभनो लक्ष्यमाणानवलल्लदंतरपारंतरिहमरशोभनिहृदयगुच्छः ॥ कु
वलयावलिवलयावलिभिरलिभिर्योन्मरलिताभिराकलयन्ति कोकिलकुलं अंबुजमखिलं तु।

श्रुदिमग्धकीरमुखकीर्यमाणाङ्कचालंकरणा नीलोपलामिव भलीलोपलापिनीनाकलयसि मुक्ता
वलिमुक्तावलिसंकटात्स्मरकादिसमंजसयमरकाश्मंजरिग्रहग्रहिलस्पशायकशोशायस्मरसमंज
रिमंजीररसितानुसारिकलहंसकुलवारणाय कलहंसककुलाकिमसिजलधरपियामाथापि
नीमत्तसरकथां विहङ्गलनिशीथिनीमिवतमालवीथिकां ॥ कुंदकलिकेकलिकेलि
रसादपसरंती वीरुधानिरुद्धासि किमिति कोपतरलतारकंभ्रुकुटिमंगुरभालेचमां निभालयासि
वनमालिके मालिके पतितं तमालपत्रातपत्रलीलेशिथिलेकुंतलकलापमपसारय ॥ ॥
शिखंडिनि खंडितविवाधरा पिकरवर्तिना शुकेन कथया शुकेन नाम ननावबुध्यसे ॥ कु
रंगिके कुरवकतरोरेवैष देवात्समासादितो यं भावनोद्भावितवल्लभविभ्रमात्परिरभसे ॥
वकुलमालिके दृ.दयमेवा कुलमालिम्यो निगूहसि मन्ये भ्रमनयनसंचारात्स्मितमीयमान
मानसविकारा कलयापि नाकलयसि बाष्पं ग्रासयजानतम् ॥ ॥ ॥

रमेवं विधैः कुतूहलबहलैर्नर्मोत्रबंधिभिरालापैरुत्पन्नपेशलपरस्परस्नेहसस्नेहार्द्रसारेण विहरंती सर्वास्वदेवादहं समा
नविषयकाकोदराद्ग्रशोथादशङ्कितसहचारयावयस्याकलापसार्द्धमम्बतमेदिग्भागमपश्चमगच्छं तीरतरुपवैकी
भूतमिव वार्षिकबलाहककुलं तेजोमायान्नष्ठेय मिव तिमिरस्तोमं कालायसभ्राकारमिवांधकाराणां सम्मुदायतताप
त्रमिव काननकुंजरकुटं भूमिपतितमिव शारदं तत्त्वैकदेशं सार्वदिकमिव घनसमय निशीथं निरंतरलम्बविटपच्छ
न्नभागं तमालगहनमद्राक्षम् प्रविश्य च वनपरिभ्रमणखेदेन परिश्रमेण तदवलोकनजन्मना बालभावबहुलेन चक्षु
तरलेन कलेवरे चांतःकरणे च युगपदेवहृद्यमानेदंगम्भतरदंगम्भतरसभिनिवेशेनाभरणमणिकिरणप्रसार्यमाण
तिमिरेण मार्गेणादूरतरमपक्रान्ता किंचिदिव संजातसाध्वसाजीवनसद्भावे पितृगर्भवासमिवानुभवंती प्रवेशावधेर्देशास
म्यांसं विप्रकर्षं वितायकुत्र चित्किंचिद्विरलदलांतरप्रविष्टतनुतरतरणिकिरणशलाकाभिरलंकृतपर्यंतभूमिंसंनिहिता
मवगम्यजातविश्रंभाऽभिमुखेनैवाधुनानिर्जिगमिषंती तदानीमेवाहमनर्घ्यरमामार्यामथैवं समपहितां जनवत्स
लनयनव्यापारभ्रंगविभ्रमभूः मदयति कमनहृदयं मदयंतीोदृश्यमानेयम् ॥ अयं तमालगलमध्यवर्त्यानेनवदतः संयो
गविरहानद्विषयकवादम्पाभाववंतमात्मानमेवद्रष्टांतयितासभिन्नस्य सविषयकवादर्शाभावेनुमीयमानेपि विय
मानेच तस्य शाद्वस्य च रुचीयतात्नुमानेरागवशादारोपितजाहार्यभ्रमाणामाणपत्रानं परिशिष्टस्य शाट्टनिष्ठैव जनामात्रमितांत

त·कु
५३
53

हिंसं स्वनाम संवादास्य वीजनं संनिधानशंकिनी परित्यज्यामि मुखमधानं दक्षिणभागेन पुरस्तादुपसर्पन्त्या कलावत्या पाणिभ्यां
मभयपार्श्वप्रेरिततमालदलया विहितमार्गा तस्मादतिमलीमसान्तु मात्सौदामिनीव वारिधरोदरान्निरगां। निर्गम्य चेतस्ततो नि
रूपयन्ती सखीजनमनाकलय्य किमिदमिति व्याकुलहृदया मदनभिमखेदिम्हारकचनतरमाधवीनिकुंजान्तरितयोरदृश्य
योः कयोश्चित्पुंसोः संवादमश्रौषम्॥ वयस्य लतामिमां मदयन्ती रूपकेण रूपयता न कौतुकं महन्मनोज्ञा वितें कथयतां पौरा
णीकीमायंतनःकथां कालकला चेयं निदाघदारुणा विश्रामयोग्यश्चायं देश इति अहमपि तदा कर्णजातप्रवृत्ति विसंवा
दापि कमनीयकथांकुरितकौतुका बहिरेव निलीय तावदस्थाम्। अथापरस्तत्र जलधरस्तनितगंभीरेण स्वरेणापरितो निकु
ञ्जवर्तिनो मधुरानुकंधरानादथानोः दृश्यमानोऽप्यपरिचीयमानोऽपि मदीयं श्रोत्रमिवांतःकरणमपि कयापि रसेनेवाकांडे
दयिताप्रणयामृतेनापरिमितेन स्तिमितयन्नुद्वेलयंश्च विस्मयवारिधिमयुपाश्रितविटपविगलन्मकरंदसीकरकैतवेन श्र
मदनाम्बुविप्रुषमिवातिस्थूलावकीर्णत्स्रजन्तीभिर्विस्मयविशेषविकसितानि लोचनानीव कुसुमानि विभ्रतीभिर्मंदमारु
तावेल्लितोपरितनविटपतयोन्नमांगानीव विधुन्वतीभिर्वनलताभिरिवाकर्ण्यमानो मंजुतरमधुकरगुंजितमिषेण दृश्य
मानाभिर्वनदेवताभिरिवाभिनंद्यमानो प्रतिस्फुटपदेशेन समविहितगुहाभिरिवानूद्यमानो विषयैवेलत्तापेन भवातकु
लकाभिर्निकुंजदलांतरमात्रप्रकाशितमुखाभिर्दिग्भिरिव स्मयमाणां कथां कथयितुमुपक्रांतवान्। अस्ति शयिवांप

रमणावनं मवतारस्य ब्रह्मभुवनस्य जननस्यानिव धर्मस्य सतमिव मतस्या विच्छेदरस्वक्रन्तस्त्रगस्यश्रेणानकप्रभृती
नां महामुनीनां माश्रयो विविधद्रुमखंडरमणीयं नैमिषाभिधानमरण्यमस्यापि यः कोशक्रमममयतनस्तरुखिप
वनसंमिलितपल्लवाद्रुमाभगवंतं तदर्थी चमूपतिरुमानस्य हरजियांसयावत्रनिर्माणायतनलोकस्य कामस्य पाकशा
सनस्य स्मारयंति स्तराणातपोधनान् कदाचिन्नवतीर्णो माधवे मासि कुसुमितासुमितासु युवतिष्विव लतासु सर्वजनो
न्मादके समये सौंदर्यशिल्पिनो विश्वविदितप्रभावस्य रविस्य सुरस्य विश्वकर्मणो दुहिता केवलेन लावण्यगुणेनैव वि
दिता वयवसंनिवेशा रतिरिव गृहीतावतारा सौंदर्याधिदेवतेव मूर्तिमती यौवनसंपदिव संचारिणी चित्रांगदा नाम
पट्टतया सहचरीभिः सह सलोकसंपदिव वनं दिदृक्षमाणा तदुपागमत् तां च सरस्वतीतीरे लतानिकुंजेषु विश्र।
ब्धं विहरंतीं सुचरितानुकूलदेवस्य सदेवस्य तनयो राजा ऽज्ञाकृपाणीयम्यायेन तत्रागतो द्वितीय इव मीनकेतनो द
यो रेकीभूत इव नाम सत्यो गृहीतजन्मांतर इव उद्भवाः स्रग्यसंततो ददर्श परस्परदर्शनादनवहितो नाम मुहूर्तमेव च
तयोर्विशिष्य विषयत्वानानपतोनादृतप्रत्याख्यानावमानकृतो ऽनवेदित संभली मुखोन्मोन्मनकृणगोरवो
नंगीकृत गुरुजनगौरवो नालोचितमत्यवायो नाकांक्षित प्रपंच उपायांतरैरव्यवहितो ऽवेहलित सहचरी समूहो
धारावाहिकः समयक्रमानपेक्षी कोप्यनुरागानुबंध आविरभवत् येन सा तदभ्यर्थनानंतरमेव पितरनुरोधेन

त.कु.
५४
54

वार्यमाणापिवयस्याभिरगणयंतीदृष्टादृष्टविरोधैःसहतद्वांसितद्दृशैवभूत्वातदभ्यर्थनांनातिचक्राम । अथकृतात्र
मतावपितस्यांमनगनुभूतसवेपथुस्तस्थौस्वरशिल्पिनास्यातिक्रमनिबंधनेनक्रोधेनयस्मादनादृत्यमामतिक्रम्यचपुरा
तवैकस्यैकाधर्मस्यातेन्यमार्गेणावतिष्ठनवत्वसितेनविवाहोभर्त्रायोगोवानंतेभविष्यतीतिवाचिकमादृतायांतत्क्षणेना
देवीसरस्वतीविश्वामित्रवाक्येनवशिष्ठमिवतंराजानंत्रयोदशयोजनोत्तरंतरंगैरपजहारस्मातस्यस्थानपहारेणराज्ञ
स्यापवाहनेनसभाग्याविगर्हयंतीस्मरकृतोदेवात्किंतोपनिपातयाडुर्निवारयामूर्छयाहृतचेतनाभासीत् । ततःसंभ्रमा
दितस्ततःप्रचलितासुतनयातीकाशकाभासुवयस्यासुदैवादागतचेतनासासरवईकिंकन्यादेहस्यासमेवतत्त्समयन्या
य्यंमन्यमानानन्यापेक्षामतीसरस्वत्यामेवत्मपातयदात्मानम् । सापितस्याःस्नावच्छिन्नमपिप्रियतमसंयोगंक्रोधाद
सहसानेवमसंगवेगाच्छिन्नोगहागोमत्यासहसंगमयामास । सापितस्यासहसमसहतानेवतथैवप्रवृत्त्याप्रपदपादपे
विपिनेपातयांबभूव । तत्रचप्राणान्परिजिहासंतीयदृच्छयानभसिसंचरतेनजनसंतोशुद्ध्यकराजोवतीर्यसोजन्मादति
बंधनबंधुर्दयार्द्रहृदयःसमाश्वास्यभद्रेमैवमात्मानंहासीःप्रतिपद्यस्वयमुनातीरेभगवंतंश्रीकंठंततोलप्स्यसेऽभी
प्सितमितिसमाश्वास्ययथाभिलाषमगामत् । साचसंजातप्रियतमसमागमप्रत्याशायथोद्दिष्टदेशंगत्वादिव्यहृद
दातोदितांनदीमिवसमदायनमापद्यस्यंदमानां नीलोत्पलपलाशमालिकामिववसंधरयासहृदयेधार्यमाणां

भागीरथीविरहदूनस्य विहायसो द्रवीभूतस्य कैश्चिदवयवैरारब्धां तन्मिलनाभिलाषेणेव वहंतीमिवैकां मूर्तिम् उन्नत
समधिकश्यामसाधर्म्यां तिमिरसंततिमिव तत्कन्यारूपेण परिणतां अनंते संसारे परिवर्तमानानामनंतानां जीवानां क
र्मलेखनार्थामिव परमेश्वरस्य मसीद्रवसंततिं अंतर्गतकालीयकहालाहलानलज्वालाजालविकारेणेवाच्छलम
लेमालिन्यमापन्नाम् सारस्वतसरित्स्रोतोभ्यो निपीतां हरिदश्वोदाहृतितिमिरसंततिमिवाह्नदिननिपीयमानतमःसंस
र्गेणमालिन्यमापन्नां यमस्वस्रतयेशानकालस्वभावां सर्वतःप्रतिफलिततीरतमालसंतानानामिव कस्तूरिकोदकमयी
मिव कज्जलजलस्वरूपामिव राजजंगरसतरंगिणीमिव बलाहककुलकेलिमिव निशीथिनीश्रथवीथीमिव नीलो
त्पलवनिमिव पराशरज्ञासादप्यापिष्टनीहारनिवहमालिन्यां जलमयीं धूर्जटिमूर्तिमिव कंठतटकालकूटकांतिसं
तानेन स्वच्छतया सर्वावयवसंक्रांतेनाकलितमेचकभावां क्रीडत्कृष्णकायप्रभाभारेणेव प्रसारिणा सर्वतःपरिदितां
सती विरहसंतप्तहरदेहसंबंधेन श्यामाऽसितभावां मिव सर्वावाहिनीं अनवरतधाराधरश्यामलितदिग्विभागां मूर्तांश्रा
हयोधिदेवतामिव वहंतीं अनिलांदोलनाडह्लासिझिल्लोलकल्लोलजालैर्विहायसो नीलभावमिव भर्त्सयंतीम् तरंग
वेगोद्धतैरभ्रगगनोन्मुखैर्मुक्ताफलावदातैरुदबिंदुभिः स्वसिन्धुश्रोत्थितानां पापपरिहारस्वर्वकं स्वर्गगमनमिव दर्श
यंतीम् कल्लोलमालानां परस्परास्फालनेन स्फुटीभवद्भिरिव स्फटिकरजःशोफैः फेनपटलैरशेषतीर्थानां पावन

न·कु·
५५
55

भावमिवोपहसंतीम् अभ्रभ्रममिलिताभिरिव बकावलिभिरलंक्रियमाणां कारंडवमंडलमंडितां अप्रमत्तदात्यूहरहकल
कोलाहलां जलदभ्रमाकुलनीलकंठकुलक्रियमाणां कारंडवमंडलमंडितां उत्तांडवपांडित्याम् शरद्गगनमतिमिलितरा
जहंससंसदवतंसां अविलम्ननिजनमाननीयां महापातकनिवहापहारिणीं भगवतीं यमुनामपश्यत् ॥ तत्तीरभुवस्य
महतो मनुष्यसंचाररहितस्य यामुनजलसेकोपाधिकनीलिमशालिभिरिव निविडदलच्छायैरनेकजातीयैरनोकहसमूहैस्ति
रोहितमहीतलमनन्नमातंगगंडस्थलकंडूमिलितमदोदकसौरभिगथाहूताभिर्महापादपपरिसरेषु बद्धमंडलाभिर्दिगंतर
तिरोधायिनीभिर्मधुपमालाभिर्नभस्यपि समारभ्यमाणेतरयमुनाप्रवाहस्य वीरस्येव कृतसिंहनादस्य क्रौंचाचलस्येवांतर्गत
सहायसहितमहिषस्य हृंदावनस्येवेतस्ततः संचरत्कुसुमारदेशस्य नंदनस्येव हरिसंचारोचितस्य विपिनस्यैकदेशे केतक
परागपरंपराभिर्गंगातरंगात्रसंगतभस्मस्थलिभिरिव तांडवरसोद्धूताभिर्ध्रियमाणस्य सिंडवारस्तवकैरुज्ज्वलतरैरदंतैरि
वस्वर्यमाणकंदमूलकैर्मुक्ताफलैरिव कीर्यमाणस्य पवनोद्धूताभिः केतकदलद्रोणीभिर्धवलपताकाभिरिव सर्वतो मंडि
तस्य देवतायतनस्य प्रविश्याभ्यंतरं भगवंतं स्मरारातिमिव अनंजमाननीयं मज्जरामरमपरिमेयमकुंठसामर्थ्यं श्रीकंठनामधे
यं प्रणम्य परिक्रम्य च दक्षिणतो निलतनानीललोहितेनेव स्वयमुपयुज्यमानपरिमलस्य तत्स्पर्शादिव कंटकितस्य खर
तरकपिकरुहोल्लिखितफलभरनम्रस्याम्रतमस्य विलसतो मूले समासीनं परां प्रणामसमसमयपल्लवप्रायाशशिरो खरचर

णानलेवेतरवैडूर्यचंद्रिकयेवतन्मारिजालान्तस्वज्योरज्योलेखयेवोज्वलतरयामसंपूर्णद्रिकयामंडितभालतलं अनिलरयभ्रमंजि
तानिलपस्पपतौसानाम्नवेशमलममानाभिस्तत्यतितिनिथितयेवतत्रसंलग्नंस्यकेतकरज्योराजिभिरुपरंजिताभिर्मंदा
किनीवारिसीकरविभूषिताभिर्भगवंतंभवानीपतिमिवजटाभिर्भ्राजमानंहंसाजिनसंवृतमंगंनीलजलदांतरालहृति
मिवसहस्रकिरणंस्थाष्टीपितिमिववस्थामवतीर्णंजातवेदसमिवोपानतापसवेषंभगवंतमतत्पजमेवदंशचक्रेत
यामिवादितोत्रपुष्कयानिवेदितसहस्रांतस्वसमहातपसीव्रतधनः क्रोधाद्यपर्वशपश्वोद्देयस्मादमंगमनेनवित्रुथा
पमेनतेनैतावत्यपिवयसिवरायतनयामप्रयच्छताप्रस्तुतेयमभिमतयोगंप्रपतिर्हाष्ट्वानानपराधैवशमातस्मादं
गीकरोतस्रवगभावमितिवशाम्नाविश्वकर्माणंवत्सेमाविषादंकार्षीः गच्छचक्रकुतमंगाद्यापिसंगोदावरं तत्रसक
लभुवनमहनीयमहामहिमानंहाटकेश्वरंहरंसेवमानानातावदास्यावमत्रापरालिसंसः कन्याः समायांति ततोभवित
वंसमेहेवभवतोनांस्मेहेवविवाहमहोत्सवेनेतिविसर्ज्यचिरंगतं नसोस्तिकश्चिद्दिशोग्रेषायचक्रमस्त्रीरजनीच
रोवा इदंहिडः लैमगच्छावनेत्राः संमार्जयेद्यः सपराक्रमेणेतिविलिख्यश्रीकंठायतनेन्द्रोकेविर्विपितितापाकवो
लीभूतमानसोपयोस्त्रीमहानदीमगमत् विश्वकर्मापितदभिधानसमनंतरमेवयष्पांतिविवमिकदृष्टानिकेषुत्रिदि
वनिवासनिवंधनेषुकर्मसुवलीमखकलेवरोहत्रमानिवपरिभ्रश्यमप्रनलाददप्रतालतमालमालरशालिम्याः

त॰कु॰
५९
56

शालाः किन्यास्तीरेपपात तत्र च मन्दयोः संभ्रमयमभिव्याप्य कोपेयात्रुद्रुपयाहत्या वर्तमानो यातविज्ञात्वगौरवाभोगे नावगीतमं
दराचले कंदरमालिनं नाम दानवेंद्रं मंदिरमिव सौदामिन्या कमया त्रिभुवनरम्यया नुगम्यमानमालोक्य तामपहर्तुं हृतचे
ट्टहासेन क्रोधादिरितमयावहाट्टहासेन महास्वरेणानुबध्यमानो निर्वाहममसमानो हिमालयपरिसरे गत्वा श्रीकंठदेव
नेदेवव्रती निक्षिप्तदानवेंद्रावरुद्धयायामिव कालिंद्यामेव दुर्निवारवेगायामापगायामापतत् अथ विहितनदुभयान्वे
षणोऽन्यतरस्याप्यनासादने नष्ट हृदितं कथावशेषामवधार्य निजालयं पातालमेव प्रयातवति अमंदरायामुमालिनि कंदर
मालिनियमनयाहृतरमपवाहिनीयदत्तयोन्मज्जतामन्वेष्टकामस्तुष्टान्तस्तविप्रशालदर्शनेन मज्जनगृह्यकेंद्रमंतरिते सं
चरंतं मज्जनं नाम विज्जतावमानप्रसंजनयोगपनतयादानवेंद्रं दृढहितैः प्रतिरूपमतयानन यथावेदवत्यानुभूयमानसह
भावं हिमालयमानो ऽयंतमाऽऽपदोषेणाश्रीकंठायतनेविस्मृत्यादानवनत्रैयेव सामना स्वार्थमानीतेति श्रांतनतरान्माता
स्वपादितस्तराद्रवत् तस्यांतमदयंत्यादमयंत्यामिवशावरेणातेनकपिनोपादानमिच्छमाणायामेभयातिरेकाद्धिरएव
त्योनामस्वोतस्यांनिपतितायांमवधारिततन्निधनेचस्मगुह्यकेंद्रोजनाचलेगत्वाप्रतेनैवसमयंगमयोबभ्रवमदयंती
तनयाहिरावतीमहावाहिन्याप्रवाहवेगेनहृततरमयवाप्समानादेवादवाम्नीरम्भ्रमितावतापायासेनदेहमजरहतः
रवोत्याणानार्हयंतीसकृतकुशलप्रजेकोशलदेशमामाघतादशेनासाद्यमानाडःखेनगमंतरविरहादहानिकानिचि

कृच्छ्रीमरकतमणिसमूहमिवपद्मरागमिश्रितंशुककुलमिवैकत्रपुंजितमातामापत्रंवदरदलनिचितंहरितमदसंबंधेनदि
शाद्वशाखोभिस्तिरयंतमस्तच्चशिखरेनयाप्रष्करद्वीपवर्तिनंन्यग्रोधमिवस्पर्द्धयाततएवदिदृत्तमाणंसंवर्तसमयव
टसंघर्षेणेवांतर्गमितताप्सबालकंमग्रयामसंवरतलेसमावेशानत्रुरूपमिवमत्वारसातलाभिमुखप्ररोहसह
स्रैमहांतेरोहणमहीरुहमपश्यत् अथमवशाविवशानयाचहिमगिरिगद्धरशिशिरांतदीयामेवच्छायामाश्रितस्समा
सीनातिर्यग्दृष्ट्वैमथस्ताद्वकौतकोनरेलेवल्कः प्रक्षिपतीतदीयामसृतमांशाखोमाश्रितस्वर्तमानंसंवर्तजातवेदसमि
वपिंगलजटाजालज्वालाकलापमातपप्रवेशानुचितमपिवटाभ्यंतरप्रदेशंविभातविभावसुप्रभापिंजरीतमि
वसंजनयंतमनुभूतच्छायासुखेनयातदनुभवस्पृहयातदंतः प्रविष्टमिवभास्वंततेजः संसर्गस्पृहयालतयेवांत
र्गतास्यतमशाखेयागृहीतंपंचाग्निकमपितपसांसर्ववेदानांतेजसांचपारेविद्यमानंबालकंतापसाकारसंदीना
यदृच्छावशात्सयुकश्चाब्दातेनापिमहात्मनेक्ष्वेतधनजसमानयोरंकेनविहानेरणावलीयसानिर्भर्त्सनाकांदर्पवद्धोस्मिग्र
सिहितंचतेनमहर्षिणाप्रागेवपंचवर्षशतानिवर्द्धनमनुभविष्यसीति अपिच दृष्टतांवदशाखयासहजमदानि
वध्याप्यिपरितुष्टेनमैनेवदशादिग्व्यापीकेनचिदनुष्ठेयोवज्रमयः पंजरइवकृतोयंलतायंत्रपाशाश्चेषाममवार्ता
भवतीपुनः काकुतोवेतितेनोक्तारितास्कृतानुयोगाचजातविस्मयावभाषे भगवन्नहमस्मिगुह्यकाधिपतेरंजनस्य

न·कु·

५७

57

प्रह्लाचाभिधायामप्सरसि संभूतामदयंतीनाममंदायतिः कन्याउतत्रमायायामेवसथि किलमङ्गलोनामसमहन्तौ
कालिकविंतानोमहर्षिर्नियतमनयामहाराजमहिष्याभवितव्यं किंतकुमारभावेशभवनीयोमहात्मनेशायश्मारह'
तडनरमेवदिव्यानांडंडभीनांनिनादोद्गमाणांचक्रसप्तमवर्षमाविरभवत् येनान्वेपितडमौहळनरग्रामामाणिनिश्चय
भाजनमभवत् श्रुत्वाकपिञ्जलोपदवसमंतमप्यालपत् अथवालेनाप्यबालिप्राबुद्धिशालिनाजाबालिनामहेनि
यतंसमानेहैतकेननवममवयसनेनसमाननिवर्तकेनापिभवितव्यं तत्पयाद्दिवैवसरतस्यसमारंभ्लोनसिनी त
नीरस्थंभगवंतंश्रीकंठमर्चयितमुपसत्रस्यतपोनिर्जितसकलभुवनस्यभगवतस्त्वानतरुतध्वजस्यसकाशेसर्वविदं
स्वकीयंतथामदीयमुदंतजातमावेदयमपवासंश्रयेयंश्रेशयिष्यतिद्वयोरपिमहातापहेतमापदमिमामितिसमादि
ष्टादिष्टानुबंधेनसर्वतथैवान्वतिष्ठत् ऋतध्वजादेशाच्चतथैवचिरंसंजातमत्युयादेत्पतनयथादेववत्पासहतमेवभ
गवंतंबालेंडशेखरंसेवमानातस्थौ अथऋतध्वजोजाबालिस्तमवधार्यतमुन्मोचयितकामोगत्वागणागरीयसींतं
नगरीमयोध्यांसर्वधर्मघनाकुलमतिमित्ताक्रमर्थयिताप्रकृतकर्मसमर्थंशहात्वविधिपारदृश्वानंशङ्कलिसंतंतदा
त्मजन्मानतेनसहतंप्रदेशमागमत् यत्रानुम्नोप्यपाशजालांतर्वर्तीजाबालिरभवत् अथसपेत्वाकःशङ्कनिरुक्
निष्ठोयत्रर्विद्यायांविधाययथत्रारथिमंतहुतायंत्रजालमप्रतीपंचकर्मपंचभिस्सहायनशौतेस्तत्कार्यमपार्यपौरुषःसम

पारयत् ततो बालस्य बंधने छिन्ने स तस्य जनेन सहतमेव रोहणमधिरूढस्य शाखोतो जटावंधं त्याजयित्वे विरहितवद्ध्मया
सोप्यनासादितप्रयत्नसंवादो राजपुत्रो वरुणात्समादमन्यम्योरुषेव स्त्रीहीतोः परिहीणप्रभावैर्मार्गणैस्तां शाखां त्रि
धा विच्छेदयन्नावालिस्त्वतमन्यथभागं जटालग्नमेवोद्वहन्नवरूरोह रोहणशिखरात् अभ्युवादयतचतानम् अथ श्रीकं
ठायतनएवावतिष्ठमाने देवपत्नीमदयंत्यौ कदाचिदागतेनाधिगतनीरागतेन सहपुत्रान्तः कर्णानांकुरितकरुणेनान
मिहितमप्यालवेन मुनिनागालवेन सार्द्धं जनकातिरेकार्तिकीलितद्वैदोकार्तिकी स्थानार्यमथमंडः करावलंबणं शुष्क
राद्यौ श्वकरारणमीयतः सततीरभ्रमावेशावस्थाप्यान मिडुस्यन्यस्यकदानवेंद्रडहितरौतपस्विनामनमोमध्यमंशुष्क
रमतिदीप्तवपुः करकलितकुशोमनाक्तस्मश्रुवक्रशात्ररकुशात्रुभावोभगवान्गालवोऽवजगाहे श्रुत्वावचश्रवणीय
चरितस्तत्रमत्स्यंप्रतिमत्तीनांसमालापंकन्याद्वयेन ससममणप्रभावो यज्ञालवोजननसमाजमपाजिहीते. तयोरंतरेपि
सहसंचरतिप्रियाभिर्नातिक्रमो भवतिभातितिरश्चिकश्चित् ततस्तत्रापिकृतपदां किंवदंतीमेवं विधामवधार्य
वहन्मंदान्तमंदानुशयः परिजिहीर्षन्नस्य कासंनिकर्षमहातपस्विपरिभ्रांतिशयादात्मनः पुण्यपतातिशयं प्रार्थ
यमानेनेव पुष्करेण वहिर्भवितमदीयमानावकाशो महायोगबलसहाये विहायोमज्जनार्हमपि समयं निमग्न
एवातिष्ठत् अथ निर्गमायां यात्रायां जनविरहात्सावकाशेषु सरस्तीरप्रदेशेषु भगवदागमनं प्रतीक्षमाणयोर्देवव

त·कु
५८
58

तीमदयंत्योरवतिष्ठमानयोरितरस्मिन्निकटे तटे हाटकेश्वरयात्राप्रसंगादागतायां चित्रांगदायां तज्जितासयावर्तमानायां
काचिद्दिव्यकन्यका तस्याश्च सहायतामसहमानेवं वैश्वकर्मणीमभिगम्य विदितवृत्तांता सतीतदनुशुक्तासवृत्तांतं निवेदयां
बभूव अविग्रहमस्मिन्नेव रासरजमविदितविक्रमस्य पर्यस्माभिधानस्य गंधर्वस्य कन्या जननीचमेहूताचीनाम निराकृताचि
रंगुतिष्ठ विरमस्वः साहमेकदा यदृच्छयोदयगिरौ विहरंती काकतालीयमिलितेन वलीयसा केन चिद्दलीमखेनग्रयिदानवें
द्रहरितदेवव्रतिमयाश्रीकंदवने विमस्तात्वं केन पुनर धिरोहितास्मि स्वर्गमित्यभ्यर्थीये अहंतेन शर्वापरसंगतिस्तानविरहा
दसंवहेनेवभासमानेनतद्वाकेनसंनिहितोपरागेवेंदुकलामलिनायमानमखरागामहाकपेनाहं देववती किंतवेदवती
नचाहंत्वयाप्रथमं क्वचविज्ञोतानापिकेन विदिहानीतेतिवेपमानाभयगद्गदाक्षरमभ्यधाम् ततोनामायवर्णाव्यतासंक्रुवि
ममिवमन्यमानेन तेनानन्यसाध्येन गृहीतमिथ्यमाणा तत्समयोपपन्नसंनिधानं ज्वलंतमिव जातवेदसंक्रुरमोत्कारकरं वितं
मरुर्तवंधुवंधुजीवमथ्यकृत्तम् सकपिरपिक्रूरकर्माचरणामिहतिकगणामर्मणां निर्मायतं महामहीरुहं मन्मूहितस्तेहोन
वगम्यमानकारणाश्च मयासममेव निर्दयस्तेसमद्गमद्दिशप्रातिपत् अथवाडम्यांशहीतंवंधुजीवविटपायां मयिनिप
तंत्यामहोमहदेतदसमंजसं यदियं गंधर्वडुहिता महामहिम्नोश्वमेधादिमहाक्रतसहस्रावभृथपवित्रतनोर्मनोरात्मज
न्मनोमहाराजर्षेरिंद्रद्युम्नस्य महिषी सहायविरहाद्विहाय विहायस्तलं महीतले निपतती त्वं वे स्तरां कोशान्नसितेद्युके

नविन्मार्गणानां गगनमात्राभिसृत्वमात्रानुमीयमानमात्रस्वभावेन महाद्भुतकर्मणां शरसहस्रेणेन नपराध्वद्धिरसस्य शाङ्गि
श्वममगात्राणि दाणमात्रादेवसवंधकशाखी विशाखीयं विक्रममतत्रकुर्वता त्रसरेणुमात्रावशेषो विहितः ततस्तत
कालोपनतेन कोपेनेव महानिलेन तस्य वीरस्य विक्रममिव दिगंतानेतमीहमानेन महावेगवता तथाहमपवाहिता
यथानाकूपारचलोलांतरालेनापितस्य महावीरस्य समीपे किं तु क्वचिन्निर्जनेवनोद्देशेमपतं श्वमिथायचसहैव चित्रांग
दयातीरांतरस्ये देववतीमदयंत्यौ विज्ञातकामासमागमत् अथ मदयंतिकाम विवेदवतिश्चयंसा देववतीदानवेंद्रस्य
कंदरमालिनो दुहिता यद्विश्वमात्कपिताहमपि तमिव काममपिडः सहवेदनाशिवामिवैतादृशामत्र प्रवेशितोसत्कांतस्स
वेमादितोन्यवेदयत् ततस्तु चित्रांगदास ख्यः परस्परतदैवस्य दुर्निवारतं भूयांस्मनः समयोड्दशामापन्नानां तथापिद्दुस्स
जापवामी विडंबनैककुशला मनोरथा इवातिदीर्घप्रवाहिनः प्राणाः आदिष्टं च भगवताकृतध्वजेन यथा दानवगुरुस्सक
गंधर्वकन्यकानां त्वया सह समागमे सर्वाः सिद्धार्था भविष्यंतीति तद्भवत्योपि तदृच सिवद्रूपामाणपवड्योमया सहहा
टकेश्वरमवाप्य तदभ्यर्हणायैवानेहसमतिवाहयंति तितिमिरत्नमता समगोदावरंगता तथैवान्यतिष्ठत् अथ भगवा
न् तथ्वजोजावालिशक्तिभ्यां सह मदयंतीगवेषयन्कदाचिल्लाकलश्वरं प्राप्तः श्रुततदागमनवार्तेन च राजर्षिणा रं
दुग्रसेनसहपुरोहितेन नगरान्निर्गम्यकृतयथोचिताभ्यर्हणस्तदन्वेषणोऽस्माकं साहायकेनानुग्रहीतुमर्हसीत्यादि

त॰ कु
५९
59

दृष्टवान् सोपि भगवन्मयापि कदाचिदंतरिक्षान्निपतंतीं हृदावलंबिनीं दहनहेतिमिवोज्ज्वलतरां कांचिदंगनामालोक्य गंधर्वत
नयेयमिति भाविसंबंधव्यपदेशं च नभश्चराणामाक्रोशतां मध्यादाकर्ण्य तं वृत्तांतं दृष्टपूर्वकं लाघवबलात्तत्खंडयता भुव
श्चतामन्वेषयता न कापि तस्याः प्रवृत्तिरुपलब्धा तन्मयैव सह समानव्यसनाभिनिवेशिना स्वाभिमतापि मृग्यतामित्यभिधा
य स पुत्राय तपोधनाय श्वात्रपुत्राय शाकुनेये च तत्कार्यपर्याप्तौ तौ त्वथान्तत्वा स्वयमपि तत्त्रीयमादाय संदत्तैस्तैः सहैव वनवि
तो निरक्रामत् अथ ते च वनारोपि समारोपितनिर्णयाश्रमं तो वसथावलयं कदाचिद्गंधमादनमासाद्य तत्र दिव्यजनमात्रसंचा
रयोग्यमनाकलितं कलिनाऽनिभालितं मालिन्येन विषयीकृतं विषयवासनाभिरसनाभीकृतं दुर्वासनाभिरदृष्टपूर्वं दुष्टभा
वेन भगवतोर्नरनारायणयोर्निवासास्पदं प्रविश्य बदर्याश्रमं तदाभीमेवाश्चर्यचर्याश्रममपहाय कंचित्कृशमपि महातेज
स्विनं तपस्विनमपि गम्यमानमहावीरभावमेकमपि गणागणसहितीयं निःसंगमप्यन्तकविषयविशेषस्पृहं तप्रसंतं पश्यंप
तो निवेदितस्वीयगोत्रनाम्निरिंद्रसुम्नेत सिंह्र विज्ञाते च तयोः पितृभ्रातृभ्यभावरूपे संबंधे सर्वैपि तैरखर्वैर्तरगुणोल्लासेन दृद
येष्वपृष्टंत अथ ज्ञानवालिना सहस्रक्रतध्वजसहस्थेनाभिवादितोऽनुगृहीतश्च यथाभिहिताभिराशीर्भिरभिहितवान् राजन्
यदर्थमेवं प्रयासेनाकुलीकृतोसि सा चिरांगदा गमिता गोदावरीत्वमस्यास्तिनं मया हाटकेश्वरं नदविलं वेमनतत्रैव सर्वेसा
धयामः अचिरादेव तत्र तिरस्कृतरिताभिर्दिव्यकन्यकाभिः सहैव तस्याश्च तन्नर्भिर्वरैः सह दृष्टयकारिणाया भविता ररतिते:

ततस्तस्य अश्वान्तरे उदयाद्रौ देववती मार्गमाणा रथमार्गविभ्रंशाद्विभ्रमं तमिंडमिव दर्शयंती तडित्कलिकयेतस्ततो व
दनं स्वीकुर्वाणा हृताचीं विचित्य प्राचीमवाचीं च दिशमन्यतो गवेषयंती लवगावेषमासाद्य विश्वकर्माणं परमार्थक
पिमेवं तमन्यमानानमप्राक्षीत् किमयं भगवान्द्वाली दिक्ख विड्डेशो मदीयांडहितरमिति स तत्तां हृताचीति प्रत्यभि
ज्ञाय निजावदातेज्ञातात्मशयोऽनभिधायैव तस्या मार्तीयां तद्वार्तां देववतीमवतां मन्यमानो यमनापरिसराश्रितेस्त्री
कं ता अथ तनैमया देववती विन्यस्तेत्यवोचत् सापि तत्संभ्रमनिर्बंधनेन मामायातस्त्वयं विशेषमप्रयोजकं माकल
य्य तद्वत्सशिशुहीनमाप्राणामार्गमादेशयेतितं प्रार्थ्य ब्रजंतं तमेवानुब्रजंती कौशिकीयावदस्येति तावदेवदुर्निवा
रवेगैर्मासचिकैरिव चतुर्भीरयैधूयमानाः पंचव्रतवदवम्रतधजादयस्तमेवोद्देशमासाद्य स्नातकामाः कौशिकीतीर
भवमवतेरुः अथ तस्याः पुरः सरमायांतमालोकयन्त्याभ्यागं प्रत्यभिजानन्नावालिकोराजसमाजेग्रतधजेजनकं जगा
दतानसपथसमायात्रिभुनरपिमहामर्कटो येन वदोद्देशेज्जटोपग्रहेणाहं वद्धइति तदाकर्ण्य शाकुनिस्तत्कुरश्चिसमा
कलनयाकृतकोपो भगवन्प्रसीद देहि निदेशं मदीयमार्गणावलीढजीवनो यं वलीमुखोपसदः शतपर्वणाभिहत
इव पर्वतः पतलकाष्पपीतलमितिव्यजिज्ञपत् ग्रतधजस्तु सागरइव स्वभावतप्वदोभायभावप्यानगाधहृदयो
दयो हासमद्धरनिर्बंधनवाधवोदीनानां न्यपतिभुवपरिहरक्रोधनविषयो यं दोषस्मृतस्पृतकेनापि समापतिष्यतः

तं· कृ·
६

60

प्रवाहस्येव प्राग्भवीयविपाकस्य प्रसारिणः पंथानो विधिनापिनापिधातपार्श्वन्तेन प्रशमितप्रसितो स्वकमप्यपराधलवं
मितितमाज्ञापयामास तावदेव विश्वकर्मापि वितायतं स्वकीयरूपविपर्यासहेतमग्रगण्यं तपोधनानामतथज्ञाभिधा
नं शापावसानकामतया प्रार्थयिष्यमाणः समीपमागम्य प्रणम्य बद्धांजलिर्भगवन्तमनुशुश्रूषतामयं भवत्पजनो निदेशानुस
रणादानेनेतितथैवाग्रतस्तस्थौ अथ भगवानवेत्य प्रसन्नया दृशा पुंडरीकस्रजमिव तस्य प्रसादीकुर्वन्स्मितहास्ययाममा
स्नावयन्निवममादिदेशाकर्पीदृत्वया किलास्य वत्सस्य जालेर्वदृष्ट्वा प्राथयाम्यहवधाजदास्तद्दरिर्मद्रान्लतायंत्रपाशासं
पादितः अनेन चैतत्ताकेण शाकृतिनापंचभिर्वत्सरशतैः सबाह्यपाशः कृतहस्तनयानिकृतः जटानुबंधीविटपस्तत्रिधा
छिन्नतमसावमध्यमभागस्यजटाविभागः कथमपि कर्तनशाकाते शिरसैवतं वहता ऽनेनातिवाहितं हायनसहस्रं तदनो
न यत्नाद्वैविधि यथायथा त्तापयाति भगवानिति शिरसि निधायतदादेशं त्रिदशशिल्पिना नातिवंहीयसेवानेहसा जा
नालेर्जटाजविटपाश्चसादिताः सततस्रोष्टवेनतष्टो महाम निर्वरेण नष्टारंलं दयामास ततो वरदानाभिमुखे ऽत्र तवा विज्ञ
नाभि निदमनोरथमात्मानं मम समानो महेन्द्रवई किमर्मकृतितेन करद्वयेन विज्ञापयामास भगवन्भवदीयादेवशापा
दिमां पापांदशामापदमापन्नं विरागदायाजनकं नष्टारंमाममवेहि हिरमां चक्षमभाव चपलां योनिमासाद्य एवं विधानि दुर्वि
पाकानि पापीयांसि कर्माणि भूयांसि निर्मितानि तद्भगवदनुग्रहेण सहैव ससंचितैर्दुःकर्मभिरिमां योनिं विहीयमाना

मित्याभि भवंति च कृतापराधेष्वपि दयार्द्रदया भवद्विधा महात्मान इत्यभिधाय व्यरमत् श्रुतधजस्तस्या मम सरसि हृता
यांसंजातमेतनयमेकमापत्स्यसेप्रकृतिंपतदृशामर्जितानिचङ्कजितानिव्रजिष्यंतिनिःशेषतोविलयमितिकृततातिदि
वमस्यतितोयांहृताध्यांतामेवानुसृतवतिक्रन्तप्रणामेवशरीपवित्रैशैर्जाबालिप्रभृतिभिस्तपोभिरात्रमेरिवानुगम्यमा
नोधर्मइवमूर्तिमान्महर्तादेवप्राप्यवहलजलप्रवाहविहितकोलाहलंकोलाहलपर्वतकृतहलाकुलतयातत्रसम्प
रिविश्रमस्यपवनादप्यतियत्नेनैर्वनायुज्ञैर्वाजिभिरुह्यमानःसहस्रैवहाटकेश्वरपरिसरमाजिहीत तस्मिन्नेवावसरेचित्रांग
दानवधूजनस्तनितगंभीरंशब्दमाकर्णयन्तीतदनुसारेणनिपुक्तनयनाऽभिमुखमापततस्तत्ररःस्पंदनादवीक्षकंदलि
तकौतुकानिरूपयंतीतदधिरोहात्वारोहाप्रत्यभिज्ञातोत्पन्नपुलकप्ररोहासहचरीस्निग्धोप्रियाजहारनिभालयंतामालय
स्तदायःस्मरोमालयावालयामयायःस्वयमेवदृदयदयितोहृत्तः सएषनवजलधरशकलश्वश्यवमवतीर्णोमनोनय
ननंदनोनंदनःसुदेवस्य यस्त्वयंजटाधरीऽपरितोषर्वथानांधाम्रांनिधानंधूर्जटिरिवविप्रवधवडवाग्नेरष्यारुढः
सएषश्राश्रायानांतपसांचैकमधिकरणंभगवान्तद्धजइतिततोमदयंतीविशिष्यनिरूपयंतीयएषवालवेषःपीयूषम
इवशेवरश्वपरोवहुजटस्तापसकुमारःसएषनूनंतस्यैवभगवतोऽपत्यंजाबालिर्यौमयावटतरोमंदारस्याभासांदा
नितोहृष्टश्चासीदित्यभिधायममभिज्ञानेसमर्पितमपहायाहृष्यानरोथाकुकुन्नावेवनिवद्धदृष्टिरासीत् वेदवतीव्रन

त॰ क्र॰
६१
61

रिंद्युम्नेचंद्रमसिचकोरीवचमत्कारादचपलंलोचनांचलमदंचयांचकार अथतंप्रदेशमागम्यावगाह्यचगौतमोविहितहरि
हरिहराभ्यर्हणोषुबर्हिःसहासीनेषुचित्रांगदामदयंत्यादिभिःसमागम्यजाबालिनासहऋतध्वजंसादरमभिवादयांबभूव
चिरादालोकितामपिपरिचित्यचित्रांगदामृतध्वजस्तयोर्मध्येज्यायस्यवत्सलभावेनद्वितीयस्यरतिद्रुदयदयितेनहृ
हीतंहृदयमासीत् तावदेवचतमरेशमासाद्यकृतस्नानादिकर्माणौघृताचीविश्वकर्माणौरंभिरिवचतस्मिश्चित्रां
गदादिभिः सहदिगीशैरिवचतर्भिःस्वरयादिभिःसहसविनयंसेव्यमानंकुशध्वजमिवऋतध्वजंमहीरमणावभ्युपग
म्यथावदभ्यवंदिषाताम् ततोमातृदुहित्रोर्घृताचीवेदवत्योःपरस्परप्रेक्षणप्रमोदमानयोश्चित्रांगदायाःपुरःस्थिते
पिपितमतिस्पष्टरितरूपेणाभिज्ञातेनप्रत्यभिज्ञातानवैकल्याद्देववतीमदयंत्योस्तुजनकासंनिधानादेवैवमनस्यमवगम्यऋ
तध्वजोवानरेंद्रप्रदेशादस्मात्स्वतरंगताग्रस्यकराजमंजनंगंधर्ववर्यंचपर्जन्यंदानवेंद्रंचकंदरमालिनंमहर्षिंचगालवंस
माहूयेहानयेतितमादिशत् सोपिकपिवेगादुपगम्यांजनाचलंस्वर्गरसातलंमाहिष्मतींचनिवेद्यमहर्षेर्निर्देशंमृतध्वजे
नसहचतुरोपितान्नचिरेणसंघट्टयांचकार कृतऋतध्वजप्रणामेषुतेषुगालवोमदयंतीदेववत्योपुष्करेणाभ्युक्षितेप्र
सप्रीतिंपरमांप्राप अंजनादयोपिप्रत्येकंमदयंत्यादिकाल्लिशोपिपुत्रनरुज्जीवितास्वतात्पितृभ्यदर्शनेनतादृशमेवा
नंदमनुभवानामेड्रंप्रमदसमन्वयमन्वभवन् अथचित्रांगदांजनकानवेक्षणेनविमनायमानांप्रेक्ष्यभगवान्गादगा

लवः पुत्रिपितरंनपश्यामीतिमातस्योपतायंप्रापःसपत्नशावोमृगपतिरेवतवपितास्यात्तंअनिमित्तकान्तछायान्तमिव
प्रियविप्रयोगंतच्छापंनिबंधनाद्भगवन्नतधजस्यशापादस्यावपिस्नवगाद्रूपंसमापन्नइतिततस्तप्रमोदोषितेपिसमयेत
मकांडेपनतमस्मात्मिवपितःस्वरूपविपर्यासंप्रेक्ष्यचित्रांगदानवरतवहदाष्पवारिप्रवाहाविलवदनांतुजावद्धांजलि
र्भगवन्ननुग्रहदारुणागर्हितभागधेयांमांसोपकारमभीसंतनपवत्राणोनोऽपत्योऽस्मिन्निप्रार्थयंते मयान्निमित्तभूतयाविहा
यदिवमावंपितैवतिरश्चीयोनिमापातितः तदुपहासैकहेतमसंदेहहतकंस्पृहयामिहातुमितिकृतधजंयथाचेतनस्त
वत्सेमाविषादंविधेहिपर्यवसितप्रवासःशापःश्रुतायांतनयजननमेवतस्यानराविधिरितिजल्पितवतिकृतधजेवि
त्रांगदानुरोधेनतेसर्वेपितृश्रुःशापांतप्रतीक्षमाणास्तत्रैवतावदवतस्थिरे अथसमासेऽडषिदशमभमासेप्रसूतायांश्रुता
यांसस्वरूपमापन्नेसपर्वप्रिथ्यास्मिनितेनचानुध्यानमात्रेणतानानाजातीयदेवयोनिसहायेसमागतेनरासादिसर्गउत्सवदिनी
येदृश्यमानेगौतमीप्रदेशेभगवान्कृतध्वजःसर्वानुरागानुरोधेनविचित्रांगदांस्वरथायविशेषविषयकासिद्धादेशवशाद्दे
दवतीमिंद्रद्युम्नायमस्त्रलोहितनरेंद्रदयितापदसंवादान्मदयंतीशाकुनतयेपरिशेषाच्चदेववतींजावालयेसमादिश्यपता
सांपित्रभिरर्थ्योदिताभ्यर्हिणायाश्नर्यापयामास वासवादींश्चविबुधान्कमसोविशिष्यात्रप्रदेशेभवद्भिःसंनिधेयमितिप्रा
र्थ्यविसर्जयामास विश्वकर्माजनपर्यंस्यकंदमालिनस्वचीनृतधम्मगालवजावालीन्जावालिस्वरथेंद्रद्युम्नस्वरथप्रा

त·कु·
६२
62

कृतिस्तस्य तस्य सह भार्याभिरुभयानपि तानतिस्तम्प्य विश्वकर्मा द्वयोर्दुहितरौ सहितान्कामानन्वतध्वजादयस्ततस्तुभयानप्याशी
र्भिरभिनंद्य स्वतनुजजालवजावालयोरपि परस्परं यथानुरूपमपवर्ग संस्मासंदंप्रसपर्यंते स्वमिथायस्वरमत ॥ अथाहो
प्रभृतात्कृता विविधाश्चर्ये यं वार्ता एवं विधानुभावो भगवान्मीनकेतनो यद्विशोगदावकाय पितरं हेलयैव सहचरोहितो
पदेशं हरमाताय स्मरयायरात्तेस्वात्मानमर्पयामास अथवा नेदमाश्चर्यम् मम हि प्रहर्षेण कृतेपि कस्मिंश्चिदस्मिंस्त्वस्मि
तममेवाभिलाषः प्रादुर्भूय मभिकामयती भजते न जाने देवाद्वलोकनेकयाकयावाविधयाविडंवनीयास्मि विधिनेति
चिंतयंत्यामेवमयि सपदि स्वयमेवाते द्वितीयं सवाहो भवानिदानीं कृतरस्मट्ठत सोप्याचवचदेग्रहीकेंदरमानसकेतो वित्ताय
नपवाग्रास्याभिर्यहानवेंदस्कंदरमालिनोदुहिता वेदवतीजावाले: परिग्रह इति कदाचिन्ननपस्मतःकंदरमालिनो देव
देवस्यस्यंवकस्यानुग्रहाद्विजयध्वजो नाम महानुभावस्तनयउत्पन्नो येन सह स्वात्तपुंडरीकात्तप्रभृतयो दारलायग्गीतनयाःस
मरसीमनिभृरिवारान्पराङ्मुखीकृताइति सफलभूतानुभूतोऽनुभावः जावालेश्च तस्यामेव वेदवत्यां तपोनिधिर्नामान्व
र्थनामा कुमारः कदाचिदुदयादियो भगवदनुस्मरदसकाशात्सर्वान्सांगानस्तरस्यैवेदान्सकलाश्चविद्यादधार तयोश्चभा
गिनेयमातलयोस्तपोनिधिविजयध्वजयोरुर्मंप्रमात्रकृत्स्नप्रातिकूल्याभ्यां शील विसंवादादार्थिके सत्यपि परमार्थतो दृढ
यानुवंधविरहेयोनिद्राकसंवंधसत्तःपरिहरतयावाद्यंस्तेहार्हैस्य वहास्यावहतोर्जगाम भूयान्समयः कदाचिन्महास

रसेनापरिवृतो निर्गम्य महीतलाद्विद्याधिपेन सार्द्धं योद्धुमर्हं पयपवतेन सहस्रसंख्यैर्यतपोनिधिना बोध्यमानोपि विजयध्व
जोयदा तत्सार्थनानप्रतिपदे तदाः संभाष्यभाषणाभिप्रायेणाभ्युद्यर्थभारं तं निभालयमानेन जातकोपेन तेनोक्तं यन्मदाव
लेपकलुषहृदयतयानग्रहीथासि यास्वचनानामात्मानं पीश्वप्रायायानुपदेशात् तदवतरिष्यति कोपि लोको नरान्तुभा
वोयोपहरिष्यति तेन वाम्नं महान्तमहंकारहालाहलदाहमिति विजयध्वजस्तत्रत्रस्तितमप्रयोजकमिवाभिज्ञानन्दनाम महेंद्र
नगर्यामभ्यवस्कंदं विजित्य सर्वान्दिवौकसो रसातलमेवमाविशत् अथातिबहलत्वबद्धतरेषु हस्तदोहिद्यादर्शनात्हृयमाने
नकंदरमालिनातमानेन प्रहितोस्मीति तन्नजानेऽनुमन्यते वातपोनिधिरनुनयनवेति ॥ अथयावदसौ ततोनिकुंजाद्धरि
रागंतमीरेनेनावदेवचिंतयंस्नेवाहंपल्लवग्रहणाय प्रसार्यमाणानां कराणामभिघातेन प्रचलितानां वलयावलीनां क
लकलं चरणाकर्मणाक्वणतां तुलाकोटीनां च कोलाहलं च समाकर्ण्य चदर्वापारयंती नदनुसारेण यावदुत्थामितावत्
त्कुसुमसमूहसंवर्मितां गतो वनगुल्मान्तेनापरेण सह निःसृतं सरभिमहायमिवमूर्तिमंतं मकरकेतनं सौभाग्यपता
कामिव शिरसावतंसीकृतां सहकारमंजरीमुद्वहंतं वर्णोपलस्थलमुक्ताफलमयेन वदनचंद्रस्यंदमानसुधाबिंदुवृंद
संदर्पितेनेव दाम्नाकृतवैकक्षकं विद्यावलस्तंभितेनेवाभिनवकुंभीनसेन वनविहारस्पृहीनेन तमालपल्लवेनेव कर
वालेनेवालंकृतकरकमलं प्रकोष्ठपद्मरागदीधितिजालजटिलेन च संभाव्यमानेवेषम्यसाउपहतफेनपटलाव

दातस्योऽस्मीव वंथस्य समास्यमापादयन्ता दक्षिणेन पाणिना तत्रवद्दणमात्रवीदात्मीयं महारजनरागमिव प्रसंस्यत्यंसमिव स्ततः प्रसृता
भिरलंकरणमणिकिरणोघंपराभिर्विरजोंवरसंवीततया तत्रप्रवेशमलभमानाभिर्बहिरहिरेव भ्रमंतीभिर्विजातीयकुसुमरजो
राजिभिरिव राजमाने उन्मत्तपनीयावदातदेहतया नीललोहितललाटतटज्वालावलिभिरिव लिह्यमाने मीनकेतनेनेपुरूर
वापवायमितिदृष्ट्वनरप्रवृद्धविश्रमाभिनिवेशयागृहीतसर्वाङ्गयोर्वृश्येववसंभवितानवच्छेद्यानुभावशक्तिगुरुकया प्रभया
परिरभ्यमाणं किमयं मीनकेतनो नवेत्यवधारयितं स्वाभिसमयेन निपुणैस्तदंगलग्नैरलिकुलकोलाहलच्छलाद्दृहापोहमि
वप्रारोहमद्भिः कुसुमसमूहैरन्तरकोदिमनवधारयद्भिरिवानुबध्यमानदेहं पवनोपनीतकुसुमकिंजल्कपिंजरतयांकुरि
तकांतिकायमिव सर्वतः कपोलफलकावलंबिनश्चमरकतमणिमयस्य श्रवणाभरणस्य शुककच्छदच्छविनोभयतः प्रसा
रिणा किरणगणेनोभयपार्श्वस्थितेन शिरीषकुसुमेनेव गर्भितं लयदोषचिकित्सिषयाकृतोद्वासंतपस्यन्तं तदानीमेवोत्थि
तशैवालशकलांकितं शशांकमिव वदनं बिभ्राणं सौरभ्यलोभादभितोभ्रमद्भिर्भ्रमरैर्भ्रूशोभाभरसंभृतभंगस्फुरती
स्वरशरासनसंबंधिनः शैथिल्यशालिनः शिंजिनीसन्निवेशस्य शकलितभावमिव दर्शयन्तं श्रवणांतावलंबिना च सिंधु
वारमञ्जुलजालकेन वनविहारखेदोदितानां स्वेदबिंदूनामंकं जलायोग्रयाणादिनाकृतप्रतीकाराणामनुरावस्थाविशे
षेणैवमदृश्यमानांतरमेव स्वेदबिंदुरूपेणैव परिणममानादयि घनताभासमानां ग्रहणमणिमयीमिवाशोककुसुमकलमालिकां

मद्दर्शनादव्यवहितोत्तरमेव विकसिष्यंतीमनुरागपरंपरामिवाविभ्राणेन गोपुरकपाटगर्वपाटनपटुतपाटेवनवक्षसा

लक्ष्यमाणं नारायणमिव नंदनशोभनासिकं मलयमिवाविर्भवत्कुसमसमयागमं शिवमिव लक्ष्यचक्षुःश्रवः

संयोगं वेलपरिसरमिव तिमिरविभासितालकं स्वगतशास्त्रमिव भासमानानालीकं विनायकमिव सप्रकारकं राजहंस

मिव मृणालदंडभंजं सूर्यमिवानुगतछायं कर्मारंभमिव पेयारुणोकदंतवसनं गंधगजमिव मदवारिक्लिन्नगंडमंड

लम् चंद्रमसमिव मृगराजोदरं दैवगणातिमिव दृष्टपभंजांतरं दिवसमिव रुणाकरमिलितपद्मं मानसकेतमालोक

यम् ॥ ममतद्दृश्यमानमात्रे सथाप्दीपिताविवलसित्रकस्मादेव प्रकृष्टतहासितश्चोज्जगामरागः नितांतवर्तिन्यपि

सहचरीवा किं विकरतामेवतिस्मलज्जा जानचिटजिहासितमपि शीलेन समं कलेवरमाचकंपे सर्वपरिगृहीतम

पि तदानीमेव मयादीयमानान्नमतिनेवतरलभावेन बलादवधीर्यमाणं धैर्यं नासहत मुहूर्तमप्यवस्थातुं हृदयाभि

मुखमायातं वल्लभजनं प्रत्युत्थातुकामा इव प्रावर्तंत निश्वासमातरिश्वानः प्रियतमप्रवेशमंगलकलशजलधरा इव

स्रस्पंदिरे कुचमंडलस्थलाः प्रस्वेदपृषताः प्रियतमप्रवेशसमये समासादितप्रियपरिरंभपीडावमिव पुलककंचुकि

ते कुचद्वयमकंपत सहसैव हृदयमवगाहमानस्य प्रियतमस्य गरीयसानुरागेणाविरोधि निर्णायेनेव निराकृतो विर्ज

गाम मम ध्ययमद्भुतागवानवेति संशयः विहितहृदयप्रवेशे च प्रियतमे पततस्मतमेव वीक्षणाये वं विधं प्रियविष

त.क्र.
६४
64

यकमप्येवंविधमनुचितमस्मिन्नाटशाज्ञानविषयत्वेनतस्यद्वितीयः सहचरोपिमामप्राविद्ददितमभिप्रायवानिवतत्कालसुवलि
तोत्तरीयसिचयांचलसमाकलनच्छलेनहृदयमार्गणाणिरश्मात् ग्रन्थमतेचदयितप्रवेशोत्सवेहृदयात्सस्त्रश्रर्णेपा
त्रमिवप्रमोदेनकल्पितः पाणिमौक्तिकहारमयजहार हृदयपरिग्रहानिसहृत्तानिग्रवदनानमानिक्रमातुपधानेनजा
तलज्जानिविनयबीजानिवमकाफलानिभूतलमबलंलंविरेसोपिप्रयवाविस्मयप्रमोदमेदुरैर्मदवयवानितिकह्लिसंयो
गात्रकूलक्रियारहितैर्विकसितकुशेशयसंशयाधानकुशलैरंतर्द्दलितेनापिस्नेहातिशयेनवंचकनसंबंधेनोपरम्यमा
नैःकेतकीकुसुमात्रकारिभिःकुमुदोदरमेदुरैःकौमुदीमदभिदुरैर्विशाकलितहिमवालुकारजोमहिमभिरारचितेक
ल्पलताशालिभिर्घूर्णमानपक्ष्मभिर्विस्तारितपुंडरीकनरलतारकैर्निवेदयद्भिरिवहृदयवृत्तिंव्यंजयद्भिरिवमदनाति
प्रसंगमसंवृत्तैरपिपरिष्वंगसुखमिवानुभवद्भिरसाभ्युपगममिवागमयद्भिःपरिग्रहमिवप्रार्थयमानैरवलिपातैर्मामु
दीत्समाणोमदनवाणोच्चयस्यलक्ष्यतांगतश्चालक्ष्यत तथाहितस्यापिमदनक्षागमनिवेदनायवामासादितविरामामल
यानिलाश्चचंदनामोदिनोमधुमारुताः समुदीयुः रसार्द्रहृदिदीप्यमानस्यमदनज्ञानवेदसोधूमवीरुधश्चवतन्नोरमा
ञ्चसारिणोमधुकरनतयः समलसंत मलयमारुताहतःसहकारतरुरिवकुसुमसमकुमारःकायःकंपमाकलयांच
कार तदवलोकनविकारांकुलामांप्रजिहीर्षतःस्फुरदीर्घस्यमकरकेतनस्येवकंपमानःकोपकलुषःकलितकक

रवालकः करः समालोकितमार्गणगणानिचितोगात्राभ्यंतरेनवकाशतयावहिरेवलग्नारतिरमणप्रहिताकुंदकलिका
रवस्वेदविंदवः प्रादुर्वभूवुः मदनोदयदोहदमहिम्नाः समीदितसमयांतरात्कदंवपादपादिवकलेवराकोरकनिकुरंव
कमिवपुलककुलंविपुलमहुलास तथाभूते च तस्मिन्व्यतिकरे मंदारमंजरीप्रभृतयः सर्वाः सहचर्यस्तस्मैव वनस्यातम
स्मिन्प्रदेशे समुदितां मां कलावतीं चपर्येषयंत्यस्तत्रैव समाजग्मुः तासु समायांतीः समीक्ष्यमाणया कलावत्या भर्तृदारिके
मदयंतिके समागता भर्तृदारिकामंदारमंजरीसहचरीसमूहसहायासमहोत्स्वावयोरनेहावनविहारानुवंधमारिहातिक्रां
तः तदनुसरावः सखीजनमित्यभिहिता समाश्वस्यमानहृदयदयितसमागमेव जातप्रबोधा पैंद्रजालिकमायास
मासादितवल्लभपरिरंभेव तत्रमित्थमिति त्रुट्यमाना चित्रफलकलिखितेयेयं संपरमार्थतया पश्यंतीव तत्रसंजातस्प्रा
मापव्यतिरेकनिम्नयासंनिदधतानतद्विछेदेनजातानुतापा तत्रयतोतैरंतरमिलद्भिर्लदितामिवतत्कुंतलकलापं
थकारेणजातदिग्भ्रमामिवतद्वदनकांतिप्रवाहेणापक्रियमाणामिवतदीयरदनदीधितिप्ररोहपुंगुंफितामिवप्रसा
रितकिरणकैस्तदाभरणमणिभिर्निरीक्ष्यमाणामिवमत्स्वेतामिस्तदभिमुखाभिरुत्कलिकाभिः प्रेर्यमाणामिवश्र
वणयुगेनस्वाभ्यंतरेप्रवेशितमिवात्मनैवसहनिर्गतमनःसूक्ष्मतयापर्येषयंतीमिवानासाग्रप्रतीक्षमाणं अपरिम्लक
स्वस्थानानीद्रियांतराणिकथमितोऽपरिशरणिमनोरथैवप्रतितिष्ठत्सगच्छंतीद्रक्ष्यामीतिमहतीं क्रियामिववहंती अह

मिहैवास्मिन्प्रतिनिवर्तस्वेति मनसा विसर्ज्यमानामिव तत्परिमलकमपारयंती तन्मात्रप्रवणाक्षमावामिव दिगंतरेणापरिस्पं
न·कु· दमानां मध्यवर्तिनां मदनांधकारेणेव विच्छिन्नामिव स्वस्थानागमनमार्गमनासादयंती तदेयदेहप्रभाभिः संभूय समारब्ध
६५ तेजोद्वयांतरामिव दृष्टप्रभावमनासादयंती किंचिन्मति निहतामपीतः प्रतिष्ठमानैर्निःश्वासानिलैः प्रत्यावर्त्यमार्गादेव
65 बलादेव तत्रैवनीयमानां उद्भूतरूपवद्भिस्तदवयवैरुद्भूतरूपकौतुकादिवावष्टभ्यमानां तदंगसंगकलितानंदानुभवादि
वामंदमप्यस्पंदमानां कलिंदनंदिनीमिव स्वविषयस्वारस्यानुरोधानदाभिमुखेनैव वलमानां बलवत्प्रतिलोमसमाकृष्यक
ष्टस्यादृष्टिं सहचरीणां परिसरमन्वसरं दिदृक्षारसाड्मकलिकावलितग्रीवा याग्रजीवापहारी वलाहकश्च चकोरी चंद्रम
सोरावयोरंतरावर्तीपत्रपुष्पनिरंतरोदरोडुपालाकुरंटककुटपवमार्गमाश्रयणेन॥ अहं तु गच्छंती सखीविच्छेदमारभ्य त
त्समागमपर्यंतं तदीयमदंतमप्यदृष्टंती स्वीयमपि वृत्तांतामामनिवेदयंती ताभिरपि दिवसांतरापेक्षया भूयसो विलंबस्य
वृत्ततया स्वनगराभिगमनत्वरातरमनस्कयाताभिरप्यपर्यनुयुज्यमाना यंततोऽपरिमलकपार्श्वामपि कलावतीमया
सहागतानवेत्यनाकलयंती क्वगतास्मि किं तत्रकृतं किं दृष्टं किमागतास्मि क्वगच्छामि किमधुना विधेयं का वा उर
स्तात्प्रतिपत्तिरित्यादिकं किमपि मनस्यनालोचयंती न जानामि कथं सखीभ्यस्तादृशीं दशामपालपिपंकिताभिस्त्ताय
मानामपि तादृशीं दशामपेक्षितवत्येवास्मि उन्नतापवासमानसतया न तामत्तास्मि पुनः कथं वा मंदारमंजरीं व्यसर्जयं मि

मादिकेवलं यथास्वमधिकारमभ्यूह्य संपादयता परिजनेन स्वभवनं प्रवेशिताऽभवम्। प्रविश्य च वनविहारखेदव्य
पदेशेन निवारितपरिजना वासवलभीमवाप्य कृष्यमाणानीव पाट्यमानानीव पच्यमानानीव कृष्यमाणानीव द
ह्यमानानीव छिद्यमानानीव विमुच्य शयनतले निःसहान्यंगकानि यादृशीं तेन दृष्टास्मि तामेवावस्थां वहन्त्यमा
नेव स्वयमरणमात्रमपि विशेषमनादधाना किंचिंतयैव स्थितामहूर्तमाहार्येणधैर्येणोहापोहदसममात्मानंक्रान्त
कालोल्लिख्यमानाभिरनल्पाभिः कल्पनाभिः स्वगतमेवैवं व्यभावयम् ॥ अहं तावदनेन दुरात्मनाऽसाध्यव्याधि
नाक्रान्तमायुष्यहतकेन महता ग्रहेणेव प्रसह्य गृहीतास्मीति स्वयमेव साक्षात्क्रियते नात्र प्रमाणान्तरमपेक्ष्यते ना
पि स्वरूपं संदिह्यते नाप्यप्रामाण्यमाशंक्यते स्वरूपं च तस्य निरूप्यमाणमर्थविशेषविषयकः स्पृहाविशेष एव स च
स्वविषयसिद्धिमपेक्ष्यमाणस्तत्पर्यन्तमपर्यंतकदर्थनानिदानं न ददाति कदाचिन्मुहूर्तमपि स्वास्थ्यमवस्थातुं नास्ति
द्वौ च स्वसमवेतस्पृहाविषयसमवेतास्वविषयकस्पृहाप्युपपादनीया उभयसाध्यस्य हि विधेयस्यान्यतरव्यतिरेके
नियतैवानुत्पत्तिः तद्धेतोस्तस्य स्पृहायाः प्रत्यक्षेणमद्धृत्तिना विषयीकरणमनुपपन्नं न हि परात्मसमवायिनो गुणाः पर
समवेतप्रत्यक्षेणगोचरीक्रियंते अनुमानमेवापरेहितविरहात्मरागरक्तं दर्शनमात्रं तावदनेनैकान्तिकं वीतरागाणा
मपि हिरमणीयेषु रोवर्तितविषयेषु मन्देतिदिदृक्षा सकामेष्वपि न विशेषदर्शनस्य साधनीकरणं तत्साध्या विशे

न॰कु॰
६६
66

षदोषग्रस्तं पतदनुमानान्तर्वं संदिग्धमानमेव हि सकामत्वं कथंकारं विशेषणानिश्चयसापेक्षे साधने प्रदीपमर्हति लोचनोल्ला
सादीनां च स्फुटमेव विसंवादिसाधारण्यं बाष्पकंपपुलकादयोपि नरमन्वयव्यतिरेकानुविधायिनः अथापि मिलितै
र्विशेषैः कथंचिदनतिरेकणीयेन तथापि तस्याः कथं मद्विषयकत्वमवधारणीयं संभवत्येव हि तस्या मद्विषयकत्वमिव
कलावतीविषयकत्वमपि तद्विषयकरतिमत्त्वं च न सह इति विषयत्वनियतं एवं तद्विषयकरत्यभाववत्त्वमपि न तन्निष्ठरति
विषयत्वाभावव्याप्यम् येन तन्निष्ठरतेर्मद्विषयकत्वे कलावतीविषयकत्वविरहो वा सिद्ध्येत् वस्तुगत्या तन्निष्ठरतिवि
षयत्वकलावतीविषयकत्वयोः इति रत्यभावोपि अयोग्यप्रतियोगिकत्वान्न तावदध्यक्षतः नाप्यनुमेयः न ह्यस्ति लिंगाभा
वस्यापि तदानीमयानुभवात् इत्यविचारितरमणीयमेवैतत् एवमावयोरन्तरस्य वीक्षणेन साहचर्यसंबंधेन सा
ज्ञात्येन वा स्मृतप्रियतमांतरस्य तस्यैव तद्विषयकरत्युद्बोधादीप सर्वमिदमन्यथासिद्धमिति तत्किं विदेवैतत् उपमानं
पुनरेतादृशे विषये निरवकाशमेव न हि वाच्यवाचकभावं कदाचित्कार्यकारणभावं वापरिच्छिनत्ति न त्वसादिति म
र्यादाशब्दोपीदानीमनवसर एव अथापि सर्वमिदमपर्यालोच्य तन्निरतोसि विषयकत्वमारोप्य व्यवह्रियते तथापि
किमीदृगन्यायः कन्याजनस्य किमपरासां नामपायः किं जनापवादानामपादानं किं कुलस्थितेरनंतरकूले किमालि
भ्योपि मालिन्यहेतुः किं प्रमादक्रमादरः किं धीतिविज्ञंभितं किं चापलानामनपलापः किमनार्यजनकार्यं लाघव

सोल्लाघवसंपादकं किमश्लाघनीयतायाद्राघीयस्त्वकं किंस्वाधीनोस्वाधस्वावहं किंकुलदाकलत्वायोनिकटावस्था
नेकिंधर्मावहितसंसदोवहिर्भावः किंगुरुलोकस्यानालोकनंकिंनास्तिकवादानामनुवादः किमाचारविपर्यासस्यप
र्यायः किमजितेंद्रियतायाः पताका किंमनोलंपटतायाः पटहघोषः किमकारणमात्मप्रतारणं किमशिष्टानुमाने
दृष्टांतान्तर्भावः किंस्वसद्भावसमाख्यायाः प्रत्याख्यानं किंसाहसस्यमाहात्म्यंकिंविनयवीजस्यासामंजस्यमित्येवंप्रायाः
प्रस्तुतप्रतिकूलाः प्रादुर्भवंतो विकल्पा दुर्निवाराः ॥ अथरागोत्कटत्वादेवेमानप्यविद्यमानसमान्कृत्वाप्रवर्तितव्यं
तदाफलानुपधानएवमेवात्माविगर्हितोविहितः स्यात् नवेत्यनुरागमात्रेणविषयप्रापकमदृष्टमनुमेयं शाल्व
राजानुरक्तायांभीष्मेणापहृतायामंबिकायांमस्यत्वबहुशस्तदभावदर्शनात् फलानुपधानंचतेनप्रत्यादेशाद्वा
प्रतिबंधकोनरागस्यसमापतति तत्राद्येनकेवलंतन्मात्रमपितुविदग्धभावेपिप्रयोगोनवसंभावनीयः द्वितीयेपिदे
शांतराणिविषदानिदुर्निवाराण्येव अथफलसंदेहस्यप्रवृत्तिंप्रतिविरोधितयासर्वदोषानभ्युपगम्यमार्गमेनमस
मञ्जसमपिसंश्रयेर्यत्तदाफलस्यस्वतः प्रवृत्तिविषयतयानउपायएवप्रवर्तितव्यम् सचदूतीसंप्रेषणादन्यइदानीं
नोपपद्यतएव इत्थमर्थंचयदिकाचिदस्यासहचरीनियुज्येततदविज्ञातहृद्वृत्तमार्गायास्तस्याइदमकांडकुष्मांडप्र
काशनमेवस्यात् तंजनमनभिजानानायाएवतत्रनियोगेचद्वितीयमप्यनुपादानोपादानदूषणमेवप्रकाशि

त॰क्र
६७
67

तस्मात् यदि तत्तदानीं न व्यतिकरामि तां कलावत्येव धैर्यं तेन तदापि यदि दृष्टमदृष्टं वा हितमीहमानां मां निवारयति स
यं वा मत्प्रार्थनां नानुमन्यते तेन तदा स्वलाघवमात्रं प्रकाशितं स्यात् तदनन्तरं मध्येऽन्तरा नियोगे च तद्दोषतादवस्थ्यम् तदुप
देशमदृष्ट्वा नाचप्रथममेव कथं मध्ये भंगोपालंभभाजनं भवेयं ॥ अथ तद्व्यतिरेकेण मम जीवनदौर्लभ्यं संभावयंती
स्नेहावेशगृहीता प्रार्थनां प्रतिपद्येत तदा किं संदिशामि तदानीमेवमेव विपरीयानुरागो जागर्तीति एकतरमात्रनिष्ठत्वा
दप्रयोजकं त्वन्निष्ठानुरागदर्शनात् संदिशामीति स्वरूपासिद्धिः शंकायां तं त्वद्विरहात्प्राणान् परिजिहासामीति मत्संगमानभि
लाषेण न तस्या निष्टसाधनता ज्ञानजननोपायः त्वया विना प्राणान् धारयितुं न पारयामीति स्वदोषोद्भावनम् स्वयमेवोप
गच्छामीति दत्तमेलावत्वं मामपदृष्टा गौत्यनपेक्षितविधानं भवता कृतो नाहमपेक्षितेति निरनुयोज्यानुयोगः अत्राग
म्यतामिति तदनर्थिसदृशनिजननानुरूपं भजं स्वहं त्वयानयस्या व्येयेति स्वकार्याभिनिवेशमात्रं मदर्थेऽर्पितं प्रार्थयसे
स्वनेकसाकांक्षं तदनेपदैव भवंतं भजामीति न दृष्टांतेन तद्विव्रभजनस्याप्यनुमापकतया प्रकृतप्रतिकूलप्रायं महाक
ममप्यानसंभावनीयमिति शपथमात्रं अहं त्वय्येवानुरक्तेति अगृहीतासभावे निस्वयानुकूलस्थिरप्रकृतिरस्मीत्य
ज्ञानरूपासिद्धिः यस्तं स्वीयदावदतितथा विश्वसितव्यमिति स्वयमसंदेशात्त्वानुरागविरहपर्यवसन्नं यथोचितं त
था विधीयतामिति प्रस्तुतस्यातं स्वविरुद्धम् तदेवाहं भवता कृतो न गृहीतेति स्वतोऽप्यापत्तिः दशामेतां मदीयां कृतो

नज्ञानासीति श्रद्दोषदोषारोपः तद्गुणैः प्रसभमाकृष्टास्मीति सहृदयगुणपरिहाराभासः अस्मयात्रुपपन्नजीवनं मांप
रित्यजमानो महताधर्मेण योक्ष्यस इति सम्यमुपक्रान्तिधर्मातिक्रमायाः परप्रतारणमात्रम् मदुपग्रहेण भवदीया
अपि गुणग्रनुगृहीता भविष्यतीत्यात्मगौरवप्रकाशः उपस्थितमनिषिद्धं वस्तु न प्रत्याख्येयमिति स्वपरिग्राहणप्र
कार इति कृत्रवातया प्रयातव्यं सत्सम्पन्नरागतैत्रैवावस्थाननियमो हि मध्ये व्यभिचारी तत्राविघ्नतदलाभे प्रसप
रंपरया यत्र समाप्यते तत्रैव प्रयातव्यमित्यभ्युपगमे तत्पकाकिन्यास्तस्यास्तावत्पर्यन्तं गमनमपशाकम् चिरकाल
साध्यतया चास्यार्थस्य यदि तावत्पर्यन्तमहं प्राणान्धारयितुं न पारयेयं यदि वास्मज्जनो नानुमन्येत तदा ऽविनयप्र
काशनमात्रपर्यवसायी सर्वोप्ययं प्रयासः स्यादित्यनुपायप्रवादम् न किं वरं प्रथममेवोपेक्षिताः प्राणाः उतांगी
कृत्य यथोक्तं दोषजातं यथासंभवं विधातव्यः प्रयत्न इति संशयापन्नायामेव मयि अप्रतिपत्तिमगंप्रद्रुदयामिव म
दीयं मपायविरहाभिरिहिरमंडलमस्तगमनं प्रत्येव परिकरं बबंध ॥ स्वल्पसमयमात्रावस्थायिनी रागबहुला म
दीयाजीवनसंभावेनेवाविरभवत्संध्या किंचिन्मात्रसंचारिणो मदीयाः प्राणा इवार्यमणः किरणा मंदतामगाहं
त विरलायमानप्रकाशो मदीयकल्पनाभिनिवेश इव विरराम दिवसः ततस्तदनुपपत्तिप्रतिसंधानेन प्रियतममला
भसंभावेनेवोरुच्छूता तमसा तिरोऽधीयत मां रेखद्वीहरित् तन्मात्राभिनिवेशिनया मदीयानयर्थौ नरगोचराणि

न॰ कु॰
६८
68

नानीताः सङ्कुलायितकमलानिविमुक्तवल्लभामदवयवाश्वचक्रवाकवधूवानोविभेदमासादयामासुः इतस्ततःकु
तसंचाराभामकमनोरथाश्वपञ्जरथानिलयाभिमुखोबभूवुः तमोमात्रमात्मप्रकाशामस्मादहमस्तृतयश्चवनारका
स्वकाशिरे मामकीनमर्यादातिक्रमस्यहावगमोऽन्वयमानविगानयिषइवसमासाद्यएवन्कक्रमोमुखोति मयास्थैर्या
यदीयमानाश्चरसमयाः पतितः प्रेतांबभूविरेजलांजलयः जनांतरानयिगमंहीपोतरमिवममेवहृदयंप्रविशृ
भिदायरहः सरसीभूतंचमत्सर्वाङ्गमिववारिसमवापजाड्यं ॥ अथाहमकलिकाभिरुद्भिद्यमानेचकथंविद्यस्या
यमानसमालोकयामासुः सर्वत्रसाम्येपिचाल्पसमंविषयसंनिकर्षादिविरहादसंभाव्यमानेनपितत्रदेशेत
दानीतस्यसद्भावानवधारणेपिकेवलंतस्यांदिशिवल्लभोवीदितइत्येतावन्मात्रनिबंधनेनानुरागेणतामेवदिशाम
हिश्पस्पृशंतीदृशंमयदिशं क्रमेणचरोदसीसरसीमवगाहमानस्यातिमिरमहावराहस्यदंतिदंतमसृशालानुकारकृश
लाङ्गलीयसीदंष्ट्रेवप्रकाशसंभिन्नासमदृश्यतमाहेन्द्री हरित् विहितमहासाहसोत्साहांमामपसंत्याजितस्वहृदयंसाः
सहचर्याश्वपाकशासनदिशोवदातंवदनमदेदि अथाहमचिंतयंअहोनैवेयंकुमुदानामिवमदनोन्मादानांवि
कासयित्रीकमलानामिवसर्वव्यवहाराणांनिरोधहेतुः प्रलयवेलेवभगवती विभावरी अस्यांचसर्वसिद्धानुरा
गाणांहृतीद्वारेणदत्तसंकेतानामपिमिलनसंदेहोहृदयमवस्कंदति ममपुनर्मंदभाग्यायाः सर्वमप्यसिद्धमि

ति चिंतयंत्यामेवमपि सर्वविकल्पानपास्यंती केतकीकिसलयकरा चंद्रमूर्तिरिव कलावती समलद्गतस्मात्रुद्दिग्य
तयातैस्तैरम्यथानुपपद्यमानैर्लिङ्गैः सन्निहितसंभाव्यमानजीवनावसानामवगम्य तामंदीयामवस्थां तत्र परिहास
दिश्यापारांतरव्यवधानं प्रधानविरोधीति मन्यमाना नातद्विरहे दाहहेतुं देहमपहाय तत्रपांतरेण परिणतास्तत मा
चंद्रकलेव कलेवरस्य धामधुरेणाभिधानेन समाक्रादयंती भर्तृदारिके पद्मभवस्यावल्लभस्य लेखरत्नमिदयाने
वसर्वसंदेहविदारकं करपत्रमिव करवर्तिकेतकीपत्रमादरप्रसारिते मम पाणौ समर्पयामास अहं तमस्याणा
पहरणप्रणयिभिर्जालांतरप्रविष्टैः पादच्छेरिव चांद्रमसैर्मरीचिभिः समानाभिहारेण विलुप्यमानामिव जीवितहे
तुं तां पत्रिकां वहाः ऽवधानेन करेण समवधाय वाचयंती विगीतभागधेया गीतिमिमां तत्रलिखितामपश्यं ॥ त्वंवि
शक्तिहिनवेदं किमिहाभिहितेनभूयसा भवति शशमाव समौ वातन्मार्गस्यात्र सारिणः प्राणा इति तदानीमेवच
प्रसभं मां प्रियंप्रतिप्रस्थापयितकामेनभगवता कामेन मृणालमयवेत्रयष्ट्य इव वातायनविवरांतर्गता विधु
दीधितयो दीयंत मदीयावयवेषु अनंतरं च विभाव्यमानयातयापत्रिकयेव चंद्रिकया मदीयं हृदयमिव मौक्ति
कच्छेदविच्छुरितमिव तारोद्वहमिंसंवर्मितमिव वज्रमदसमदयमेडरमिव मृणालदंडमंडितमिव हिमवाल
काप्रलियवलितमिवप्रव्यवधानविधुरस्समारोपितस्थाथारमिव त्रिभुवनं बभूव ततो वल्लभाभिसारोत्कतपरि

त॰ कु॰
६५
69

करणमहं मात्मीयं द्वितीयं हृदयमिव विकल्पैराकुलीक्रियमाणमात्मानमशान्तम् प्रियसखि हृदयादबहिर्भूतायास्तव स
काशात्किमिव रहस्यं रक्षणीयं नवायमानयोरप्रस्तावोपनम्रः प्रत्यपवघ्नयापपरिणामः तत्किमेवं विधे विषये
तत्संदेशे वडपेदणीया क्रमोद्गत्यजाः प्राणाः उत विधाय धैर्यं यिक्तारमननुकृत्य साधीयर्मनवधीर्य साधुवादाधिका
रं विसृज्य जलांजलिं लज्जायाः साहसमहत्ववाहे शालभीकृतप्रशीलं केवलं प्रहृतनवाणमेव प्रमाणयं त्यातदनुगुणमाचा
रणीयं रागांधायाः आपातमात्रप्रतिभासामेदहृदयवृत्तिः त्वं तु विकलविवकादीर्घदर्शिनी हितैषिणी च केनवान्येनाहम
पदेशणाकस्य वा वचसि मया विश्वसितव्यं तन्निरूपतारतम्यमादितः प्रभृति सर्वमभिधेहि साहं साहसमीहमानापि यथा
रहस्येनोपहसेनेनोपहस्ये लोके इति सा तद्र्शापरप्रतिसंधानमारात्म्यानदभिसारमेवोत्तरपत्तयंती समाचचक्षे ॥
भर्तृदारिके तदा वल्लभसखीजनानुरोधान्न तस्य शिलातलाद्यो भवत्यां तस्मिन् रागाभिनिवेशस्य महतो दर्शनेनाव्यवहितमेव
मद्दत्ताहितमूहमाना सखीसमूहं भवदनुसारं चानादृत्यानंतरमक्रममेव मनसि कृत्य तदतः करणरहस्यं वुभुत्समा
नाः नवहिते स चरीरचसर्तं सत्वरतया नाकलयति सरभसपरिवर्तनेन करतले समासज्यमानामपि नित्यमपर्णं
परितोषणोपकरणजपोपयोगिनीमिमां त्वीरोदात्मथया महीत्स्यायिनीं मुक्ताफलाक्षमालामिति कल्पितकोपकुं
चितभ्रूलतं यथा भवती नाकर्णयति स पवन स्त्रोणोति तथा भवतीमुपालभमानात्तदानीं तदवलोकनव्यग्रायास्तव भ

मिपतितामनिकानिचिन्त्यकाफलामवचेतनकामापश्यंतीतिर्दायसांकोदत्तनामदसद्भावनिर्णयन्यकृरिमविंचितिमव
लेविषितत्र्यंतरेसकंदरमालिनादौहिमालिनीषताप्रहितोऽहतोहूरादेवसक्रुतहलास्यर्षमनुपेतार्मर्वकेऽमे
दारमंजरीमेवसविशेषं पश्यन्ताननमकेतोरतुमतिमपादायवयाभिमतांदिशमपशृत्यगतवान् ततस्तस्यां
लरवलस्यमाणः किममेयंहृदयमाणामतीवदयतिमदभिमतंनवेतिसंदिहानस्तमेवमत्यार्थमपेतममार्थमव
सरंपतीत्स्यमाणश्चतस्यैमयान्नसंज्ञाततनदनुरागानिश्चयथासमागतेतस्मिन्नवभसंपरिहृत्योत्थायसविनयंस्वकीया
माकंदलोनिगूहंसांगुलाकेंदमाननमकेतोमहाद्भुतगुणानामोन्यानमान्यानात्रगृहीतोयंजनोयदिकस्यचिन्निदेशस्या
पिदानेनप्रनरनुजिघृदितस्तर्हितसंभावनीयमेवयथासंभवमितोल्पदनादरनिवंधनंवैमनस्यम् प्रायोभ्यांहिव
नशोभादर्शनप्रसंगेनसखीसार्थीभ्यांप्रथ्ययमृताभ्यांताभ्यःप्रथममेवमंदेशमासेडणीभ्यांमदयंतीनामसंवादेनेमां
मर्दकारिकांचिन्वानांसहचरीणांश्रांतामवज्ञामथ्यास्पमानाललतानिकुंजादहिरुपेत्यश्वद्घृतनिपुरुषीयतत्रमा
पकज्ञातिविशेषेणपूर्वसंपन्नस्वतानेगृहीतप्रश्नमभावाभ्यांविषयचमत्कारादतमानसाभ्यानिभृतमेवस्थिताभ्यांतत्कथा
पीरूषमाधंततःसमासादितमित्यभिहितेसप्रहृलिसंभावयमानकंटकोद्गारदंतरितदेहोजगाद कल्याणितदिदं
काकतालीयंनामयदवस्माभिआनामसंवादाद्भवयोरिहाभ्यागमनंतदैवतत्कथाप्रस्तावश्चेति तद्यदिहोयामत्रह

नै॰कु॰
१०
70

ध्यसे यमाद्राद्वा परमार्थतो वा विहितां प्रतिज्ञां यदि वा सा सप्तपदीनं सतां सख्यमिति प्रसिद्धिं पारंपर्यागतां प्रमाणयसि निर
पयसि यामया भिधीयमानमत्र रूपं पश्यसि वा तदा नायत्योरवदातं गणयसि वा सगतामनवगीतं मार्गमसि वाथ धर्ममार्गम
पयातं प्रमिसंधानविषयीकरोषि वा निर्बंधन बांधवता प्रमि अत्र बंधं तद्द्विधा चैव मस यं कृतं प्रस्तावेस्मिन्कार्येऽनुभूयतां
सहकारिभावः न यया विदितमेव मम वनेषु तिर्यग्गिवं गंधवहस्योर्द्धमिव पावकस्य प्रवणमिव वारिणो विषयया मंत्रसेवा
मिमाख्येमिंद्रियाणां प्रपत्तिर्वैश्चैव पवमानस्येव पारिसवतं मनसः निसर्गमधुराणां च पदार्थानामथ्यादितमात्राणां सवि
षयकस्य हो पथा नेन पहते वशक्तिः जनयति च तारुण्यापावतारो वा रुणापहरित मदो षो द्वृदयस्य रागो ऽद्रमम् परमेश्वरे
ष्वप्यतिहरत्यमरस्यायं दुर्वारो मनोभवहतकः प्रसिद्धामेव चास्य ता मि ला न लघुवेला निर्विलसितानि तथा हि दुहि
णस्य दुहितर्यपरिहारः मधुसूदनस्य जलंधरवधूविध्वंसनेन शशिनो वरस्य जलंधरवधूविध्वंसनेन महर्षियो षिद्धृषणां
हरिहयस्याहल्याविहारः वरुणस्य मित्रभार्यापहरणं पवमानस्य स्थापरिग्रहः वशिष्ठस्याक्षमालालाभ विपरिहतेमन
मालाभः विश्वामित्रस्य मेनकोपरताधिगमेन कौतरत्वं वादरायणस्य दासीपरायणत्वं यवक्रीतस्य पुनर्वसुविप्रयाप्रा
णां कंडुनाम्नः प्रम्लोचया मलिस्नच वदंतः करुणापहरणं शांतनकौंः पंचमस्वर्गाणिकाम्नगरीयान भिघ्नः विभांडकस्य
मृग्यामृष्यशृंगोत्पादनम् ऋष्यशृंगस्य लोमपादप्रहितामिव विवश्यमिव परहरणे शशिरः समाराधितनीलकोहितस्य

कापतेर्जनकनंदिनीनिमित्तं विधे स्मरति कस्यवा येसमस्ताप्सिसमयोदितद्वादशार्कतेजःपुंजदुर्विषहो पंचशरानलगो
चरः ममहि तदपांगभंगिशुंखेलानिर्घर्षितमिव द्रावकर्षमनः तदीयकेशकलापकादंबिनीकलनादिव तिरोहितो
विवेकविवस्वान् तस्य योधरदर्शनस्फुरनाभिभवादिव नस्फुरंति दिशः तद्भालतिलकबिंदुगुलिकामाउनभीतइवव
लादेवपलायितोधैर्यराजहंसः तद्रोमराजिरजनी विस्मयमानेव विघटिता मतिचक्रवाकी तद्दृशनादामतिग
लितेव नतत्कर्णपाशबद्धेव तद्गुणगणाकृष्टेवाशाविताशेषदिशितद्धुविभ्रमभ्रूमंत्रैवगंभीरतरेनाभिबिले निवि
ष्टेव कठिनतरेकुचशैलतटे निविष्टेव तदधिरोहणाखिन्नेव बाहुलतयोः संजातो द्वंधनेव नवाग्रहविभ्रमस्तेवश्ये
वेयकरभूषणारूढतद्रैः सहभ्रमन्निव ग्रीवायां रेखानिम्नोन्नतायां स्खलितेव प्रकोष्ठदेशे मिथः संघृष्यमानैर्वलयी
भूतैः प्रतिरोधिभिर्निरुद्धेव ममसारणि मेचकयोस्तरलयोस्तारकयोः पक्ष्माभिघातेन निखातेव कुंतलेषु न्यस्तातथका
रेखाङ्कादितनदंगलावण्येव न विषयांतरसेवनमाद्रियते दृष्टिः तदाश्रितलज्जयासहैव सजातीयतयास्थातंतलज्ज
मानमिमं दत्तांगतं मदातम् तस्मिन्नसौन्यापराधमिव मन्कलायितं कौलीनशंकाकमले लोकोत्तरेण तेसौ
दर्पेण विरोधितया खेदितमिव दीनताम पेतं दाक्षिण्येन तत्कुचकांचनावलीयास्मृताद्भुतावकाशमिवतसंभा
वितेगांभीर्यम् क्रतमहं तादृकेनो हिव्ययमानमिव नताहगतव्यवधवदत्तसंस्थानम् तत्रयतां जनजं बालमलिनी

त·कृ·
२१
71

कृतइवगलितासंस्कारसमुदायः पद्मविपिनपिहितेन केनापि परिगृहीतपरिच्छदपवनोपसर्पतिपरिच्छेदात न्नमा
महंसिदोषेण प्रसवस्यातमस्यावमस्यायां वर्तमानं तद्यादिदुर्वारतया सार्वत्रिकस्य मुग्धचापप्रसरस्य भवत्याः सहच
र्यापिवहस्य पर्यन्तमीदृशमिदवशाविशेषं तर्हि सिद्धमेवाविदितप्रकृतमर्थम् अथ तस्यावादैवस्यवाः तिष्ठया कदा
चिदयं प्रयासः फलानुबंधीनस्यान्नयापि मदापत्नीकारमहतिगुणेपाणितलपरिवर्तेव भवत्याः इत्यभिधाय दा
नोदकद्रवानुकारिणा तत्कालकलितेन तमालकिसलयरसेन विलिखितश्लोकमिदं केतकीदलं सहृदयमिव
ममकरे चकार अहं तु तावता विलंबेन विच्छिन्नाभवदादिष्टतस्मनादृशीनरतीशाभिनिवेशेन संपन्नपरितोषाप
रिहृसानुपदतानादरलेखं वनदीयं लेखं कार्यगौरवात्मेन किंचिदनुगम्यमाना शर्वर्यां स्वमेव दीयमदनविकारानुमानेन गृ
हीतया मामालिंग्य आमात्रमादादा बुद्धिलाबवाद्यातदार्तिदर्शनाद्यासंभ्रमेव त्वदानयनं प्रतिज्ञाय सत्वरमुपागतास्मी
तिषा प्रवृत्तिः इदंतु न रवशिष्यते किमेवं गतेन त्वया प्रतिपन्नमिति तन्नयदि स्वधैर्यप्रख्योपनेच्छया वा धर्मक्षत्रतया वा
लज्जया वा गुरुजनानुरञ्जनतया वा विभ्यती त्वमस्मदभ्यर्थनां नानुमन्यसे तर्हि सकलवर्हिर्मेघोदितिर पारिहितशासनेन
भगवता देवेन मदनेन निवर्हितव्याः पञ्चेषवः प्राणाः तदानीं हियादृशोः अनुरागोपरागो भवदीयचित्तं दृढं चेदं सा मया
षलोकिसमद्दानी मनुद्वल्मनरोमरकन्नाथिरोहणा क्रमेण मदनस्य शिखरे इव प्रतिभाति तथा च मतिसुश्याखगा

भियोगाज्जीवनं जहतो जनस्य कीदृशो धर्मस्य धैर्यस्य वा प्रसिद्धेरवकाशः अधर्माद्दलज्जमानया च नयाकया वा विथ
यालज्जापरिपालनं कृतं भवतीति स्वयमेवावधारयतु देव्यायत्तजीवनस्य च गुरुजनस्य त्वयि कथावशेषायां जीवनो
परोधप्रसादिति कोयं गुरुजनस्याप्युपरोधः अथ जामातवयस्या चन्द्रापीडगुणांतरैश्चात्मानुरूपं काम्यं च वकाम
यमानं चाविभाव्यमानदृष्टादृष्टोभयविरोधं तेजनमात्मानिगमनाड्जीवयसि ततस्तमार्यतः प्रथमं तावदात्म
नपत्रोपकृतं भवति द्वितीयं च प्रयाणाभिमुखास्त्वत्प्राणाः परिरक्षन्ते अपरं चानन्ततिमिरकान्महापातका
न्मोक्षणं कृतं भवति गौरवातिशयप्रसाददानं च सम्पद्यते ततश्चास्यापन्ते प्रतीकारे तेन प्राणानपरिरक्षता
आत्महत्याप्रसक्तः प्रत्यवायस्तावदपास्तः पश्चाद्धैर्यलज्जादिनिषिद्धविषयप्रवृत्तिरेव विरुद्धा गुरुजनोप्यनुरूपवर
प्रतिपत्त्याकृतार्थीकृतः स्वयं तेन च वधूः कन्याः स्वेच्छयैवाभिमतान्भर्तॄन्भजमाना धर्मानुशासनेषु तथा हि भगवंतं
शाकाश्यपं तपोधनं कपदमननुमत्यैव शाकुंतला दुष्यन्तं कान्तमङ्गीचकार भार्गवादमार्गन्त्यैवाभिमतिं देवयानी
ययातिमात्मानमेव ययाचे अनाकलय्यैव जनकं धातारं च रुक्मिणी रुक्मिणः स्वयमवृणीत नारायणम् विजि
तवत्साप्यपं चाननामयमनभिमतस्यैव प्रभावती प्रद्युम्नाभिमुखं निष्क्रयामासमानसं अगणितगीर्वाणाधिपमव
हेलितं कुर्वाणा बाणासुरं नयननतारकस्मरोनास्यमनिरुद्धमनुरुद्धेत्यभिधाय परमत तदभिधानं च वक्त्र

त॰ कु॰

१२

72

तोयथातथास्त्वमोन्नस्वयमेवतदभिसारोत्सवहृताभिमुखोऽभ्यायमानामनलशिखामिवसमीरणोऽन्मःस्वारमि
कीरमणीयतामिवतरुणिमोद्भवउल्लासशीलांजलनिधिकल्लोलावलिमिवचंद्रोदयोऽस्तस्तकांचक्रवाकीमिव
विभावसुप्रादुर्भावोनितरामेवतरलयांचकार अथाहंसहचरीकिमिहनिशूहनप्रत्यहेणोऽयमहममभिजनमत
भिजानानावंधुजनममनरुंधानामंदाक्षंमंदयंतीकलंकारंभमप्यलंकारममममानाजनापवादाननाकलयंतीम
र्यादामपर्यापयंतीस्मरमिसमयेनवामलयानिलेनवाचंद्रोदयेनवाकुसुमसायकेनवायौवनेनवाऽनुरागेणवा
लाघवेनवादैवेनवास्मेनवायेनकेनविदेवंजातीयकेनहेतुनाऽनुयमानाऽभवतामेवमभवतांभजामीत्यभिधायप्र
प्रतिहतंदेवस्यप्रसूनशरासनस्यशासनमिवतदेवकेतकीदलमवतंसीकृत्य तत्स्पर्शोभिन्नंचनवकदंवमुकु
लमुखणाङ्ककारिपुलकजालकंकपोलफलकेनकलयंती तदत्तरश्रवणपरितोषेणेवस्मयमानेनश्रवसाल
क्षमाणा हृदयेनस्पृहामिवतामेवकलावतींकरेणकलयछुर्विनयवीजमिवकथंविदेहमदसष्टताविवा
तिवेलमवदाताःयोस्फटिककुट्टिमभूमौचरणौन्यस्यंतीमर्यादामिवसंवरणहेतंवासवलभीमुत्सृजंतीस्मरेण
वप्रसरताशिशिरकरेणक्रियमाणमसदावभावमुद्वहंती अंतरनुरागेणेवबहिरपिचंद्रिकोद्रेकेणसितभा
वंदधाना चरणालेपेणपार्श्वपटहमिवनूपुरमावरयंती उरुदृष्टेरिवगमनांतरायकारिभिः कलहंसकैरनु

ह्रियमाणाश्रुतः समापतद्भिरपवादैरिव मलिनैरलिकुलैराकुलीक्रियमाणा हृदयात्प्रचलता सहस्रेणेव मौक्तिक
हारेण दृश्यमाणा श्वासेनेव मलयमारुतेन तरलायमानेनांचला निराकृतान्धकारकुंजरकुलेऽथाकाशनिकुंज
माकलयति शशांककंठीरवे तुषारनिम्नघीकृतेष्विव कौमुदीमेदुरेषु दिङ्मुखेषु छायामात्रपर्यवसिते तिमिरप्र
संगे रजनीपंचकलताकोरकप्रकरेषु दीप्यमानेषु प्रदीपेषु मरकतमणिमयभूमिप्रतिफलनच्छलेन नतनम्रशव
हूर्वांकुरकवलानि वकलंककुरंगार्भकमप्यवहारयति हरिणलांछने विरहविकलकोककामिनीकरुण
कलकलप्रलापाकर्णनकदर्थितास्वजलदेवतास्विवांतः संक्रांतमृगांकमंडलासु द्रवत्वमापद्यमानासु जल
लदेवतास्विव चंद्रकांतोपलशालभंजिकासु अंजलिपेयामिव चंद्रिकामाचामत्सु चकोरनिचयेषु भविष्यदंध
कारसृष्टिबीजेष्विव कमलकोरकसमुद्गकांतरालेशयानेषु मधुकरकदंबकेषु घनसारतोदल्लसितसर्वावयवा
सकुंकुमदत्तकर्णावतंसा सचंदनललाटिकाभिरामा समसृक्का फलमयप्रसाधना स्तनकालोच्छलितजलनिधि
फेनपटलमिव केवलधवलं वसनं वसाना सचंद्रिकाधिष्ठातृदेवतास्विव प्रसन्ना समभिसारिकासंस्थाना शीतकर
तनयविग्रहे सवयसाचिनीवशरोत्सर्गविद्यासर्वस्वं प्रकाशयति कुसुमायुधे रतिरमणकार्मुकशिंजिनीनिनाद
रवविजृंभमाणे कोकतरुणकरुणाकूजिते सकलेंद्रियसंमोहनचूर्णमष्टाविव प्रसरंत्यां चंद्रिकायां रजनीभावा

त·कु·
१२
73

पत्रेषु चंद्रिकाछेदेष्विव विकसितेषु कुमुदकदंबकेषु वासंहृति विमलेषु जनहृदयेष्विव मकुलायितेषु कमल
कुलेषु विरहवेदनाविधुरचक्रककगणाकूजितगगनकौतकिभिरिंदुकरैरिंद्रनीलोपलशलिकास्विव कुमुदरजतभाज
नोदरे निपीयमानास्वमधुपरंपरासु पद्मरागमणिमयप्रणालिकामार्गेण मदनोपचारकुंकुमरसपंकधारासि
वप्रवर्तितासु चंद्रकांतनिस्यंदद्रवकल्पासु चंद्रकरसंस्तंभीकृतचक्रवाकक्रचायां निमीलितनीलोत्पलविलोचनायां
प्रियतमसंभोगसुखमिवानुभवंत्यामवतीर्णयौवनायां विभावरीवरवर्णिन्यां सर्वतोऽवनतं प्रेस्फटिककुंभइवानव
सानां चंद्रिकापयोधारामभिवर्षति तुहिनदीधितौ प्रवहता चंद्रिकोद्रवेन निस्यंदेनानुमीयमाननिम्नभावाभिरिंदु
कांतमयीभिरधिरोहिणीभिरवतीर्य प्रासादात् मरकतमरीचिनिचयेन कौमुदीसमुदयेन च परस्परस्पृष्टपानाभि
भाविताभिश्रभावमापन्नेन जाह्नवीयमुनासंभेदमिव लीलागणं वल्लभलाभकामनयावगाह्य गलमात्राव
स्थितेनछायतयासमुपकल्पितनीलोत्पलमयालवालवलयेव रवजनदर्शनापहारिणां तिमिरतस्कराणां निवास
दुर्गैरिव समंततश्चंद्रिकयाभिद्यमानैः कुसुमभ्रमरसंयोगेन बलद्वयस्यैकदेशस्थप्रहारमिवोपदर्शयद्भिर्मद्रुम
रितवर्णाभिव्यंजकध्वनिभिरिव द्विरेफकूजितैरुपशोभिमानैः शाखिभिरशून्यसर्वदेशं विहारोपवनमतिक्रम्य प
मरागमयकपाटपुटनिश्शोनकेवलानुरागमयेनेव द्वारेण निर्गम्य पूर्वपरिशीलितानां तेषां तेषां शाखिनां पौर्वापर्ये

णं पंथानं प्रस्थमिलाना नानाकेतकीकुसुमगंधानुबंधिना कृतकलकलेन पुरस्तात्प्रसर्पता नासीरजनेनेव मधुकरकदं
बकेन सेव्यमानो हरितः कृतया कलापवसेवलयेव कलापस्यानुगम्यमाना कल्पनाभिरामैरिंद्रियैरविद्धिरुद्यमानं म
न्मथसारथिना यथेच्छमनुगम्यमानं मनोरथकर्णीरथमारूढाऽभ्यसरम् ॥ ततो भर्तृदारिके पश्पाभिसारसौख्यसंपत्तिं
नयाहि चंद्रिकैव सर्वतो घटितं स्फटिकमयं प्रासादं संपादयति गिरिशिखरेभ्यः स्यंदमाना इंदुकांतद्रवद्रवनिर्झराप
वर्णकाकारिणां निर्झराणां श्रियं नोत्कृंतति नेभ्यः समस्ततेभ्यः प्रस्रुताः पयो विशुद्धपवमस्तनांजलिसामंजस्यं जनयंति न
त्विनादाकर्णनसंभवदंभोदविभ्रमाः सकलापिनः प्रबलास्यलीलामुल्लासयंति चंद्रमाश्चापि चाटुकार इव मार्गवर्तिषु
तन्मात्रयोगेषु जलेषु प्रतिफलनच्छलेन मंजीरशिंजितप्रसक्तान् कलहंसकानिव समाकलयति पुरस्ताच्च प्रसर
च्चरणन्यासायक्कुमदनसरस्वाणीवास्तृणीते प्रपिच भर्तृदारिके वनवल्लभसमागमावस्थामिवाभ्यस्यति चल
द्विरलिकुलैर्दश्यमाना धराधुनोषि मसीकारं मलविकमलम् नवद्वयेनेव हस्तद्वयेन स्वालिकेन कंपमानापि दधा
सि पयोधरपरिणाहं चंद्रमसा सर्वतः करैरास्पृश्यमानापि न भजसि तदाभिमुख्यम् इति कलावत्या सपरिहासम
भिधीयमाना गच्छंती मनोरथमूलकोल्लासवशेन नेदीयांसमिव मार्गमनायासादतिगम्य सेयं तमाललेखावं
दिकायां परभागवशाद्दूरादेव दृश्यतो मुस्पृशातियतो वहिर्निष्क्रम्य सजनो स्वामिकदैर्हितस्य चेतो नातिदूरे कुसु

त·कं

७४

74

मस्मद्हृदंतरोयंमाधवीलतामंडपोयत्रमामवस्थस्यजनोमयादत्तसंकेतयाध्वमर्जितदेतावत्पर्यन्तेवेयमस्मदी
यायाश्चेतिकलावत्याः भिहितानमद्दृष्टपमासाद्यकिमप्यपश्यंतीविदीर्यमाणाद्हृदयेदंव्यचिंतयम् कलावतीमा
वदियंद्वितीयद्हृदयभूतामांप्रतारयेदित्यसंभावनीयमेव अथसमपववविप्रलंभसंभावायेनयापिविनाप्रयोजनं
किमितितथाविदध्यात् नहिप्रयोजनांतरंसंभवतिवश्यजनवेवनस्य अथापिसहचरीमायांनिर्मायकश्चिदेव
मावहेत्सोपिफलाभिसंधिव्यतिरेकेणप्रवर्तमानोलोकमर्यादामतीयात् नकिमहमेवसमरदृशायांतदन्वभूवं
उतेदानीमपिस्वभावस्थैव आहोस्विन्माधुनोरथिककल्पनाविलासः अथमयैवैतद्क्रममयथाश्रुहीतंस्यात्तदैषा
स्वयमभ्रांताकिमितिमामनुसरेत् किमतास्याप्यवश्यंसकैतितप्रदेशप्रस्थानमित्यादिकंविकल्पयंतीसमा
वाद्यितनमसमागमाद्भीभयतोविप्रष्टाविशंकवदंतगलदश्रायांविद्यमानान्समप्रयत्नविसंवाददर्शनाद्दाप
नविलक्षणोवैलक्ष्यात्किमप्यनालंपंत्यामदर्पेक्षयाप्यतिरिक्तमानवदनेवेवार्पेयाकलावत्यानुगम्यमानाडर्वी
रमाद्वराशाविभ्रमाणांतत्सन्निहितकुंजांतराण्यपिगवेषयंतीयावदितस्ततोविद्यमानानामनेकेषामस्येषा
मपिनिकुंजानांगवेषणास्रहयाविदुंधेनावदेवास्यतमंलतागुल्ममासाद्यनिषण्णामस्यंतविषण्णांकांवल्कल
मात्रनिवसनांरूपव्यसनोमयेनमप्रैवानुरूपामपराभिवभूर्निम्नमनादृशादृशागद्दीलाग्रहमिवकांचिकन्य

कामवलोकाकिमियंतपस्यंतीवनदेवतावास्यात् कामोज्जीवनायक्लिश्यंतीस्मरभिसमयश्रीर्वा अथमांगिरा
समानोमायावीक्षपवजनोरूपव्यत्ययेनमांप्रतीक्षमाणःस्यात् उतमयासहसमानामवस्थांसर्वमेवापन्नाका।
चिदभिसारिकैवभवेदितिसंदिहानायामेवमधिकलावतीमविनयमपहस्ततमेजोनिशायामिभ्रतामयास
मेमेवकृतनमणामाभगवंतोविविदिषावश्तित्यजितपत् सानिःश्वस्यकिंचिदब्रवीत् वालिकेप्रवयोरभिज्ञा
मांड्हीनदद्यनयाव्याहराभिभगवतोशूलमदस्यांतेवासीजावालेरात्मजन्मातपोनिधिनामाहमथ्येवशाव
णप्रवेशादेवमवस्थामवापंकल्याणि पुनःकेवाकुतोवाएवंविधायांवेलायामिति ततोमहात्मनाममपरिहा
र्यमदीयदैवस्फुरीहाविरतांरंमहूर्तमंतरितदेहपरिहारस्पृहायांनिर्यद्वेदयिष्यमाणानिर्यत्कस्तीयदुःख
दिनमंदायमंदायमानायांकिंचित्पार्श्वतोभृत्वाकरकोपलस्थूलैर्वाष्पविंदुभिरविच्छेदेनमयिरोदितंप्रवृत्ता
यांकलावतीवइंजलावादथानाकरकमलांतरालेनयनोदविंहूनवादीत् भगवन्नअलितातीतानागतवि
द्यमानवस्तुजातानांप्रत्यक्षदर्शाभवादृशांकिंनामपरोक्षंपदयलप्येत इयास्तिगंधर्वकुलमौलिवकुलमाला
र्चितचरणास्यचित्ररथेनसमुद्भरितामदयंतिकानाम अथदेवादवैवोद्यानेमानसकेतसंलेनगृहकराजेनम
याहारभृतयापरस्परानुरागादनसंकेतमिदानीमायातासंवृत्तनयावयोर्यत्रविसंवादः यदिभगवतोविदि

का· कु·
७५
75

तन्मदेदं तत्करोतु भगवानस्य यथा तु पुत्रजीवितयोरावयोरुपरि दयामिति सच निःस्पृहः सर्वतोऽप्यधिकनिर्विषण्णः
कथंचिदविकलयामास कल्याणाभिचिरादेव विघटितोऽयं दुरदृष्टेनार्थः एवंभूतेन मया निवर्तमानेन विनष्टदैवस्य प
वदिवसोऽसौ मया बहुशोऽविस्मर्यमाणमनुस्मरणव्यग्रको येन शापेन निशाचरतां नीतः इदानीं तज्जानामि तन्मम स्वापवर्तेस
दृचर्याः सा शृण्वानमेकेन समयमप्रतीक्षमाणा ममरागांधस्य तन्मम सामस्तपादिवोति तदेवं गते किं विधीयतां दुर्वारा
हि दारुणतराः कर्मबंधाः हरेतावदस्य दहमेवाग्रहदृष्टान्तः तदिदं तस्याग्रनपकारविरोधी जनो यंदयांकानामविधास्य
तीति तन्न तदाकर्णयंतेवाहं दुर्विधावशमनीयेमहं यावशमनीये अथ निरूपायिवं पुनादयार्द्रीणेन स्वयमे
वकलावन्याच समं पन्नमानीतैर्मृणालवलयैः कमलिनीपलाशैरनलिकिनीपल्लवतालवृंता निलेनोद्यंद्रकांत
निस्यंदोदकैश्चान्यैश्च यथोपपन्नैरुपायैरप्रयोजनमेव जीवनमेतन्मंथभागदेया समासादयम् अथाहमनयागति
कनया विहाय क्रियं प्रणाम्यकृशोशायकोरकाकारमंजलिवधाम भगवंतमगादिषम् भगवन्नफलबलादेवानुमीय
तेन किंचिदपि सहकृतं मयाद्यजन्मनि मंदयाजन्मनि संदर्शितम् इदं तु यदेवं विधे व्यतिकरे संहते गमनंतरविरहादा
वशपके चास्य दग्धदेहस्य तत्पामेतीर्थानामपि पावनत्वमापादयंतौ भगवत्पादपल्लवौ विषयीकृतौ तेन त्वायः संकृत
विशेषस्य विलसितं अन्यथा मनोरथानामप्यपथानामेवं विधानां फलानां कथमिवोपभोगः तदयं पुनेन ज्ञामिथ्या

धर्मयोः प्रथमप्रमाणेन भवदनुज्ञानेनानुगृहीतास्पृहयामिव विहितापरिहार्यमाहसं देहहतकं विहातुमिति कला
वतीत्वयमपहितप्ररोचनस्यास्य प्रयोजनस्य विपत्यात्मानं स्मापराधमिवाभ्युपगच्छंती समाश्वासनोपायमप्यपश्यं
तीमहदेवस्यास्यान्वयव्यतिरेकयोरेकतरस्मिन्नविहितावधारणा न किमप्यभाणीत् स्वयमसीमां महीयसीमापद
मापन्नाप्यपि महात्मानोऽस्मदीयामापदिदृशामसद्दं विदेहमासादयंति यतः समरदातपान्मनिस्तथा विधयोरावयोरान
योमृत्योम्यणयवसारवतिष्ठमानयोरात्मानमपि कृतानुचिताचरमपिणीयमिव गणयन्नीवनाधिकारेस्थितिनवमि
वप्रसंजयन्निदं जगादवालेमेवमवहेलयात्मानं नद्यैवं प्रायाः कल्याणशीलाः प्रकृतयपकांततयात्क्लेशभाजनं भवि
तमर्हतीति विहितोऽयं भगवता शुन्सभदेनवत्सलभावादवधिः तद्यथा तस्मात्सभावान्मोदेममस्वरूपलाभः तस्मिन्न
धिकेनैकेन जन्मनेति तद्यथागतं गम्यतामिति एतदाकर्ण्य च प्रामपरिसांत्वनोपायासास्वधियाकृतानुपायासा
मामाश्वासयामास प्रियसखि प्रमाणाभासशरणाग्रपिप्राणिनः प्राणेषुस्पृहां प्रतिपद्यंते तदवत्वयं महर्षिः स्वयमेव
समाश्वासनमभिदधातीति नचास्यभ्रमः प्रमादो विप्रलिप्साकरणापाटवं वासंभवति शरीरमेवदृश्यस्यलविशेषवला
दिपर्यस्तं न तत्प्रभावः भगवदभिहितस्य शापस्यवशापं तोपिनसांशयिकत्वेन शंकनीयइति ततोहं तदभिधानस्पवि
पर्ययसंभावनानर्हतयानुस्त्वजनतयाचानुवंधिनश्राशापाशस्यानुभवनीयतापैतावतोडः सहस्यक्लेशराशेरपरिस

त॰कु
७६
76

मामनयाचैतद्देहारंभकारणानुष्ठादृष्टानांतथेतिपश्यमस्यएवाभिसारार्हमशेषंवेशंभगवन्यथात्तापयसि नाकिमप्यशाकंतप
स्विनांभवद्विधानां भवत्प्रसादोहीतरानभिज्ञातामेवमांसंप्रत्येवसमभवनमपिप्रापयेत् अन्यदपिमद्दिङ्गवनापाकरणा
त्तरूपंविदध्यादेव किंतमंदायाममकृतेतत्रजनेकष्टंदर्शीतरमासादितवतिगृहानांगतौसमभ्युपगतमर्यादाभंगभा
रापिद्वितीयंकृतत्रभावमात्मनिसमारोपयेयम् अतोत्रैवास्यतममाश्रित्यप्रदेशंवन्येनविधिनावर्तमानानिवसेयमि
तिस्पृहयामितद्दिष्टावग्रहमभ्युदत्तयाभगवताविधीयमानमयीत्वकामामाकदापिसारसंकार्षीरार्षीयंप्रकृत्यानजात
विक्रियामासादयिष्यतीतितदुपदेशरसायनंहृदयेनधृत्वाजीवितप्रियंजीवितयोःप्रातिकूल्यानुकूल्यसंपादयितारंतमे
वसादरंप्रणम्यमहदेवानभ्युपगतगृहगमनपत्तयाकलावत्यानुगम्यमानाप्यमहासरसोनातिदूरमिमंमहानरुमा
श्रित्यनिवासस्थियंनिबद्धवत्यास्मि ॥ अथतथाविधमद्भुतांतदर्शनहृतांतःकरणाखेदायांकलावत्यामिवजीवनंप्रत्यना
दरंविभावयंत्यांविभावर्यां तादृशमदीयदुर्दशोद्दीपनेनदह्यमानानांवनलतानांवाष्पमुष्टबद्धमकरोष्विवनंदिलेषुमंद
मारुतारहतेषुवशपायविंदुषुदृश्यमानेषुमत्कृतेरसामंजस्याज्ञानान्मजातकरुणानांकाननानांकहानांक्रंदितेष्विवश
कुनिकुलकलप्रलापेष्वाकर्ण्यमानेषुरजनिमभिव्याप्यजनितप्रजागरेक्रमेणदीयमानारुचौमदीयदेहइवचंद्रमसि
मंदतामापद्यमाने विवादनालोकितांमांविचेतनकामामस्सहचरीष्विव किंचित्प्रकाशमानम्भवोसदृशास्सदृश्यमानास्व

श्रप्रयोजनतया सखीजनेन निर्दिष्टैर्मदर्थमुपकल्पितैः कुंकुमांगरागैर्विगमालिकाभिर्भोजनवीथेर्लौहितं देहं वहंती
षुहरित्तश्यायाहृदमिंदुकरोज्वले विंदुसरोजले विहितावगाहा विहाय चंद्रातपच्छेदमिव दुकूलं परिहृत्य हारिणीकैर
कदेशमिव वल्कलं तच्च सिंशामापनिश्चयादेकमेव कंडूवलयं परिशोषयंती सदसत्कर्मसालिणीभुवनचन्द्र
ंदमुपस्थायोपक्रांतं काम्यमपि कर्मत्यज्यमानं प्रत्यवायायजायतत्स्मात्मिक्रममर्यादामपादाय लज्जया सखीजनद
र्शनं परिजिहीर्षुस्तदागमनसमयादौत्सर्गिकान्मार्गेवगता भगवतीं नगेंद्रकन्यां तत्कालोचितेन सलिलकुसुमाल
केनोपचारेणोपचर्यामंदभागे मंदेशमभ्यागाम् कलावती तन्दशक्यप्रतीकारमपि तमर्थं प्राणायसामर्थ्यमात्रे
णां सखीभ्यो विवक्षंती किं विहितं व्यदिनांतरीयतदागमनसमयमजानतीयं प्रतीक्षमाणा प्रमाणापेतमपि तत्सर्वं मदी
यदुर्विलसितं समागतां मंदारमंजरीमपि श्रावयांबभूव सा तु तदाकर्णनानंतरमेव भूयस्तमां दूयमानहृदया प्रण
यमात्रं प्रमाणयंती शर्वापरमनाकलय्य नाहमेवं वेदनया कदर्थ्यमाना यां मदर्पितिकाया मामानं विवाहविषयको
त्साहरसाहसेन परिहास्यपिष्यामीति दासीयमाणामिव समाचचक्षे निर्वर्तितदेवतासपर्या च कलावत्यादर्शमानमार्गी
तत्कालमिलितेन सखीसमूहसहितेन सखीसमूहेन सह समागम्यैकमात्रदिवसानंतरितदर्शनामपि मां दशा
विशेषवशेन बहुकालादनालोकितामिव मन्यमाना परिरंभादिना संभावनमहारंभाणीवाश्ववारीणी विसृजंती

न·कु·
११
77

मुहूर्त्तमिवासिष्ट अहं तु कलावतीसकाशान्निर्याते तस्याः संस्थामवधार्य कृतनिश्चिदापन्नतामरतामप्रवाहांतरेणापसार्यमा
णो हर्षप्रवाहेवमश्रुभिः फलेनाप्युद्वेगवता हृदयेन विवलावशादात्मानं क्षेभयित्वा निरुद्धबाष्पवेगं तामभ्यधाम् सखि
मेदारमंजरि मंदारमंजलिं बध्नेन विज्ञापयामि यदिदं विधिनैवं विडंवितायां मयि मृतजीवनाय जीवन्मारणमिवाथच
लगोलकमेदनमिव गंडस्योपरि विस्फोटकमिव क्षते क्षारप्रलेपमिवास्तं तमप्रयोजनकं प्रतिज्ञाधिरोहमहासाहसं विरि
तवत्यसि किमिदं तवोपकारः उत ममैवापत्यतीकारोपायः अथवेवंधुजनवैमनस्यसंमार्जने ग्राहोसि त्वयार लौकिकोप
करणं किमुत मदनवासानुकूलं किंवा तपस्सुपयोगीति नावधारयामि तद्विरम्यतामस्मात्क्लेशमात्रफलकादीदृ
शादभिनिवेशादिति सावेनतडुपक्रांत्यसमभ्यर्थिकैरस्रुभिरसमर्थं हृदयांतर्गतमात्रं प्रक्षालयंतीव सकोपमिव
सोपालंभमिव च मामवादीत् सखि मदर्थं तिकेयदेवमभिदधासि तत्किमिदानीमेव ते विपर्ययस्ता प्रकृतिः किंवा प्र
स्तवमस्मि प्रणयविशेषं उत नाकलसि ममाभिप्रायं अथ सर्वमपि प्रणयाभिनयमात्रमाचरंती मदीयहृदयं नात्ना
सीः यत्समानस्य वेडः खेनैवमाविर्भावस्य स्वरूपमिति प्रसिद्धप्रवलोकप्रवादः प्रयोजनं तव वस्तुतो स्तमानाममम्बाः
किं तत्त्वेषणप्रयासेन कार्यं यदि हि दयस्य पीड्यमहाविजलनिधिः समुल्लसति द्वतांचापेति चंद्रकांतोपलः स
कुलायते च कमलं न केनानुरोधेन केन वा विरोधेनेति तावदवधारय वस्तुस्वभावे च प्रयोजनं पर्येषयतं जनो महत्

तामप्यपहास्यपदमस्मात् सर्यंविहितायांप्रतिज्ञायांसमाभिनिवेशमांतद्विपरीतंप्रयोजयंतीनरगाढस्यैवनगविस
रणमवहरसि तदतःपरंशापितासिमच्छरीरस्पृष्टिकयायदिभूयोपिकदाचिदेवमभिदधासितत्समिथायचस्मम
त् अहंतमयासहैववनेवस्तकामोसशरीरक्लेशमगणयंतीमंदारमंजरीवयस्यावर्गंचभवनादप्यभ्यथिकेसखी
समाजेविपिनवासप्रतिज्ञाममभवतीभिरुपरुद्धास्यादितिकथंचिदिहसम्प्रेतत्कालागतौपितरावपितथैवविथया
व्यसर्जयम् ॥ अथैकदाजगदंबिकार्चनसंविधानावरोधादन्वहमविच्छिद्यमानगतागतप्रसंगयाकथंचिन्मार्थना
भिर्वयस्याभावमप्यलंभितेनपरिरयाहितदिव्यांगरागवसनाभरणप्रसाधनेननतपोनिधिनाकन्यास्वरूपेणमयासम
निरूप्यभेदंसारूप्यंविभ्राणेनदृश्यमानेनमदीयंमुखमेवमयंकष्टमयंचावस्याद्वयंयुगपदेतावभवंस्य मंदारमंजर्याःस
हासीनायामपियोमयास्वंवेमानमस्केतनासहसमालपन्नृषुःसपवसवाङ्नामादानवेंद्रोदानवेंद्रेणकंदरमालि
नादौहिंसमपनाहृशीदशामप्यपस्थापितातत्समीपंप्रहितोरूपसाम्येनवेषसंवादेनचमयितपोनिधौचसंजातविपरी
तमप्यहालंबनोपिवयस्यांतराणांसकाशादवधायितनवःसमागम्यकृतप्रणामोमहर्षेकंदरमालीमातामहोबा
ढस्यामप्यपस्थितिरस्याजिह्मभवदनागमनकारणेनतवाकस्मिकेनरूपव्यत्ययेनदूयमानस्त्वांसमादिशति प
वसंकटेनेपितात्मानममसंतंवैमनस्यायसमर्पयितुमर्हसि विदितासेमयवतद्गमातताःअथअदितप्रथमःविजि

त·कु
१८
78

तापवसर्वक्लेशाः अपिचदौहित्रइतिस्नेहएवमांम्लापयति भवांस्तुजगतोनिग्रहानुग्रहसमर्थःपरानपिसमाश्वातुं
शक्नोतिकिंपुनरात्मानंमित्रमित्यायस्वयंप्रत्यभिज्ञायमानतयाचिरात्यगृह्णेलेहतयाचमंदारमंजरीलाभेद्वारभूतांमाम
भिज्ञायसप्रपंचमाख्यातवान् भवतितदानींमानसकेतोः सकाशादाकर्णितएवभवतामहाश्वेतेदंकंदर्पमालीतदा
स्मजन्माचसमरस्मरवेषुम्भावयिकाध्यथिकभावाभाववक्ततराकृतध्वजोविजयध्वजोनाम तत्रकंदर्पमालीपुरंदरप्रमला
हेदारकान्निर्जितवद्धतंसमयंभक्तसकलविषयोपभोगतयासुहृत्तयाचमनीनांसंगस्याचधर्मासम्याचप्रल्हादश्च
विहायाधर्मप्रसंगंपरित्यज्यहारविदशाभिभवविषयकमभिनिवेशविशेषं विजयध्वजस्तुकंदर्पमालिनेंदनोगत्वामंदरा
चलमसमंदसमांदोलितदुग्धोदन्वदुत्कलिकाकलापपरिशीलितामस्ततमांतदीयमेखलामवलेव्यमयदानवहुवत्रि
नयनंपरितोषयितुकामोबहूनराणिदिव्यानिहायनसहस्राणितपस्यन्नेवातिवाहयांबभूव तथाहि सर्वर पवनप्र
कीर्यमाणतमसिकताशकलपुनरुक्तितराणिकिरणाम्बुदानिवर्षेषुनिदाघदिवसेषुवनवाप्रज्वलितांजातवेद
सामंतरालवर्तीकमलवन्मार्तंडमंडलमात्रनिबद्धदृष्टिरभवत् निरोहितहरिदंतरितांतरेषुवर्षत्सुबलाहककु
लेषुविरामरहिताभिरतिप्रमाणाभिर्धाराभिरभिहन्यमानोकदंबतरुरिवानाहतोपिनविकारमभजत् अनवर
तनीहारनिवहवध्यमानतुर्दिनासुहैमतीषुरजनीषुग्रथ्यप्रतिग्राहकश्चजलोदंतनतमभिचचार कदाचित्कुं

तद्वत्फलमयमाहारमकल्पयत् कदाचित्पवनइव हृतादवशीर्णानि पर्णानि स्वांतर्गतान्यानतानजातचिद्वै
ताग्निरिव सलिलमेवास्वादयामास कदाचिदाशीविष इव पवनमात्रेणापि चंडमाहारयांचकार जातचिच्छिलास्त
बक इवैकांगुष्ठमात्रेणावतिष्ठमानोऽवयवावच्छिन्नसर्वांगीणावामंदमपिस्पंदनं विभरांबभूव एवं तपस्यतितस्मि
न्विश्वामित्र इव ब्राह्मणजातीयं तेजोमयं देहांतरमापन्नेनतो निर्जमूर्जंगतिसंतापयंस्सः समंताद्धिरायत्तलमवलि
हानामहाप्रवाहादहनेरितयः तस्यभावाविहिताभिभवइवधूमायमानेचदिङ्मुखैः समसंतरितनलेनस्वर्ववदसी
ष्यंतनिदाघदीधितिः तत्रयोभीतानां दिक्पालानां संतापोस्मान्निश्वाससंतानाइव मुहूर्तमपिनधारमंतप्रचंडः करी
षंकषामरुतः तद्दोरवाक्रांतेवात्मानं धारयितुमपारयंतीभूतधात्रीमहीधरैः सहानवरतमाचकंपे तद्भयावेशा
न्मार्गमस्मरंतइव ग्रहगणाः प्रतिस्खलितां गतिमाकलयांचक्रुः प्रस्यातमिच्छंमामहेंद्रराज्यलब्धान्मुग्धरतिनादइवम
याहेपमानस्यपाकशासनस्यपरस्परमभिहन्यमानानां करवलयानां कलकलः समुदलसत् तद्विजयलक्ष्मी
कुसुमांजलयइव निपेतुरकस्माद्देवोच्चैःश्रवसो विलोचनाभ्यांजलधिमध्यवाससमयांतर्गतमुक्ताफलानुकारि
णो बाष्पोदबिंदवः कृताभ्यंतरप्रवेशेनबद्गलोगलाभोपतेनतद्दलेनप्रतीपमाकृष्यमाणाः कलिंदनंदिनीकल्लो
लाइवनबाह्याभिमुखं प्रसस्रुरैरावतकुंभस्थलदानवीचयः समसमाकर्षणासंभावनयाभीताइवगीर्वाणमाणि

त·कं·
१९
79

कांगणाकेशपाशांस्रस्तजटाछविशृंखलकंपमानकराभिः सखीभिरुह्यमानाः स्वमनसः तद्व्यातिशयादाश्चर्यमाणयोः
सूर्याचंद्रमसोरंतर्मोहात्मकमिववहिरण्यवर्णरूपेवराङ्करपंतमोनष्टमत् तत्प्रभावोज्ञावितामिभवतयाद्वीयोविहा
रे विमलीभवंत्यश्व विधुभ्रमयोर्दीधितयोतिसंस्थानयावनविधानात्परिधिसंदर्पितसाधमातिरेकाहितहेतिस्थरुणा
शक्तिवैकल्यादिवविस्तृतमामिथनीविभिरश्रुभिः समिद्धमानाश्रपिनतन्नवंजातवैतानिकाग्नानवेदसः तस्य राक्ष
मचिंतयादिवानिशंविस्रस्यंतो विवस्वदादीनांतेजसामवयवाइवसमालक्ष्यंतपतयालवोमहोल्कासमूहाः तदीयवि
क्रमाद भिमलीभवितमप्रतिमादेवताभिरध्यास्यमानाश्चपिप्रतीपमवरुन्महावाहिन्यः तद्वलादाक्रम्यमीनैविमज्यमा
नावयवकेदराच्छलेनमंदराचलेहर्षोत्कर्षाडुलसंतइवसमास्फालितकल्लोलजालतालाश्रंभोनिधयोभयादवलम्बन्
एवमाकुलीभवत्सुभवनेषुभगवान्भवानीवल्लभोभिमसाभिभिनियास्यनिभालनीयतांवभाज सत्वप्रथमेपुष्करावर्त
कोदरैविघमानानांविद्युतां निघृष्यामिवयोगपद्येनविद्योतमानानाम् ब्रह्मांडमंडलेंधनसंधीयमानकृतिसंधुत्तणानां
लत्तमिवास्पृशुहृणीनां कल्पांतकालीनानांपरःसहस्राणांसमाहारमिवमिहिरसमूहानां ग्रनधिगतसार्थभावानां
साईमिहंपराईमिवसधादीधितीनांपश्यन्नपरस्तद्दर्शनशक्तिरासीत् ॥ क्रमेणचसात्त्विकसंनिवेशस्तुंगमहार्णव
गुणाचरणं मल्लिकाकारविकारनयनमर्द्दनंमहागिरिशायं वहुप्रकारासितंमूर्तमिवधर्मंशारदस्य मिवांतरदभ्र

भूतरसेडुग्योदन्वंतमिवप्रवालधारितं हिमवंतमिवप्रकाशितभवानीकं कैलासमिवदिग्वदनदीयमानोल्लास
भूलोकमिवसमासृतसिंधुराजितं धूर्जटिजटाजूटसंवलितशशाभिघातोच्छलज्जाकवीजलप्रवाहेणेवचांद्रमस
मरीचिनिचयरुचिरेण गगनगमनवेगोद्भूतेनप्रसारितावयवेनवालहस्तेनचामरेणेववीजयंतं पदवीस
मर्दमिलितैस्तडित्सिंजैरैर्वलाहकशकलैसधूमैस्त्रिपुरानलस्फुलिंगैरिवचरणालग्नैरिवार्थिराजमानेहरनिर्मा
समंदारकुसुमसमूहनभ्पवद्भूतानिवफेनव्याजेनविशदयंतं विषाणविघट्टनोल्लिखितेनामृतमेनकैलासमा
त्रेनेवककुदेनविद्योतमानम् भवभस्मासंवलितकंबलेनेवगलेनविलसंतं श्रेयोनगरतोरणेनेवशृंगांतरेण
प्रकाशमानम् भुजगराजनिश्वाससमीरणाहितप्रेरणादनिशं रणरणायमानकिंकिणीकोलाहलकैतवेनपु
रःसराणांस्मरारणामनुस्मारणमिवकुर्वाणम् उदंचंतीभिश्चरणमश्रुखेलेखाभिर्ईषत्सप्रकीर्णकमालामिवप्र
संजयंतं अनंतानांब्रह्मांडानामारंभमहत्त्वपातानिवविलत्वंतं प्रतिमुहूर्तमिंद्रानीतत्रधारकिरणानांकौमुदीको
षमिवप्रकटयंतं बहूनांब्रह्मांडानामतिकमलानांमृणालजालानीवोद्वमंतं कल्पांतकेलिकलापलग्नपुष्कराव
र्तकशकलायमानेपर्याणीकृतकुंजराजिनपल्लवेनूपुरीभवदाशीविषमवेविषदायमानविषदहनहेति
निवहैरनवरतंशेषासंपानमिवसंपादयंतं अपरिच्छिन्नपृष्ठतयादृश्यमानमंदाकिनीप्रवाहेणकिरातक

तं.कु
८०
80

लेवराकलनकालकविलितानन्तयान्त्यंजयेष्वपि संवर्धिनो बाणगणानिवोल्लिखितं दत्ताधरप्रसमयनावसरप्रसक्त
दृष्टदंतशाकलैरिवकपालैरंकलितावतंसं सर्वांगीणैर्भुजंगराजफणामणिभिररुणावैरैभिरवप्रादुर्भावकाल
लेन्द्रेन्धकासुररुधिरच्छटैरिवविरोचमानं कल्पान्तकालानलज्वालाभिरिवावलग्नाभिर्भाललोचनसमुद्भूताभिरि
वाविडिताभिः शिखाभिरतिप्रसारप्रतिबंधेच्छयेवोपरिष्टात्कृतसखाहिनीमयावरणाभिर्जटाभिर्विराजमानम्
मंदाकिनीप्रवाहविदारिणीमिवराजहंसीपुंडरीकान्तसमर्पितसलोचनमयनीलोत्पलीयामिवमृणालीं प्रखेड
ब्रह्मांडमंडलानामवयवोद्घाटिनीमिवकंचुकां बालरूपधरीतानन्तप्रलतमयवङ्कुरविलेखनार्हामिवघटि
कां घावरवेशावतंसीकृतामिवकेतकशिखांचंद्रलेखांदधानं भुवनदाहभीत्यासंनिरुद्धप्रसारस्यभालतलवि
लोचनस्यावयवांतरेभ्योनिर्गच्छन्तीभिर्ज्वालाभिरिवाभरणभुजंगोज्झीर्यमाणगरलहव्यवाहदेहैतिसंहतिभिरालिङ्ग
मानदेहं नयनानलाहुतिभस्मसक्तसमथन्वनोदग्धभग्नामथसामतिताथर्वीरुहमिवभूलतांविभ्राणं प्रविरत
समल्लसद्भिर्नयनमयप्रसवमस्त्रैरिवनिमेषोन्मेषसंदत्ताविर्भावितानांजगतांसंख्यामिवगणयंतं त्रिपुरवधाव
सरस्फूर्तिपरिसरप्रसारिवाणवाजहृतिसमीरणसमासादनसमासादितदीर्घतरसंस्कारतयेवदक्षिणकर्णा
लंकरणेनलोचनमयचंद्रचंद्रिकामयथावलेहलोलपतयेववामश्रवणाभरणेनफणिनातरलीक्रियमाणाग

सत्त्वानुचरनामसाम्प्रणयादिवमिहिरेणामदनभस्मराजो दूषिततनयेवतस्माद्दूदास्तथाकरेणकैरुभयतःस्पृश
माननामादेंडे कल्पांतकृपीटयोनिपानप्रस्तावेभ्य यस्त्यामावेमभितःप्रसृताभिर्बहिरेवावलग्नाभिर्ज्वालाभिरिव
श्रवणाभरणाशीविषगरलानलज्वालाभिरलंकृतकपोलतलम् वदनाद्बहिरेवावलंबिनीभिर्ग्रस्यमानदानवाचा
र्यचलिभिरिवशरभावतारकवलितनरसिंहसटाभिरिवकोमदीवदवदाताभिर्दशनदीधितिभिर्धौतमानं प्ररूढत
प्रहितकंठनटावबद्धहूनस्फुटितशतकोटिकाणिकाभिरिवमणिभिरगणितानाभिस्फुरताफणिनायकेनविहितहारम्
रागवशादविरतंगृहीतकंठयेवकालिकयामेचकीकृतकण्ठम् कैलासतटेनेवोपरिष्टाल्लग्नवलाहकलेखेनश्या
मरूपकंठायोवर्तिनामहापरिणाहेनवत्समालनमाणं श्यारवक्षडुमपुडफाल्गुननिर्दिमितमालवल्लीभिवलग्नोरो
मराजीमध्देरणावहंतं वलयीकृतभुजंगराजैर्भयाश्रावारणकैः कामथेनुमसृहेरिवमहापीनैराक्रम्यमाणमंद
राचलकल्लोलिनीप्रवाहैरिवप्रसाधनरत्नमरीचिजालैरुल्लसद्भिः शिलीमुखपुंखवद्भूतिवेवसृतकरचुतदंडायमा
नैः कुंडलिभिर्मेध्यमाने श्राक्रम्यमाणवाणभूतप्रगाणपुरुषवनमालाकुसुमपरागेणेवहरिवदनसितेनभसिते
नधवलायमानैरखंडतांडवाडंबरोत्क्षेपघूर्णितचंद्रशकलायमानकररुहालंकृतैर्बाहुभिरुपशोभमानंमृडं
र्तिमद्भिरुपहितांजलिबंधैरविरतोद्गीर्यमाणज्वलनजटालैर्हाहापिदेवैरुपस्थीयमानम् यावद्विषयकप्रभि

त०क्रा
८८
81

स्वाश्रममपि विषमदर्शनं निस्ताकोदाप्रयत्नमपि फलोपभोगोदासीनं स्थितात्मानमप्यवशेमृतिमयमप्यनहंकारं निरा
वरणमपि हर्यश्वाजितं तिरोहितदेहं उदस्याहीनमपि स्थितमंदाकिनीप्रवाहं शुद्धात्मानमप्यनिर्वचनीयं विश्वरूपेणावे
श्वपं हिरण्यगर्भेणाहृहदारण्यकं विभ्राजेन वैराजं वाङ्कलेयेन कालेयं पृषद्रेन पृषत्कमस्कं दक्षदयेन नामसाहस्रं
अत्रिणा त्रिणाचिकेतं भृगुणा निर्गुणाम्नायभागं वशिष्ठेन ज्येष्ठसाम अंगिरसा सुमंगलं भारद्वाजेन भारुंडं याज्ञवल्के
न यज्ञायज्ञीयं वरतंतुना वारवंतीयं वामदेवेन वामदेव्यं बृहस्पतिना बृहत्सामं विश्वरथेन रथंतरं दुर्वाससा नासदा
सीयं गौतमेन गायत्रं अगस्त्येन सस्मयनाति पर्वतेनाथर्वमूर्द्धानम् शंखमदेन तरत्समंदी बौधायनेन रौथसं पर
शरेणापराजितां शार्कराक्षेण शाक्वरं देवलेन देवव्रतं मार्कंडेयेन मंडूकोपनिषदं बादरायणेन शौडोपनिषदं मधु
छंदसा बांदोग्यं जपतास्तूयमानमनिर्देश्यमपरिमेयमनौपम्यमसमापतिमपश्यत् वितीर्णवरानुत्तम्यश्च यस्मास्य विज
यध्वजो मनुष्यजातीयाद्भयाभावमप्रसरूपतियोगिकंमन्यमानोऽस्मात्सर्वस्मादमरभावेनगरेन तत्स्पृहाव्यतिरेके
णान्यैरशोकप्रवेशनिष्क्रामंतणीकृतेन तदुर्गमहणीत अथाननुमान्यमनीषितमपेत्य वति चललोरविषयभावं वि
षमविलोचने समागत्य रसातलेन मस्कमपकंदरमालिन स्मरणौतेनाभ्युत्तातः स्वमेवासीत् नस्य च विभ्रममिव
मयनारकालविद्युन्मालिनां वज्रप्रभमिव वज्रनाभस्य सौभमिव शाल्वस्य प्राग्ज्योतिषमिव नरकासुरस्य कालस्य

णीमयं ब्रह्मांडांतरमिव सत्वगम्यसर्गाधो जगद्भिरिसागरेनागमगरेनामजागर्ति यत्र कालविशेषानवच्छिन्नप्रकाशा

निरस्ततमसः पद्मरागमणयः एवमश्लोत्करदंतराः संख्यातीताः कमलबंधवः गंभीरांभोभृतः परिखापवानासादि

तमहावराहादिविक्षोभोपसर्गाः कमलबंधवपयोनिधयः खचितनीलोत्पलरुचिमेदुराणि कांचनमयमंदिराणि

वद्धमजटिलाः कूपीटयोनयः मरकतमयमहासद्ममश्रूवसमुदायएवविहायस्तले तदुंफितानि कुंदकोरकस्त

लानि मुक्ताफलान्येव तारकाणि तदुपनिबद्धानि स्फाटिकपुंडरीकाण्येव नित्यमखंडनाभांजि मृगांकमंडलानि

अपि च यत्र वलकेतकमिवोमाधवानवेक्षमाणामपि शशविषाणमिव बहुदुग्धवसो विषयः भीष्मगृहमिव स्थितः

कृतधनंजयानुभावं दुर्योधनसैन्यमिव धर्मराजानवाप्यप्रवेशं विध्वंदस्तिणामिव निबिडक्रवादसंसर्गम् पर्वतामिव

स्त्रमिव निबिडमरिग्राथांतर्भावं अभेद्यकवचमिवाशुगानवाप्यप्रवेशं विभाति यत्र चंद्रचापदर्शनं दानवसुंदरीणां

लताभोगेषु सुमनःप्रहारानुभवो वनविहारेषु दानवनाशने गजेंद्रगंडास्संगितिर्भृंगवर्गे वज्रसंबंधोम्बुपाणिषु शिलिम

महासम्रारामेषु यमुनासौंदर्यभावो नीलमणिकुट्टिमेषु सदाशराभियोगः कार्मुकेषु वारुणीभीतिर्मीनमपरिजि

हीर्षितीषु मानिनीषु श्वाश्वगाविर्भावस्तालवृंतांचालनेषु पेलविलसद्भावो दानवक्कमारेषु दृश्यतेन सिंघे वं विधप्रभा

वे विजयध्वजे समरमखेषु पथ्यहसौ मन्त्रअपर्मोपयोगपोगदाभियातोन प्रबभूव विशृंखलवलोल्लासिनि गंभीरवेदि

त·कु·
८२
82

नीवसमीरणप्रशुक्रमेकशेमकिंचित्कारतामेवातिस्मदानवप्रथममस्मैतेविपरीतवर्त्माः शापाइववाकणाः पाशाविरव
काशावभ्रुः विजयश्रीमयेवनिर्ज्जितिमेरितो निस्त्रिंशप्रहारोनवेदनामपजहार ध्यायन्मौचवैवस्वतप्रणीतो दंडोनो
पनिपतितंशशांक जिह्मोचचित्रभानुदयशक्तिर्नकदाप्यवकाशमाससाद जंभारिप्रहितस्यदंभोलेरवयवाअपि
शतकोटिभावमलभंत अपरिच्छेद्यप्रभावो वाग्बाणशापस्वतनस्यदेहस्तिर्यग्जातीयध्वजनिरुप्यसंगरप्रसंगेभासद्भ
वरयांगभंगमापन्ना तस्मान्देवीमंदानवमजामीम्हिरण्मानेहतमघप्रजिघाय यदाभवनामाभानमकेतमस्मिन्निकं
मेव्यलोकितदानीमेवरिंगेनरागतांवनविहारविभ्रांमधुसमयाधिदेवतामिवविद्याधरराजदुहितरमेनामदीसम
हाद्भुतकिमितेनमयागतानागनगरमनागमागरणमागरेणोदेलतासरसीकृतलोकादेवीयंमवेदिविजयध्वजाय
तदाप्रभृत्येवजायमानेनकुसुमसायकविकारेणसनितांतमायास्यते तथाहि अवलेहितस्यदर्शनो थित्स्यदर्शने
नैतदीयरूपेणवशीक्रियते तिरस्कृतिशतकोटिरप्येकामेनावडमम्यते तृणीकृतदेवतांतरोपिकामदेवनिदेश
मातिक्रामति प्रवेशमलभमानस्यमथापिसोपितेविलूयसमानीतामश्वखंडाश्वतदेहविमस्ताम्रणालदंडांबुंडो
श्रमणतिशयानेनमनसिजशरेणाक्रांयंति तदीयोद्दाममदनदहनदाहदलनवेदग्ध्यावदयसमासादितमंदा
ताणीवनलिनीदलानिम्लायंनिमीलंतिकंदर्पदहनदह्यमानतनदवयवभसितसमसमदायाश्ववकर्परपांशवः

प्रेंख्यंते जलयंत्रशृंगैः हेषितस्नातोलवतम्रभावनोविभवाद्देवस्मामाणामेनोपरिरिस्ममाणस्मसेवार्यस्वयमेवोद्यतेवारि
प्रवाहमिवोद्गच्छति वाहुयुगले चित्रं यदूतिरमणकार्मकनिर्मितशरणायातन्मर्मकृन्नायामलेकर्माणमपि विप्र
लंबोपतापोपशमाय परिजनोपनीतं शुष्कजातं तत्कलेवरालिंगनं तत्स्यकालमेवस्नायति नस्यचगंधगजस्त्वोप
मर्दितपद्मिनीवनस्येवैरावतस्यावगाहनात् हरिचंदनमालः निदाघदिनमणिरिव निःशेषशोषितजीवनः वाडवइ
वजलाभिषेकवर्द्धनीयो विरहतापः प्रसरति तदलं कालातिपातेन देवीयं मंदारमंजरी चित्ररथवारणविषाणमश
लोल्लेखशालिनि सालान्कृतकुलिशकर्कशभावे मरमयनरथांगनेमिनिस्त्रिंशनिशितभावात्रभा विलिविजयध्वजस्य
वासस्मिन्त्रिजगद्विजयलक्ष्मीरिव निरपायांस्थितिं विभर्तु सफलयतु च तेन महानुग्रहताभिलाषंयो वनस्यात्मनुप्रभ
वंतीस्वकीयं गुणगणाभिनिभिधायवाचंमयंसीत् ॥ एतदाकर्ण्य चावनततवदनविधुविंबावार्याः शहीनकरसरुहकि
रणावशलाकयाकरांगुल्यातद्वचनश्रवणाच्चानलेवाभेमनवभविलिंबेस्यामप्रतिपत्तिमग्नायां प्रसद्यापहरणसा
ध्यसविस्मयमानायांमंदारमंजर्यो वैलस्यातिशयं वहतिसहचरी समुहेतमहं प्रस्तवोचम् ॥ भद्रेयुष्मत्प्रवरमणी
येजनेसहृदयानां हृदयाभिनिवेशः स्वतएवानुरागयोग्येचजने प्रार्थनानंतरमपितानुरागः संभवेदित्यपिरस्मि
कजनेननत्वमसःपंथाः कस्य वान विदितो निजगतीकृतत्रिजगतीरत्नसमुदायो दानवोवंशः तथाप्यशेषत्रिदश

न·कु

८३

83

शिरोवतंससंसहस्रिक्रांतनिदेशो विजयध्वजः किं क्रियतां यदेवं भूतामवस्थामासादितवत्यां मयि मंदभागधेयायां मांद्या
द्वारभस्याय स्नेहाभिमाना द्यामाविनोऽर्थस्य गौरवाद्वा प्रतिज्ञातमनया यदेवं विधायां मदयंतिकायां नाहमात्मानं परिणा
ययेन योजयेयमिति नैतद्विपर्ययः सहचरीसमूहेन गोचरीक्रियते न मदीयव्यापारैरपि पार्यते न जननयित्र्यापि संजन
यितुं शक्यते तदर्थं प्रार्थ्यमाना च प्रभूततमैः प्रकारैः प्राणावसानं प्रत्येव व्यवसायमाववंध भूयसो वाराम् यद्यतिरे
क प्रश्नकस्यास्याग्रयं परिणयव्यतिरेकः स एवनाववन्ममाभिमतवरसंश्रयो योगो गगनकुसुमकल्पामाक्रामति प्रागेव
त्वं मंदारमंजर्याः पाणिग्रहणचर्यां मदीयप्रियसहचर्याः तडमरमपि जनको देवं च प्रमाणमिति ॥ अथ प्रार्थनप्र
स्तादेश विभ्रवेगनवति तस्मिन्नवाहे तादृशं च तस्यां विजयध्वजस्याभिनिवेशमाकर्ण्य प्रतिपदमपहारसंभावन
यात ततो गंतुमपारयंत्यां तस्यां विषादमलिनायमानमुखरागा समर्वादमुपमन्ना समकन्यारूपो महाम्भ निस्तपो निधि
रभ्यधात् यद्येवमस्मान्मायाविनो महासुराद्भवत्यो बिभ्यति तदास्मिन्नेवाश्रमपदे प्रियसखी मंदारमंजरी निवसतु
सुखं यदा खलु मानसकेतनाहं बलादुह्यमाणाश्चाकर्णितस्तदा भगवता शुनःसखेनाभ्यधायि यः कश्चिदस्मिन्नाश्र
ममंडले योजनत्रयावच्छिन्नपर्यंते बलादकामां स्त्रियमभिभवितुमिच्छति तस्य मूर्द्धा दृषत्पतित परिणततालफल
वच्छतशकलभावमाकलयतितिति विदितस्यायं विजगत्स्वशापः तदत्र निवसंत्यास्तस्याः प्रसभमपहारशंका सर्व

थैवनिरवकाशीकृतास्यादिति तच्चतदीयमभिधानेनैवाभिधानमिवाकस्मादपिगतमस्माकमरोचततमाम् अथका
श्चित्सहचरीः प्रस्थाप्यविघार्थेंदूरसचंद्रकेतोः सकाशं संदिश्यचदानवेंद्रहतागमनादारभ्यतपोवनवचनपर्यंत
मर्थंतदनुमतिंप्रतीक्षमाणावयंयावदतिष्ठामतावदेवतद्वचनात्तस्यवर्णानंतरंप्रकृतविलोवादेवचंद्रकेतुस्तं
हूतिकयादेव्यावलोकितयासहसमागम्यमन्नपस्योपरोधमयादितोनातिदूरेसंविधायअरुंडिमंतिमंदिराणिमंदा
मंजरीसहचरीनिवहसमेतांसभवनादस्मत्तपरिच्छेदांतयावस्याप्यतद्वियोगदूयमानेनमानसेनगृहानगमत् मदा
लेखयैवप्रणयवशात्स्वयमतोपिमयासहैववनवासमतिमात्रमेवस्पृहयंतीएवंभूतनोदंतेनसंपन्नपरितोषवि
शेषाकृतविद्वेषाव्यापारांतरेणसांप्रतंविधायकुसुमदवांथवशोवरप्रणयिनीचरणमात्रप्रवणामवशिष्टसमये
मयासहविनोदयंतीहृदयमिहसंयतमानसाऽवात्सीत् एवंवसंत्यामात्मनाभूयान्नगामसमयः नचाद्यापिम
नोरथःफलाभिमुखोलक्ष्यते नचामीक्लेशात्रभवमात्रफलकाअप्रयोजकाआध्यात्मिकामानसानाविजहति देहं
साहंमहाभागएवंप्रायभागधेयाकिंनामात्मनोहृदयनिर्विशेषभूतस्यसखीजनस्यापिप्रतर्पणातहेतोर्विस्मभि
थायमदयंतिकाऽवसीत् ॥ चित्रमात्रस्ततदीयांकथामाकर्ण्यसंजातविस्मयोबद्धांजलिरवादीत् भगवति
वदाश्चर्यमयमपरीक्षितमस्थामप्युपभावामवत्सेवशावार्ता यदवधारणेनसात्मानमप्यहंशरण्येवंतंगणयामिप

त कु लितं च मे प्रागभवीयेन सुकृतविशेषेण यदिमां दिव्यां भूमिमासाद्य भगवत्याः अपि सालोकारोत्सवोऽनुभूतः अथ विचि
त्रासं सारस्यसूनयः तत विद्धिरण्यपरिछ्याः कर्मणां विपाकाः विषयव्याहृतिभूर्दिभिरपि दुरतिक्रमाः कुसुमसायक
८४ समुल्लासाः न च मे पि संभाव्यमिथ्याभावानि दिव्यदर्शनानि परित्विनामेतादृशानामभिधानानि तदपर्याप्तकौतुकम
84 पि दृढयं बलादेव गुरुजनोपसर्पणाय मां त्वरयति अनेनैव भगवत्येव प्रमाणमिति अभिधायोत्तस्थौ ममभूत् अथ
जिगमिषति कुमारे मदनमञ्जर्यास्तद्दर्शनावामितं वाञ्छया सर्वकथाप्रसङ्गेन विलम्बसहनतया तदुपरोधजिह्मस
याच देव्याभवन्मानसायां मदयन्तिकायां समर्ववत्सदर्शनशंसिनि मन्दं मन्दं प्रस्यन्दमनि चित्रभानोर्वदिनादहिणे
तत्क्षणेन काचिद्दागायसमत्वगमनश्रमप्रवर्तमाननिश्वासोत्कम्पितपयोधरभाराक्रान्तमाभरणभूषितगात्राके
शपाशानवकाशीकृतमाकामनीयकं सेवितकामसमिव चामरं स्कन्धसीमन्यवलम्बमाना तदा नाहृतादेव चित्रभा
नुदर्शनोत्फुल्ललोचनेव पद्मिनी त्वलाकोटिकूजितकैतवेन सवकण्ठ्यशाहृमिवाप्यसन्ती सखी भर्तृदारिके मद
यन्तिके रयं विरचितहेमवतीचरणपरिचर्या भर्तृदारिका मदनमञ्जरी भवद्देवतार्थमुपायाती त्यभिधाय यत्कुमार
मवदन्मदृष्टिरतिष्ठत् ततो मदयन्तिका तदानीमेव तदागमनमवधार्यस्मि सिद्धमनोरथमात्मानं मन्यमाना कु
मारपरोपकारसारावलम्बमदात्मनोपसन्नयरम्यमिदथानाप्यष्टतयोः मिदथामियथारमिवदेवा

दन्तिकांतावसराप्रियसखीमंदारमंजर्यपिनिसर्गसिद्धंभवत्सौंदर्यमदीदृशत यन्नैंद्रियसर्गफलानुबंधिनमाद
थात अवधारयतचमहाभागतामहार्यासर्वैस्सहायाः आकलयतचमहीयमानांमहीतलनिवासिलोचना
नांविज्ञानानचप्रजापतेरज्ञातपूर्वंकौशलं गणानचगुणागणांमाहात्म्यसमाहारं उपनयतचविनययौव
नयोरपर्यायोपर्यासिम् संमन्यतांचजनन्मदृष्टमननमदृष्टपूर्वंप्रेमवतांचजनकमाविलजनकमनीयमहि
मानंसमर्थयतांचसमर्थभावमात्मस्वचरितानां विदांकरोतचास्मिन्नहनीयंगहनीयमपिनिवासंमहनीयप
रिणामं अनुसंधानविषयीकरोतचमामप्येवंध्यायमानमस्याअनुबंधांमिस्वदीर्घमस्मितंविरराम चित्रभानु
स्तस्मादनुनयंरत्नसानुनिवासमेतोपिस्वेच्छानुभवगोचरंतद्दर्शनेनविधित्समानःस्वकीयस्यहासंवादिनीनदीया
मातांस्वतोप्यनतिक्रमणीयांनितरामनुरुध्यमानोभगवतियथाज्ञापयसीत्यभिधायसर्वंवदेवतस्थौ ॥
अथमदलेखिकादृदयंसत्वरंतदागमनकाम्यकंदधानायावदस्यांदिशितरलायमानतारकंचक्षुःप्रतिपातिता
वदेवप्रचलितकलहंसकुलकोलाहलमिवचरणाभिघातिनकणाकणायमानानांनूपुराणांझंकारमशृणोत्
अथकाश्चित्स्वेदजलबिंदुचितगात्र्यःसिंधुवारवीरुधइवसंचारिण्यः काश्चित्करस्थतशुकशावकाधवलची
नतिचयापिहिताःसरस्वतीमनुकुर्वाणाःकाश्चिन्मणिभूषणांशुविच्छुरितदेहाप्रस्तुतकरग्रालोकजनकोकि

लामञ्जरीरजःपिञ्जरिता इव सहकारवल्लर्यः काश्चित्करगतदर्पणोदरप्रतिबिम्बितसकलतद्वनप्रदेशसंनिवेशाः
कौतुकान्निशायां हि विततचित्रपटपाणय इव प्रेक्षमाणाः काञ्चनालंकरणमौक्तिकमरीचिमिश्रिता मदनभ
स्मच्छविनगात्रां रतिमिव विडम्बयन्त्यः अपराः स्कन्धावलम्बमानधवलवालव्यजना नागवालान्तरप्रविष्टचन्द्रदीधि
तिमण्डमण्डिता इव मन्मथनिवासवलभ्यः इतराः काञ्चनमयतोइलमरालपाणयः तिग्मणायो दिव्यतिहिमनलह्
तहंसावतंसितमकरामिव हंसमयं तीस्पर्द्धमानाः काश्चित्केतकोदलपाणयो निर्मलेन्दुकलामयदन्तपत्रकरा इव
कुसुमसायकानः पुरप्रतिहारपालिकाः काश्चिन्माणिक्यमयभृङ्गाणाजंगमा इव मदनोद्यानाशोकलतिकाः
इतराः कर्णोत्पलशिरीषकोषाः शैवालशवलिता इव मदनविहारसरस्यः अन्या दन्तपत्रभासमानमुखाः परिण
तचन्द्रा इव शरद्रजन्यः काश्चित्किसलयपल्लवविभूषितवदनाः साक्षान्मणिषेककलशा इव मदनस्य इतवामकु
डह्नतारुणेन रचेलाञ्चलाः पताका इव तारुण्यस्य अपरा नीलोत्पलप्रसाधितपाणयो नतः पुरप्रचारानुरूपाः प्र
रहरणोपादायिन्य इव पञ्चरुषकस्य अपराः कुलबाललीला इव कन्याकुमाराः कुब्जानुगताः कतिपयादशावतारवार्ता इव
वामनानुयाताः काश्चिच्चन्दनलता इव कञ्चुकिभिरनुगताः काश्चित्क्षितिराजभवन इव हिमवालुकाभिर्मिश्रिताः
काश्चित्प्रथमवेला इव मखदर्शितसोमोद्भवाः इतरा गान्धारी प्रतिमूर्तय इव नेत्रसङ्गावेष्टपरिच्छिन्नरूपविशे

धाः काश्चिज्जलधिवेला इव तमालपल्लवालंकृताः काश्चित्सिंहलीला इव नागकेसरसंयोगशालिन्यः काश्चिद्धरि
वंशकथा इव हारमौक्तिकैर्लाश्कामयं पुष्करं दर्शयंत्यः इतरा महाभारतवार्ता इवानुभूयमानवनपर्वाणः अ
परा रामायणकथा इव सुंदरकांडमंडिताः अन्या मीमांसकगोष्ठ्य इवानवस्थापितद्रव्यास्सविहितकर्मभेदाः
काश्चिदुपनिषद इवाद्वितीयरूपाः काश्चिद्देशे विकांतेवासिन्य इव सम्मकोहृतशास्त्रार्थाः कस्मकावस्कः आदुरभवन्
ताश्च समनंतरमुभयतः परस्पराभिमुख्येन सम्मदायतामापय कांचनलतामयमिव भागद्वयमादधानामध्यंतीरथ्या
मिव विरचयंत्यो विलोचनविलासैः कुवलयावलीमयमिव मुखमंडलैः राकासुधाकरमयमिव भूषणमणिकि
रणपरंपराभिस्तेजोमयमिव कलेवरकांतिभिश्चंपकमयमिव चरणारुणराजीवमयमिव जीवलोकमुपदर्शयं
त्यः स्तरुणीनस्थुः ॥ अथ तदाभरणमणिमरीचिवीचिभिः परस्परमनुबध्यमानाभिरिंद्रचापतामुपेयुषि मध्यभागे व
काशे समदनकुतूहलप्रहितचक्षुषि सिरभावः सहसैव तमसि हीयेव निर्गच्छंती जातवेदसो जठरादिव पांचालीरा
गसागरोदरादिव सौंदर्यलक्ष्मीश्चंद्रांतरादिव कौमुदी संध्यावेलाजलधरादिव विद्युल्लता चंडांशुमंडलादिव तप
तीम् सूर्यकांतमणिमध्यादिव ज्वलनशिखा दुग्धोदन्वत इव चंद्रलेखा मेरुमणितटादिव भास्वन्मूर्तिम् द
हनादिव सुवर्णप्रतिमा स्वकीयाभिः प्रभाभिः सहचरीनिवहविभूषणमणिकिरणजालमभिभवंती सकल

न·च·
८९
86

दिग्व्यापिनिलावण्यवारिप्रवाहेन प्रख्योपहृतकलहंससमारोहणेनेव संतरंती दीप्यमानप्रभूततमप्रसाधनमणि
किरणदंतुरतया जंगमामनंगदीपलतामिवोपलक्ष्यमाणाम् सहचरीनिवहहृद्गतसंतानकंचुकितेन महेंद्रनीलो
पलाकलिततोरणेनेव कुवलयदलमालिकाशालिनेव कलिंदनंदिनीकल्लोलावलिशबलितेनेव मार्गेणासमा
यांती सजातरूपोद्भवरेतो यौवनानलस्येव धूमवीरुधा जगद्विजयिनो विषमबाणवीरस्य चामरमालया जन
मोहनकारिणी लावण्यैंद्रजालिकस्य मयूरपिच्छकया रमाननशशिग्रहणेन वर्षारंभस्य बलाहकलेखया यनप्रणायशा
लिनः शृंगारमयूरस्य कलापकलिकया हृदयसंतापहारिणो बाल्यदिवसावसानस्य तमिस्रलेखया यमुनये
व बलाकर्षणयोग्यया उज्ज्वलरसवारिनिम्नेवोर्मिमत्या मन्मथसिद्धांजनावल्येव जगद्वशीकरणानुरूपया मार
रच्छदच्छत्रिकयेव मानसदालोकनिवारणसमर्थया कुसुमधूमैव मदनोत्पत्तिहेतुभूतया श्यामलतयेव नयनवि
कारकारिण्या कादंबिमेव शिखंडोल्लासकृता श्रवजनजीवभूतयेव प्राणबंधया भ्रमरपरंपरयेव कुसुमानुबं
धबंधुरया शितिविवर्हेप्रेमेव कवरीभूतया चैत्ररथतमालवीथ्येव प्रसाधितालकया कामकरवालिकयेव
लग्नसिंहरलोहिताग्रया केशकलापमंजर्या समुद्भासमानाम् कुंतलकलापकिरणोत्करप्रकारेण महें
द्रनीलमणिनेव मृगमदबिंदुतिलकेनालंकृतभालभागाम् शंबरारिनिकृत्तमन्मथधनुःशकलयुगलेने ८९

वकामविकारांधकारप्ररोहसमुदायेनेव यौवनोपनिषदारंभप्रणवदलद्वयेनेव सौंदर्यप्रशस्तिलिखितावर
पंक्तिद्वयेनेव भ्रूलताद्वितयेन विराजमानाम् कनीनिकेंद्रनीलरत्नप्रभाप्रवाहद्वयाकाराभ्यां नेत्रनीलनलिन
नालीरचरीभ्यामिव मधुकरमालिकाभ्यां नवजलदशकलराजिभ्यामिव तारकातिरोधानकर्मकुशलाभ्यां
पक्ष्मलोमपंक्तिभ्यां विभूषिताम् मीनकेतनसायकनीलनलिनाभ्यां वदनारविंदमधुकराभ्यां स्मरविजयपता
कामीनाभ्यां हरिणकविरतादेवतारोल्लासनशीलाभ्यां कमलतादेवकर्णाभिमुखाभ्यां कुवलयपीडपराभवयो
ग्याभ्यां च कामपालतादेव कालिंदीकल्लोलाकर्षणकलाकुशलाभ्यां उत्पलभ्रमागतभ्रमरसंबंधादेवाभिम
तमृगमदाभ्यां यौवनगंधसिंधुरमदप्रवाहाभ्यां च मदनप्रियतादेव रतिकर्णावतंसकुवलयाकाराभ्यां
चकोरलोचनापचारादेव मन्मथविकारप्रदोषारंभतिमिरोद्गमप्रायाभ्यां अंजनाश्रयतादेव शर्णानंदस्वरूपा
भ्यां तपः परिणामरूपामान्यादेव शर्णानंदस्वरूपाभ्यां महामायाभ्यां वृजिनप्रायाभ्यामपि प्रमोदातिशयज
नकाभ्यां दृष्टाभ्यामप्यनुपहितहार्यंतरलभावाभ्यां रूपग्राहकाभ्यामपि श्रवणाभिमुखाभ्यां कालात्मकाभ्या
मपि विशेषगुणवद्भ्याम् असितरूपाभ्यामपि कृतनक्षतिलंघनोद्यमाभ्याम् विशेषदर्शनवद्भ्यामप्यविमृश्यकवि
भ्रमाभ्याम् अतिप्रसन्नाभ्यामपि मदनविकारघूर्णिताभ्यां विश्रुद्धकरवालाकृतिभ्यामपि अंकविरहिताभ्याम्

न·कु·
८१
87

तैजसाभ्यामप्यमृतमरसीभावाभ्यां विलोचनाभ्यामभिरामाम् विलोचममीनविलोभनशैवालांकुरेण मदनरथध्वजलां
वितशिखिपिच्छावचूलेन कपोलचंद्रबिंबकलंकेन पद्मरागाभरणप्रभासंध्यातिमिरोदयेन तमालपल्लवेनकृतोत्तंसा
भ्याम् सर्वविद्यारहस्यसंथारमविंदुमाधेः कुंतलकलापकादंबिनीसमुद्गीर्णाकरकायमाणैः स्वरभिसमयावतार
कुंदकलिकाकारैः रसानुगुणाशारदारंभनदीत्रकलैरतिस्थूलैर्मुक्ताफलैः प्रसाधिताभ्यां सन्निध्यमानमदनवीति
होत्रविस्फुलिंगकणिकाभिरिव कुसुमसमयोदिताभिरशोककलिकाभिरिव माणिकास्रविभिरनुयातेन रश्मि
तेनयामिलितश्रमयोर्निजन्मनाकर्णाग्रवर्तिरंध्रप्रविष्टेन सौदामिनीदाम्नेव श्रवणाभरणद्वयेन परिष्कृताभ्यां कर्णा
भ्यामुपशोभमानाम् लावण्यलक्ष्मीदर्पणाभ्यामिव प्रतिफलितसर्वतनुगुणाभ्यां केलतीकपोलयाराणासुरूपोपथा
नाभ्यामिवमदनकस्तीरजीकृतनयोज्ज्वलाभ्याम् मधुककलिकाभ्यामिव प्रचलदलकमधुकराकुलिताभ्याम्
चंद्रबिंबाभ्यामिव प्रकृतिघोलमनयनविषयीभावयोग्याभ्याम् मदनोपगृहीताभ्यामिव गांभीर्यविहीनाभ्याम् प्रशो
ककिसलयावतंसेनेव कुंकुमद्रवपंकेनेव बाल्ययौवनसांधिवेलारागेणेव श्रवणकुरुविंदकिरणश्रेणीजालकेन
परिष्कृताभ्यां कपोलाभ्यां कमनीयां सौभाग्यसंपन्निबंधनपर्यवसानपुष्पकेसेवभालाभरणलग्नस्वभ्रूयुग्मांतरा
ललंबिनोऽतितनीयसो त्रिमिरलेखयोः सीमंतमंतरासंतन्वतोऽरुणरागस्येव लोहितकस्य विहितवंशाधिरोह

८१

णायालावण्यलक्ष्मीलासिकायाः कररुहणयोग्यया मांजिष्ठसूत्रपरंपरयेव कौसुंभवसनवैजयंत्येव वीदीपितस्थारया
प्रसाधितेन मीनकेतनपताकावंशेनेव वलयितविग्रहत्रणावनहाभ्यामिव करकाभ्यां स्वतेजोभिभवोद्धाविनविरो
धनयामध्यनिरुद्धभासन्ध्यामिव देवदैत्यग्रहभ्यां कुशेशयकेसरकलिताभ्यामिवोन्नतनिहिताशोककोरका
भ्यांकुंदकलिकाभ्यां लोहितांगोभयभागवर्तिभ्यामिव नक्षत्राभ्यां हेमवालिकाग्रथिताभ्यां गर्भितपद्मरागाभ्यां
मतिस्थूलाभ्यां मुक्ताफलाभ्यामुल्लसद्द्येणतिलकसमेनेव पयोधरविर्भावकलोन्नतिम्भना लावण्यरससो
तसाप्यनिम्नगतिभाजा अनभिहितस्वरूपेणाप्यानंगेन अकमलवसदृशोनाप्याकलितसच्छिद्रांतरात्मनाग्र
माकेरणापि हिप्रुदीप्तस्पदवादिनानासिकादेशेनप्रकाशमानाम् रसनासिंहासनारूढवाग्देवताकरस्फटिका
क्षमालामिव जिह्वावीरुदुद्भूतकलिकावलीमिव रतिरमणवीरसारसनमौक्तिकमालिकामिव सर्वविद्याचर
णमग्नयाविंदुवीथिमिव उज्ज्वलतरामप्परोका शांतसंजनपित्रीमपि निशातशिखां समनःशरदालिकामप्यम
कञ्चनमावोदशनपालिं दधानां यौवनगंधसिंधुरप्रसाधनचूर्णेन मदनमहोत्सवोपयोगिपटवासपरागेण सौं
दर्योदन्वदंतरविद्रुमदलेन रतिविलासिनीसीमंतमाणिक्यमणिना स्मितकौमुदीसमुदयरागेण रूपदीर्घिका
कोकनदकोरकांकुरेण कलेवरकांतिवल्लीपल्लवेन शृंगारोपवनजवाप्रसूनेन वाग्देवताकरकमलपंजरांत

न·क्रुं

८८

४४

गतकीरविलोभनानुरूपबिंबफलेन लोहिताङ्गेनाप्यधरेणोदितरूपेण अरुणेनाप्यनुसकरेण शोणेनापिकृतस्मि-
ताभिर्मतिनामधुरस्वरूपेणापि पीयूषस्वादशालिना सहालाररसेनापि तिरस्कृतद्राक्षारसेन बिंबाधरेण रमणीयां
वदनकांतिप्रवाहसंचारणपरिवाहमिव निम्नमध्यं वंपककोरकमिव लग्नतिलद्विरेफं चिबुकं बिभ्राणाम् उन्नम-
स्तनयुगे फिताभिरनवद्याभिर्विमर्दसहाभिर्युक्तिभिरिव समस्ताभिः परीते कुसुमबाणविजयकंबुमिव सरभसमपाव
शरतिकरकलितसिंडवारमकुलमालिकापरिक्षेपं अजातशत्रोरिवष्टतानंतविजयभावं नकुलस्येव सहचोबंस
हदेवस्येव समग्रगुणपुष्पकं पुराणपुरुषपाणिपरिवर्तिनमिव पंचजनविजयलंभं चतुर्विधपदजातनिवासभूमि
विभाजिकाभिरिवाभिरपि स्त्रीभिर्वलीभिरलंकृतं कंठकंदरंतीम् अरुणाग्रभयेव तिमिरभारलग्नया पद्मरागप्रभयेव म-
हानीलानुस्यूतया अलंकरणकांचनकंठमालेयेव धम्मिल्लनिकषावसक्तया कंठाभरणबंधलोहितपट्टसू-
त्रवीरुधालंबमानया विभूषितावटुतटाम् अरुणकिरणशोभाभ्यामिव मदनादित्योदयपर्वताभ्यां कमलके-
सरपरागरंजिताभ्यामिव कांतिसरसी चक्रवाकतरुणाभ्यां सिंहरजसंदराभ्यामिव कामदेवसपर्याकांचनक-
लशाभ्यां कुंकुमोपदिग्धाभ्यामिव मध्यमवल्लभकुंभाभ्यामिव संजातदिव्यकुसुमस्तबकसमयोगाभ्यां लावण्यवेला-
तालीफलाभ्यामिव मध्यरसमसंभृताभ्यां भाविवल्लभकरजव्रणांकिताभ्यामिवांजिकाभिर्मणिमालाभिरुपशोभि-

नाभ्यां पर्वतवादेवसंदर्शिताश्रमगर्भाभ्यां चक्रवाकवादेवेतरेतरविश्लेषमसहमानाभ्यां कुंभवादेवप
याधरोन्नतिसंभकनंदजाभ्यां तालवादेवोन्मादसंपादकाभ्यां मकुलवादेवस्फुतगुच्छपरिचयाभ्यां कुसा
ग्रजन्मवादेवप्रलेवभावमसहमानाभ्यां ग्रस्तन्नतवादेवदुर्लभतमखोभ्यां महन्नवादेवप्रकाशप्रवृत्ताभ्यां
हृदयभवनवादेवनिबद्धमनोभवसौदृढाभ्यां पयोधरवादेवसमुन्मिषन्माणिक्यमरीचिमंजरीसौदामिनीदाम
भ्यां कुशेशयकोरकवादेवमिलितमहेंद्रनीलमिलिंदमालाभ्यां स्तनाभ्यामुपशोभमानां केशरपद्मरागमयू
खैः पल्लविताभ्यां कर्जांकुरैः कुसुमिताभ्यां कवरीबलाहकलेखामुक्ताभिर्जलबिंदुधाराभिरिवपत्रपाशया
गुंफितमौक्तिकवल्लरीभिः कृतमूलसेकाभ्यामिवलताभ्यां प्रकोष्ठवलयग्रथितमरकतमणिमयूखमयसंव
र्तिकासंहताभ्यां अग्रयनाग्रहस्तलयस्फाणितमधुकरपुंजितमनोज्ञकरकमलाभ्यां लावण्यरसमसरसीनिरूच्छाभ्या
मिवमृणालीभ्यां चंपकमालाभ्यामिवरतिकेलिकंठग्रहयोग्याभ्यां मदनपाशलताभ्यामिवहृदयबंधननि
बंधनाभ्यां पीनतराभ्यामपिस्तनपरिमंडलाभ्यां अंगदसंगताभ्यामपिस्तनरामानीकभेदशालिनीभ्यां सक
टकालिकाभ्यामपिकोमलाभ्यां भुजाभ्यां विभ्राजमानाम् भुजविजिताभिर्मृणालिकाभिरिवसेवार्थमाग
ताभिर्वदनद्युतिचंद्रांकदिनेनैंडुनाप्रहिताभिःसकलाभिरिवकरसंबंधशालिनीभिर्द्विरदंदंतमयीभिर्व

नं·कु

८९

४३

लयावलीभिराकलितशोभां नाकलापरक्ताशोककिसलयाभ्यां कराञ्जरुचिजालसरोवाविरुहाभ्यां मीनकेत
नपतिनिवासभूमितयाधृतमीनशातपत्राभ्यां दिव्यमिवसत्पर्वभिरंगुलिभिर्विहितसंगोहारायशंफितगा
त्न्मतमणिशलाकामिवनाभिसरोविहारिमधुकरपरंपरामिवरोमावलिं वहन्तीम् त्रिवलितत्तरतरंगोरो
मावलीशैवललताविलसितां रतिमन्मथयोः शृंगारसरसीमिवनाभिं दधानाम् हारमुक्ताफलनखलक्षमा
णां धृतरोमावलीवरमास्कलेवं प्रवलप्रगगनं विश्राणाम् लावण्यवहेलालवालेनशोणमणिमयीभिर्मकर
ध्वजविजयनीराजनदीपावलीभिरुल्लसतामध्यसूक्ष्मवादिनेवकृतमहालोकायतमत्यात्रवंयेन मन्मथमन्त्रमा
तंगवंधनशृंखलाकलापेनमेखलादाम्नाकृतपरिक्षेपांरूपविशेषविश्रामसमणिवेदिकातलेनकुसुमवाणाश
यनीयेनेवसरतिविमर्दसहेननितंवविंवेनविलसंतीम् करभपरिभावकाभ्यां रंभास्तंभदंभसंभावनाःसहना
भ्यां करीन्द्रकरारहंकारविकारागदंकाराभ्यामूरुभ्यांस्फुरंतीम् मंजीरमणिमयूखमालामयचामरदाममंडने
नस्मरविजयस्तंभनेवजंघाकांडेन विराजमानां प्रशोककुसुमसर्वावस्थासरूपैरिवयावकद्रवैरंजिताभ्यां
नखमयूखमृणालदंडलोभादागताभ्यामिवहंसकाभ्यां विभूषिताभ्याम् रामणीयकशिथिलीकृतैः कि
सलयाहंकारग्रंथिभिरिवनीचनमापन्नैर्गुल्फैरचिताभ्यां कांतिविशेषनिर्जिताभिरिंदुकलाभिरिवासन्न ८९

4

वाभिरंघ्रिलिभिरलंकृताभ्यां अशोकनोकहदोहदप्रहरणावसरलग्नाभिरलक्तकलिकाभिरिवाभरणक्वणितपं
क्तिभिरुद्भासिताभ्यां चरणाभ्यां रमणीयां श्रीगौरीदेवीमिव गृहीतकेशवेशां मन्मथमायामिव दर्शितालीकशो
भां नक्षत्रमालामिव चित्रालंकृतहस्तश्रवणां दमयंतीमिव स्वमनोमार्गणावीरसेननवानुरागां गांधारीमिव भी
मविपक्षांगजातां अहल्यामिव प्रसक्तशतानंदां तारामिव बालिनांगदां पांचालीमिवानेकवल्लभां मंदोदरीमि
व जनितेंद्रजिदंगजां मैथिलीमिवाभिरामां चंद्रकलामिव लब्धनीललोहितशेखरत्वभावां रोहिणीमिवेंदुसंद
र्श्यमावीम् अरुंधतीमिवांगजशक्तिसंवर्द्धनपरां लोपामुद्रामिव लब्धस्तनकुंभसंभवां रुक्मिणीमिव मन्मथज
ननिर्वृत्तिं रतिमिव पुष्पचापव्यतिरेकहीनां पौलोमीमिव शतमखोपभोग्यां कुंतीमिव निरूढकर्णांतिकगतागत
व्यग्रदृष्टिं सद्बुद्धिमिवायतदर्शनाम् प्रभावतीमिव वशीकृतमीनकेतनां राधामिव कुवलयापीडविपन्ननयन
व्यापारभूमिं सत्यभामामिव परिभूतपारिजातां वेलामिव विद्रुममालाधरां वरुणदिशमिव सां वसंतलक्ष्मीमि
व कोकिलकलालापवतीं ग्रीष्मसमयलक्ष्मीमिव पाटलामोदसुरभिश्वाससमारुतां प्रावृषमिव समदभ्रमरमह
जघनां शरदमिव सिताभ्रच्छेदच्छुरितां शिशिरसमयश्रियमिव दीर्घतमेक्षणां महाश्वेतामिव नयनैकविषयी
कृतपुंडरीकां कादंबरीमिव कपोलतलप्रणयीकृतपत्रलेखां कुमारबालकेलिमिव सर्वमंगलावेदसमाणां

न॰क्रु॰
५०
90

मदनयागमंडपम्मिमिव कुंडलाभोज्वलाम् रतिरमणसिंधुरविहारसरसीमिव करनिरस्तकुशेशयाम् यागभू
मिमिव प्रशस्ततष्टां नंदनमवमिव हरिचंदनाधिवासितां रंभामिव स्तनमणिग्रीवाग्रजानुरागाम् उर्वशीमिव
लब्धसौम्यसंभवभावां मेनकामिव कौशिकेनापि कमनीयाम् संज्ञामिव स्तनच्छायाम् छायामिव रमणीयचक्रोडां
सुभद्रामिव जितहिरण्यपुत्रपरिगृहीतां यमुनामिव रेवतीरमणानुसारिमलाम् रुचिमिव विपुलगुरुपभोगार्हव
तोरुहां वाग्देवतामिव हंसगामिनीं देवयानीमिव कावोद्भवहेतुं शर्मिष्ठामिवाभ्युपगतकचगुर्वीमम्भूतभावां
गुणकेशीमिव सभर्तृजीवनदैर्घ्यहेतुं अदितिमिवोल्लासितनिर्जरां वरांगीमिव स्फुरन्मारकां त्रयीमिव सच्चरणां
न्यायोक्तिमिव विप्रिष्टविभ्रमां शैवशेषिकास्थितिमिव तिरस्कृतोपमानशङ्काम् मीमांसामिव गुणसंख्याश्रितभे
दां वेदांतमर्यादामिवाद्वैतदृष्टिस्थितिविदग्धाम् सांख्यस्थितिमिव गुणात्मकप्रकृतिं पातंजलवाणीमिव पुरुषात्र
ग्राहकतत्पराशाद्विद्यामिव दृश्यमानरूपाधिकारां सौगतवाचमिवोपचतस्कंधां ज्योतिर्गणितपरिभाषामिव वि
विकवाङ्कर्णाम् स्मृतिमिव स्तनसंस्काराम् पारिजातमंजरीमिव सुरयुवतीनामवतंसनीयाम् अपामामप्यसञ्चलां
अवरसंयुक्तामपि संहृतां रागमयीमपि मकाश्रितां स्वगताङ्गतामपि समयापन्नां हृदमितंवामपि नाहार्यशोभाम्
भास्वत्करामपि नवेरमशस्वमंडितां मायानुसारिणीमपि समावयवां चंद्रमसीमपि चक्रांगकाम्यगतिं उन्नतपयो

५०

धरामपि विलसस्य यनवजनां स्तनहारामपि तन्स्तनगुणां प्रदोषालिकामपि हृष्टतारकां समासादितस्तविभा
वामपि प्रेतणीघनमालपद्माम् मंदोदरीमपि त्यक्तविभीषणाभावां छायोद्भवभूमिमपि अलक्ष्यमंदनां नर्मदा
मपि नविजयमोघश्रुताप्रथानमभज्जं सत्कटकामपि पयोधराभिरामां मृगाक्षीमपि पुंडरीकेक्षणां सपार्श्वस्थिति
मपि गिरां हृदये वर्तमानां जगन्मानाभ्रांतामपि सकलानिशाधिरूपां चक्रवाकशोभाभिनीमपि रमात्रिकां अनुदरा
मपि तिलोत्तमामासोदरां कदलीकांडपीवरोरुमपि रंभास्तंभमदंभमसहमाना अनुदरामपि तिलोत्तमामासोदराम्
कदलीकांडपीवरोरुमपि रंभास्तंभमसंभावयंती दग्धमदनसंकोचभूमिमिव मदनसर्वस्वस्य आश्रितकवचां संजी
वनविद्यामिव हरनेत्रानलभस्मनो विषमबाणस्य पुनः प्रवालां संजीवनौषधिमिव यौवनस्य स्थापितक्रमवक
लशामर्चनवेदिमिव कामस्य अनेकभेदाकरम्यां लास्यशालामिव विलासानां निगूढभावां विहृतिमिव रसतं
त्रस्य कृतपत्रविन्यासां राजधानीमिव मदनमहाराजस्य अजितसरस्वतीकामध्ययनभूमिमिव मसृणरितानां
बहुमौक्तिकजालकाहृतानिगूढकौतुकालोकनचंद्रशालामिव रतिदेव्याः कृतरसासेकामपवापस्य
लीमिव स्मरकेलिबीजानां उल्लसत्कलानिधिं शरदमिव चातुर्यचकोरस्य रमणीयसंनिवेशां सभामिव सौ
भाग्यस्य उन्मीलितहृषणां बिजयभवमिव गुणानां कलधौतमयकटकामुदयाचलतटीमिव सौंदर्यचंद्रस्य

सः गतोस्माभावं लावण्यदामिव दलितज्योत्स्नाचंद्रिकायाः सदाकल्पलतानंदनमेदिनीमिवौदार्यमंदारस्य अनुभवैकगम्यां

त॰क॰ मनवनामिव दिव्यनारीस्मरणानाम् कलिंगालेखितकरांबलवैरिकलेवरलतामिवानुलोमतापुलोमतनयायाः अनन्य

९१ तां वासयष्टिमिव कलाकलापिनीनाम् सर्वतापापहारिणीं सुधादीर्घिकामिव माधुर्यस्य नवकिसलयसुकुमारां रसा

७१ लवल्लिमिव कोकिलालापानाम् रमणीयप्रसवां वीरुधमिव विभ्रमभ्रमराणां सुकुमारलालनीयाममंविकोत्संगभूमि

मिव विनयविनायकस्य प्रतिपादिततरुणीमोपभोगां मथिकारापहारशासनपटीमिव शैशवस्य अनुबंधिनीं लोभा

यतिमिव शोभायाः रतिनादिकाप्रस्तावनोपक्रमां कुसुमांजलिघटनामिव कांतिर्नर्तक्याः प्रतिनवयौवनाकरिकपोल

पालीमिव मदलेखानाम् लंबमानस्रग्दामां कुसुममदोलामिव दीप्तिविलासिन्याः बहुलच्यमानगुणगुंफनथरामिव स्र

क्तिस्तबकसंदर्भाणाम् कुवलयमालाकोमलां कालिंदीमिव कटाक्षकल्लोलकेलीनां यथावदुपपन्नांगां जगद्विजयविद्या

सिद्धिमिव प्रसूनबाणस्य ह्रस्वपारिजातपल्लवाश्लेषवेलामिव रतिसुखोदयस्य प्राप्तप्रजापतिसर्गातिशयां माधुर्यपुष्टि

मिव शृंगारस्य अपगततमतमस्कारांकारजनीमिव स्मितचंद्रिकाणाम् अद्भुतपारदरसायननिःपत्तिमिव लावण्ये

स्य स्मरगेहेयां सहस्रपरावृत्तिमिव शीलशीतलतायाः सहजरमणीयामविच्छेदविद्यामिव विच्छित्तेः सुधावदातां चंद्रशाला

मिव मंदाक्षस्य उत्प्रेक्षाहारां तपस्विनामिव मनस्विनायाः अभंगुरस्नेहां दीपिकामिव प्रभाविशेषाणां सुखरामायण

सौरभलोभान्धबंभ्रमधुकरनिकरां विजयघोषणामिव रमणीयतायाः कांचनमयीं संचारिणीं पांचालिकामिव ली
लायमानां कादम्बरीं ददर्श ॥ सा तु सहसा मार्गाभिमुखप्रेषितचक्षुषं चन्द्रापीडं प्रसभानुरागवशीकृता प्रणयपारिप्लवा
भिरपांगभंगिभिः प्रवर्षन्तीमिव मुक्ताफलच्छेदतोदैरिव समाच्छादयन्तीं कुमुददलदामभिरिव तिरोदधाना केतकीकिस
लयैरिवाकल्पयन्ती कर्णपरागैरिव श्वेतयन्ती पयःप्रवाहैरिव स्नपयन्ती सुधाधाराभिरिव तिरोदधाना मदयन्तीवाया
श्चेति कमप्यसमर्प ॥ तदानीं च तस्याः श्रमविस्मयोगमनन्तनिरीक्षणाभ्यासंभाव्यमानो रतिकार्याणां सखा धारणीक
रणोनतनत्वाणां बंधुतांवबंधतः तथा हि तदवलोकनाद्धेलतामपेगुणो महाद्भुतपीयूषसागरस्पष्टघना इव कुंदमुकु
लमेदुराः स्वेदबिन्दवः समसंदंतत्संचरणश्रमेण शिथिलीभवद्घननीयकुहलांचलं वल्लभियथावन्निवेशयन्त्यास्तस्या लि
लेव गुणप्रपंचमाणेप्रेयस्तनपायी प्रणयपरिणाहो नु रूपरतीवान्तःकरणं कंकणक्वणितकैतवाकरः कथयांचका
र विस्मयविधूयमानवदनारविन्दाया भ्रमरकांदविन्दव इव बाष्पघना निपेतुः तन्मात्रविषयकत्वेन हृदये स्थितिमा
वभ्रतो मकरध्वजस्य धूमः ससमलयमारुता इव गंधसारस्सारभयो निःश्वासपवनायवना बभूवुः तद्दृष्टिकादंबिनीकृ
तामिषेकं केतकीकुसुममिव कलेवरं कंटकितमासीत् तज्ञाज्ञाणां परंपरासंयोगं तस्या विधित्समाना इव भूषण
मणिकिरणश्रेणयः संचारिण्यः पुरस्तात्समस्तः तीक्ष्णातमंगुलकजानं तदीयमिव दंतांशुस्वकीयमंशुकमदशत्

न॰ कु॰
९२
92

कंपमानकलेवरायाश्च किंकिणीगणरवणरणप्रगणादो मदनार्हैतोपनिषदध्ययनध्वनिमिव निंदयार्थेन क्रुशेशये
क्षाकलनकलुषिताभिमरवोपतद्भ्रमरवारणायसंभ्रमोत्क्षिप्तकरायाश्च कंदर्पकार्मुकटंकारश्च वलयकलकलछले
नप्रकटतामिव कलयांचकार ॥ तदानीमेव च वदनजनप्रथमगणनीयांशिखंडिमूर्तिमिव पुरस्कृत्य मंदारमंजरीमसं
जायमानदर्शनेन मदनधनंजयेन प्रेरितानामखिलावयवमज्जनभाजामजिह्मगानांमीवत्मविशेषनज्जषः पुंखोद्धवा
सवदेहांतरस्य भीष्मस्येव कुमारस्य चित्रभानोरोमांचसंचयाः समर्दं चेतिस्म जननयनेषु स्मरमहोत्सवचदर्शितचंद्रकांत
ग्रावतादास्यंतदंगं मंदारमंजरीवदनकुमुदवांधवकौमुदीपरामर्षमाणामाद्रतामगमत् गुणगणमौक्तिकावली
मयश्च देहस्तवकभावं विभरांबभूव कविकुलसंप्रदायं सात्त्विकयमाणतयासंवादेन प्रमाणायदिव विस्मयावह
वेदनविंविंविघूर्णमानं वीक्षांबभूवे तपोवनावलोकनसमाकलितस्य शांतरसस्य मंदारमंजरीसमदीक्षणोद्भूदंच
ताश्रृंगाररसेन प्रविरोधिनया निरस्यमानस्य विंदवश्च वाष्पप्रसराः प्रासरन्नुवत् तन्निभालनरससमास्वादनेन चरि
तार्थतामेव चतिरवलोषितस्य श्रोमुखवंवितेसंचितशल्यश्चवनगिंद्रियेन मदवयवाः स्वभूषणमणिप्रतिबिंबकैतवे
नमम्भंतरमिव प्रवेशयांबभूवुः अपि च परस्परतं वंधिनिकपोलफलके प्रतिफलकैतवेन दर्पणोदरविशद
तया प्रविशंतौ ततोपरामविरहेछयाकंटकमयैः शंकुभिः कीलिताविव विभावयांबभूवाते आभरणारत्नांतरप्र

त·ङ्क·

९३

९३

तिविंवितैो चनन्मथरवेशणावाग्रानिवद्धाविवादर्शिनाताम् रसोद्रेकप्रादुर्भवद्बाष्पश्वजालजटिलपरस्परलोचन
संयोगादिवावयवजातमार्द्रीभवद्भिर्गांवभूवतुः ॥ एतावदेव रचितं श्रीविश्वेश्वरसूरिभिः ॥